

F 72
1873

5493

17
1913
2023

1873

2023 1913

5493

საქართველოს
საბჭოთავო
ბიბლიოთეკა

1873

საქართველოს
საბჭოთავო
ბიბლიოთეკა

კრებული

სალიტერატურო ჟურნალი

გამოცემის

ჩუბაწილი

1873

მესამე წიგნი

თფილისი

მელიქიშვილის და ამხ. სტამბა

1873

ივანე ჯავახიშვილი

საქართველოს ისტორიის

სახელმწიფო

სახელმწიფო

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 17 Июля 1873.

1873

საქართველოს

სახელმწიფო

სახელმწიფო

1873

მესამე წიგნის შინაარსი.

	გვრ.
I.—გლახის ნაამბობი, მოთხრობა ილ. ჭავჭავაძისა (თავი IX—XI)	1.
II.—ორი სურათი, ლექსი აკ. წერეთლისა	40.
III.—გლახური სიმღერები (ილ. ჭავჭავა- ძის შეგროვილთაგანი)	44.
IV.—ნიკ. ბარათაშვილის წიგნები. ქარ- თული სალიტერატურო ისტორიის მასალა	45.
V.—რჩევა ახალგაზდა მწერლებს. ლე- ქსი აკ. წერეთლისა	61.
VI.—ნაპოლეონ მესამის ცხოვრება. სტატია ნ. სკანდელისა (თავი III—XI)	65.
VII.—მეტის სოლომონ მეორის დრო (მოხუცების ნაამბობთაგანი)	129.
VIII.—„რათ გიკვირს, მიკვირს, ის გუ- ლის წამი.“ ლექსი გ. ჭალაღიდელისა	141.
IX.—სახალხო ლექსი (პ. უშიკაშვილის შე- კრებილთაგანი)	144.

მკითხველს.

„კრებულის“ მეორე წიგნის თაბახები ისე უყურადღებოთ დაუჭრია მეყდეს, რომ „გლახის ნაამბობის“ მერვე გვერზედ უკანასკნელი სტრიქონი ძლიერ მრავალ წიგნში ან სულ აღარ არის, ან ძნელად წასაკითხავია. გთხოვთ მოკვეცილი სტრიქონი აგრე წაიკითხოთ: „რა მექნაჲ ის სხვა ყველაფერში მადლიანი ბიჭი“

ამას გარდა, ამ მესამე წიგნში, უფ. გ. ჯალადიდელის ლექსის (141 გვ.) მეორე ტაეპში, მეორე სტრიქონის მაგიერ, რომელიც ბეჭდვის დროს უნდა ამოღებულიყო, მესტამბეს, სიჩქარის გამო, შემდეგი სტრიქონი ამოუღია: „სხვისი ოხვრა და სხვისი წუხილი?“

გლახის ნააგზობი

IX

შვიდმა, თუ რვა თვემ კიდევ გაიარა და ბოლოს მითხრეს, რომ შენი გაგზავნის დრო მოვიდაო. აქამდინ მე სულელი კიდევ რალასაც ველოდდი: მეგონა, ღეთის სამართალი კიდევ გაიღვიძებს, მეთქი და მართალს გამამართლებენ. ამაშიაც მოვსტყუედი.

შემსხნეს ძველი ბორკილი, გამიკეთეს ახალი, უფრო მაგარი და სატუსალოს გალავანში გამომიყვანეს. გაზაფხულის პირი იყო.

გალავანში ხუთმეტრიოდ სამგზავროდ გამზადებული სალდათი მწკერივად იდგა. გამოიყვანეს სხვა ოთახებიდამ სხვა ტუსალებიცა. მე გარინდებული ვიყავ და ისე უგულოდ ვუყურებდი თითო-თითოდ გამომავალს ტუსალებსა. ბოლოს ორი თათარი გამოიყვანეს და იმათ

უკან მოსდევდა ბორკილის ჩხარა-ჩხურით ერთი ტანში მოკაკული, დროული გძელ თეთრ-წვერა ტუსალი: თავი ჩაელუნა და მზეს არ უყურებდა, თითქო მზეცა და ქვეყანაცა იმისთვის აღარ იყო. დავაკვირვე თვალი და, ვაი იმის მნახავს, პებია ვიცანი. მე აქამდის იმის იქ ყოფნა არ ვიცოდი. პებია რყო, მაგრამ რა პებია!.. ველარ იცნობდი, ისე მომკვდარიყო და გამოცვლილიყო!..

— პებიავე, კაცო, შენა ხარ? გაოცებით შევეყვირე საცოდავსა.

იმან თავი მალლა აიღო და შემომხედა.

— შეილო, გაბრიელ! დაიბღავლა საცოდავის ხმით: შენც აქა ხარ? მოგიკვდეს თავი, საცოდავო პებიავე! ჩემი თამრო აბა ეხლა კი ცოცხალი დამარხული იქნება!.. ვაიმე შეილო! ყველა იმედი შენის დასხნისა ეხლა დამელუბა აი!..

შემოიკრა ორივე ხელი თავში, მუხლი ჩაეკეცა და ხმა მალლა ქვითინი დაიწყო. მე იმის საცოდავობამ დამწვა

— შენ რაღად, ჩემო გაბრიელ? შენ რაღად, რაღად? ქვითინებდა ის ტანჯული კაცი: ვჰსთქვათ მე იმისათვის, რომ უბედურის შეილის უბედური მამა ვარ, შენ რაღად, შე უბედურის დღისავე!

— მეც იმიტომ, ჩემო პეპიავე, ვუპასუხე მე გულ-ამომჯდარმა: რომ შენი სიკეთე მოვიწოდომე. მაგრამ ესლა აღარა გვიშველის რა. ჩვენ სამნი უილაჯონი ვართ და იმისაკენ კი მთელი ქვეყანა ყოფილა. ნუ ჰსტირი. ცრემლს ამ ქვეყანაში გასავალი არა ჰქონია, — ტყუილად ნუ ღვრი. ღმერთი გვიპატივებს, თუ კაცმა ვერ გვიპატივა.

— ეჰ, ჩემო გაბრიელ, არც ღმერთი ყოფილა ჩვენკენ! ვაიმე, შეილო თამრო!.. შენს ნამუსს ღმერთიც ვეღარ დამიბრუნებს. გათავდა ყველაფერი ჩემთვის! ამ ქვეყანაზედ მე აღარა დამრჩოვია რა...

იქნება საწყალს პეპიას კიდევ რაღაცა ეთქვა, მაგრამ სალდათმა წამოუარა, თოფის კონდახი წამოჰკრა და წამოაყენა. მეც ჩამაჩუმეს.

უფროსმა უბძანა, სალდათები გარს შემოგვერტყნენ და ბორკილის ჩხარა-ჩხურით ექვსი ტუსალი გამოგვამგზავრეს. საწყალი პეპია და ერთი სნეული ტუსალი ძლივ მობობლამდნენ. გალავანს გარედ რო გამოვედით, პეპია და ის სნეული ტუსალი ურემზედ დასვეს. სიავეს შეჩვეულსა ეს რუსების სიკეთე გამიკვირდა.

შეიღსდღეზედ მყინვარის მთას დავეუახლოვდით. საღამო ხანი იყო და ის სოფელი, საცა იმ ღამეს ჩვენ უნდა შეგვესვენა, ჯერ კიდევ შორს იყო. ჩამობინდდა. მეურმემ დაიძახა, ურემი გატყდაო. ყველანი შეგვაყენეს. სალდათები გარს შემოგვისხდნენ, ზოგმა ჩიბუხის კეთება დაიწყო, ზოგმა პურის ჭამა, ზოგი წამოწვა: ჩვენც ჩავსხედით. ტუსალები ამბობდნენ, რომ ხვალაო საქართველოს მიჯნას გადავცირლდებითო.

გული მომიკვდა, ეს რო გავიგონე, ჯა დავლონდი. ჩემისთანა უთვისტომო ადამიანისათვის ქვეყანა ყველგან ერთი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ქართველისათვის საქართველო

დიდა რაზა ყოფილა. რაც უნდა იყოს, შენიჭი-
 რიმე, ჩვენი აკვანი საქართველოა, ჩვენი მამა-
 პაპის საფლავი საქართველოა, ჩვენის ენის
 ქვეყანა ეს არის, ჩვენის სიტყვა-პასუხის გამ-
 გონი ეს არის, ჩვენი მზე აქ არი და ჩვენი
 მთვარე, და თუ გული გვაქვს, გულიც აქ
 არი, თუ სიყვარული გვაქვს, სიყვარულიც აქ
 თუ იქნება, თორემ სხვაგან სადა? სადაური სად
 მივეყვართ, ვკითხავდი ჩემს თავს ტკივილითა
 და წუხილითა: ეს ქვეყანა აღარ უნდა ვინა-
 ხულო, აქაურმა მზემ აღარ უნდა გამათბოს, აქა-
 ურმა მთვარემ შუქი აღარ უნდა მომთინოს!...
 სიტყვა-პასუხის გამგონი აღარ უნდა მეყან-
 დეს!... აქაურმა წყალმა წყურვილი აღარ უნ-
 და მომიკლას!... აქაური სალოცავი აღარ უნ-
 და ვილოცო!.. თამროც აქ უნდა დამრჩეს
 უპატრონოდ!

ვწუხდი და ამ ფიქრებში ვიყავ. უეცრად
 ცხენების თქათა-თქუფი შემომესმა. წამი არ
 დაჰსცალეებია, რომ ხუთი, თუ ექვსი ცხენო-
 სანი ზედ წამოგვაწყდა. დაჰსჭყვივლეს რუსებს,
 ჩვენ კი გვითხრეს: ვისაც შეგეძლოთ თავს

უშველეთო. მალე მტერი თქვენ მოგიკვდეთ, მალე ის სალდათები გაფთხენ. მაგრამ მერე კიდევ შემოგროვდნენ და სროლა ატეხეს. ამ ალიანქოთში მე და პეპიამ დრო ვიხელთეთ და გზის გადაღმა თავ-თავეკვე დევეშვით. ის ბერიკაცი ასეთი გამორბოდა, რომ ოცის წლის ბიჭი გეგონებოდა. გამიკვირდა, მაგრამ მაშინ კი დავიჯერე, რომ გაჭირებას ბევრი რამ შეჰძლიებია. ჩვენ უკან აგვედევნა ერთი ცხენოსანი და რო დაგვეწოვა, მე ქლიბი მომაჩეჩა ხელში, გზა მშვიდობისაო, შემოგეძახა.

— თუ ღმერთი გწამს, ვინა ხარ? ბნელაში ვერ გარჩევ. გვითხარი შენი სახელი და დაგვალოცინე შენი თავი, — შევეხვეწე მე.

— სახელი რად გინდათ? ვინცა ვარ, ის ვიქნები, — მიპასუხა იმან: თუ გინდათ, დამლოცეთ: სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს.

გვითხრა ეს, ჰკრა ცხენს მათრახი და ბნელაში მიგვემალა სრულიად.

ცოტა, თუ ბევრი უგზო-უკვლოდ ვიარეთ.

გლახის ნამბოაი

პეპიამ სიარული ვეღარ შეჰსძლო. წამოვიკი-
დე საცოდავი ზურგზედ და, თუმცა ის ამას
თაკილობდა, ისე წაფიყვანე. დიდხანს არ მა-
მინდა სიარული, იქვე ერთს უდაბურს ხევში
ჩავედი და იმ ლამეს იქ ვისადგურეთ. მე მა-
შინვე დაფიწყე ბორკილების გაქლიბვა და
რიჟრაჟზედ ძლივ გავათავე იმათი გატეხა. დაფ-
წექ და დავიძინე. მზეკარგათ ამოსული იყო
რომ გამომეღვიძა. მაშინ მომაგონდა, რომ
ჩვენ ერთი ნამცეცი პური არ გვექონდა. შე-
ნი მტერი გახდეს, როგორც მე მაშინ გავხდი.
არ ვიცოდი, რამექნა. ვისთან წავსულფიყავი იმ
ტუქალის ფარაჯითა? მაშინვე დამიჭერდნენ.
პეპია, მართალია, არრას ამბობდა, მაგრამ ეტ-
ყობოდა, რომ საწყალს შიმშილი მოერიო.
როგორც იყო იმ დღეს და იმ ლამესაც შიმ-
შილი მოვითმინეთ. მაგრამ შევლა კი არსით
იყო.

გათენდა მეორე დილაც და იმედი არსაი-
დამ მოგვიტანა. პეპია საცოდავად გახდა,
თვალეები ჩაუძვრა, ლოყები ყბებ-შუა ჩაეკეცა

და სულ მოიშალა: მეც ძალიან ვიტანჯებო-
 დი ცალკე იმის ყურებით, ცალკე უიმედო-
 ბით, რომ შველა არსაიღამ არ მეგულებოდა.
 პეპიამ ეს შემატყო და მითხრა:

— შვილო გაბრიელ! ნუ მიწყენ კი და მე
 სიარული აღარ შემიძლიან. მე შენთვის მეტი
 ბარგი ვარ: თავი დამანებე. მე ამ ქვეყნისა
 აღარ ვარ და არც ამ ქვეყნისთვის გამოვ-
 დგები. შენ წადი, შვილო! ტყუილად ჩემის
 გულისთვის ხელახლად თავს ნუ გაიფუჭებ.
 ისიც გეყო, რაც ჩემის გულისათვის შენ მოგი-
 ვიდა.

მე ეს სიტყვა ძალიან მეწყინა.

— რას ამბობ, შე უბედურო? ვუთხარი მე
 თითქმის მწყრალოდ: რო წავიდე, ვის ხელთ
 დაგაგდო? ღმერთს რალა პასუხი გავცე?

— ღმერთს ჩემზე დიდიხანია, შვილო, ხელი
 აუღია. მე მაინც და მაინც მგლისა და ყოზ-
 ნის ლუკმადა ვარ გაჩენილი. მე იმათ ანაბა-
 რას დავრჩები: შენ კი ღმერთმა გზა დაგი-
 ლოცოს, წადი და იცხოვრე ქვეყნად....

— მე წავიღე და ქვეყნის სირცხვილი ვქა-
მო!.. ვაი შენს გაბრიელს! ღმერთმა ნუ ქნას,
რომ გაბრიელმა ეგ იკაღროს. შენ აქედამ
ფეხს ნუ მაიცვლი, მეც მალე მოვალ.

ეს ვუთხარი, დიდხანს არ ვიფიქრე და გა-
ათორებული წამოვედი. ერთს მთის წვერს გა-
დავადგე და აქეთ-აქით მზერა დავიწყე. მთის
ძირში წყალი აქაფებული მოხუოდა, წყლის
აქედ პირას გზა-ტყეცილი მიიკლაკნებოდა. მე
იმ გზაზედ დავინახე ერთი ცხენოსანი.

დავეშვი მთილამ ქვემოლ და უშიშარად
მიუხტი იმ ცხენოსანსა. რო შევატყე რო სო-
მეხია, ჩემის თავის იმედი უფრო მომეცა.

— ჩამოხე ცხენილამ! ტევქყივლე სომეხს:
იმას ხუმრობა ეგონა.

— ეა, ჩამოვბტე რა შენი ყურ-მოჭრილი
ყმა ვარ! მითხრა იმან: ვერ მყურობ? კაცი თოფ-
იარალში ვზივარ.

დიდხანს აღარ დავაცალე, წავწვდი, თოფი
გოთურგით ჩამოვაწყვიტე და თამამად შეუ-
ტივე.

— ჩამოხე, მეოქი, თორემ მტვერსავით გაგანიავებ!

მალე მტერი მოგაკედეს, მალე მე იმას ფერი ვაცვლევინე. რო ნახა, რომ აღარა ვხუმრობ, იკადრა ცხენილამ ჩამოხტომა და შეშინებულმა მითხრა:

— ვა, ცხენისათვის როგორ გაწყენინებ! აჰა მიირთვი თავის უნაგირით; მარტო უნაგირი ოცდა ხუთი მანეთია, ჰა! ცხენია რომა თავის შეკაზმულობით გეყოფა შენ საცხოვრებლად. მშვიდობაში, მე კი წაეალ, ხმასაც არ გაგცემ.

— მაგით ვერ მომატყუებ. ეგ ხმალიც შემოიხსენ..

— ბატონი ხარ. აჰა ეს ხმალიც.

— ქაქარ-ხანჯალიცა..

— არც მაგაზედ გაწყენინებ, ჯეელი ბიჭი ხარ, მოგიხდება.

— ეგ დამბაჩაც გაიძერ წელილამ.

— ესეც შენი ფეშქაში.

— ეგ ტანისამოსიც!..

— ვა! მე რაღა ჩავიცვა?

— ბევრს ნუ ლაპარაკობ, დაუყვირე შეტევით.

— მაშ დაიცა. ჯიბეში ანგარიშების წიგნები მაქვს, სულ არაფერია, უბრალო ბარათებია, შენ არ გამოგადგება. ერთი ის ბარათები ამოვიღო.

— ამაილე, მაგრამ ერთი ორიოდ თუ მანი უნდა მამცე.

— ბატონი ხარ, თამასუქიც არ შინდა.

— მაგ ხურჯინში პური და ღვინო ხომ არა გაქვს?

— ბევრი.

— ეგევ უნდა დამითმო.

— ეგევ შენი ფეშქაში. მეტი რა ვქნა? იცი რას გეტყვი: ეხლა მე ჩემთვის წავალ და შენ შენთვის წადი.

— ბატონი ხარ.

ერთის სიტყვით ესენი ყველაფერი მამცა. ჯიბილამ ბევრი ფული ამოიღო, მითომ მე ვერ დავინახე და უხაროდა, რომ ის სულ არ

წავართვი. მოვახტი ცხენსა და გამოვჰქუსლე
 პეპიასაკენ. ის იყო ჩემი პირველი ავკაცობა.
 მაგრამ ეგეც ვინ იცის? იყო, თუ არა ავკაცობა?
 „მდიდარს ართმევ, ღარიბს აძლევ, ღმერთი
 როდი წაგახდენსო,“ იტყვის ხოლმე ჩვენი
 ხალხი.

იმ დღეს იმ ხევში 'დავრჩით. კარგა ლაზა-
 თიანად დაენაყრდით და თითქმის ორი დღის
 უჭმელები ამით მოესულიერდით. როცა და-
 ბინდდა, პეპია შეესვი ცხენზედ, მე წინ გამოვეუ-
 ძებ და წამოვედით. მესამე დღეს მალლან-
 დორეთს მოვადეგით. საწყალი პეპია გზაზედ
 ძალიან ავად გამიხდა: აღარცა ჰსკამდა, აღარცა
 ჰსვამდა და აღარც ხმას იღებდა. შევატყე, რომ
 ეს კაცი ამ ქვეყნისა აღარ არის. ბოლოს იმისი
 აღსასრულიც მოვიდა.

ერთ მთის წვერზედ ავედით თუ არა, პე-
 პიამ ძლიერ-ძლიოზით მითხრა:

— შეილო! აქ დამაყენე. მე ცხენზედ ჯდო-
 მა აღარ შემიძლიან და არც სიარული, სულ-
 თა-მხუთავეი თავს მადგა.

დაეყენე ცხენი, ჩამოვიყვანე ცხენიღამ პეპია, გავუშალე ქვეშ ფარაჯა, დავუდე თავით უნაგირის ბალიში და დაეწვინე. სალამო ხანი იყო, მზეც გადახრილი იყო. ძლივლა ფეთქამდა საწყალი!... მე თავით დავუჯეგ. ვიყავით ის ორნი იმ უშველებელის მთის წვერზედ მარტოდ-მარტონი. მზე წითლად-ყვითლად ეღვარე ლუოდა მთის წვერისკენ გადახრილი. ქვეყანა გაზაფხულისაგან ხელახლად გაცოცხლებული და გაღვიძებული როგორც აკვნიღამ ბაშვი, ისე გამოიყურებოდა ტკბილად. ყველა იყო ბედნიერი ჩვენ გარეშემო ჩვენ გარდა. მე და პეპია ვიყავით მარტო უბედურნი. ისა კვდებოდა და მე გაბოროტებული, გულ-მოწყვეტილი დავყურებდი მომაკვდავსა.

— გაბრიელ! მითხრა ბოლოს პეპიამ: ფეხმუხლი მიცივდება, შვილო, მე ვკვდები! ვაი რო უზიარებელი ვკვდები!.. შვილო, ჩემი სისხლი ჩემს მკვლელს აპატივე, მეც მიპატივებია. მაგრამ... თუ თამრო ნამუს წართმეული ნა-

ხო, შემომფიცე, რომ იმის დამლუპველს მზეს დაუბნელებ! შემომფიცე, რომ ი' ე უზიარებლად და შეუნდობარს მოჰკლავ, როგორც მე კვდები! შემომფიცე! თუ ეგ ცოდვა იყო!, მე ამიღია კისრად.

მე შევფიცე.

— ფიცი მტკიცე უნდა იყოს!... დაიწყო კიდევ საცოდამა: პირის პირ იქ, საიქიოს შეეხვდებით.. ვაიმე, შეილო თამრო!.. გაბრიელ! თუ თამროსათვის ნამუსი შეურჩენიათ, ჩვენი ამ დღეში ჩაგდება შენს გამჩენს აპატივე. მეც მიპატივებია. ფიცი მომე!

მე იმის სიტყვისაგან გულ-გაკეთებულმა მაგის ფიცაც მივე.

— ვაი ნეტავი ეხლა ჩემი თამრო დამანახვა მოჰყვა ისევე პებია: ნეტავი ერთი კიდევ თვალით მიჩვენა, რომ სული ტკბილად დამელია!.. ჩემო კარგო შეილო, ჩემო მამის-ერთავე თამრო! სადახარ ეხლა? რატომ შენს საცოდავს მამას თვალებს არ დაუხურავ? რატომ ხელებს გულზედ არ დაუკრებ? რატომ არ დაიტირებ, შეილო! შე-

ნი დაუტირებელი უნდა მოვკვდე? რა შევცოდე
სამაგისო ღმერთს! მაგრამ, ღმერთო, კიდევ
შენ გეხვეწები, უცოდველად ამყოფე ჩემი
ობოლი გოგო!... ღმერთმა გაკურთხოს, ჩემო
კარგო თამრო! ღმერთმა თავისი კალთა გა-
დაგაფაროს, ჩემო ბოლონდელი სულის სა-
დგურო, ჩემო ბოლონდელი თვალის სინა-
თლევ!... შენც შეგეწიოს ღმერთი, ჩემო გაბ-
რიელ! ქვეყანაც დამილოცნია, თუ იმის ზუ-
რგზედ ჩემი თამრო უცოდველად დადის...
თუ არა და წაწყმენდეს ეს ადრე და მალე წა-
საწყმენდი მურტალის ადამიანის მურტალი სამ-
ყოფელი! მშვიდობით, ჩემო გაბრიელ! აღსა-
სრული ჩემი მოვიდა, მე სულსა ვლევ!...
შვილისაგან დაუტირებელი ვკვდები!... უზი-
არებელი და მოუნანიებელი მივდივარ ს...
ქაოლამ!... მაგრამ მაინც კიდევ თუ შენს
ბატონს ჩემი გოგოს ნამუსი შეუნახავს, უთ-
ხარი, რომ როცა პეპია კვდებოდა თქო, შე-
ნა გლოცავდა-თქო. ღმერთო! ჩაიბარე ჩე-
მი ცოდვილი სული!... შვილი ჩემი ჩამიბა-

რებია შენთვის, მაღალო ღმერთო! უჰ!...
 შეილო!... თამრო!...

ამ თამროს ხსენებაზედ დალია იმ ალაღმა
 ადამიანმა თავისი ალაღისი ცოცხლე. ბოლონ-
 დელი ამოკენესა იმისი მაინც თამროს სახე-
 ლი იყო და მაგ ამოკენესას ამაყოლა საწ-
 ყალმა თავისი ტანჯული, ნაქენჯნი, მაგრამ
 მართალი სული და ისე გაშორდა ამ გულ-შე-
 უტკივარს, ცოდვით სავსეს წუთის სოფელსა.
 თამროს სახელი, მკვდარ ტუჩებზედ გამოსა-
 ხული, ტუჩებზედვე შერჩა ზედ-შეკვდომილი.
 ეჰ, ნეტავი მეც იმას თან გავყოლოდი!...

ღმერთო მიეცი იმის სულსა ლხენა დამანდ
 მაინც ნუ დაუძვირებ შენს მაღლსა იმ უსა-
 მართლოდ გატანჯულს ადამიანის შეილსა!

ხლმითა და ხანჯლით, როგორც იყო, საწ-
 ყალს სამარე გავუჩიჩქნე და დილაზედ, როცა
 მზემ ხელახლად გაიღვიძა, დავმარხე კიდევ
 და მივაბარე მიწას- მზე იყო იმისი წმინდა
 სანთელი და კელამბტარი და დილის ნამის
 ორთქლი საკმეველად შეექმნა.

X.

გაბოროტებული, გულ-დამწვარი, გულ-ჩა-
 თუთქიელი მოვაჯეგ ცხენსა და დაეშვი
 იმ მთიდამ უგზო-უკვლოდ. გზა და გზა
 სულ საწყალი პეპიას უბოროტო სიკვდი-
 ლი მელანდებოდა და იმისი მადლიანი
 თქმულობა მაგონდებოდა. ნაღველი უფრო
 გამიმწარდა. მაგრამ სიარულმა თავისი ქმნა,
 ნაღველი თან და თან გამიქარწყლა, გული
 ამღვრეული დამიწმინდა, გონება დამიღინჯდა
 და მე სრულიად დავწნარდი და დავმშვიდდი.
 იქნება ეგრე დაწყნარებულს და ჯავრ-გადაყ-
 რილს კიდევ ბევრი გზა გამეელო, თუ რომ
 პეპიასათვის მიცემული ფიცი ხელახლად არ
 მომგონებოდა. კაცის-კვლის ფიცი იყო! ტან-
 ში შემაჭრჭოლა და ფერი მეცვალა. ბედმა
 იქამდინაც მიმიყვანა-მეთქი, ვამბობდი გულში:
 რომ კაციც უნდა მომაკვლევინოს! დაილო-
 ცა, ღმერთო, შენი სამართალი!... მე, გაბ-

რიელს, კაცის-კელის ცოდვა უნდა დამდებო-
 და?! მე კაცის სისხლში უნდა გამესვარა ხე-
 ლი?!

მე იმისთანა ხასიათის კაცი ვიყავ, რომ გა-
 აფთრებულს, გულ-აფეთქებულს, ცეცხლ-მო-
 კიდებულს იქნება უეცრად კაცი შემომკვლო-
 მოდა, მაგრამ თუ წინ მოსაფიქრებლად ორი
 წუთით მაინც ჩემი ჭკვა და გული შემრჩე-
 ბოდა,—ადამიანს სასიკვდილოდ ძნელად თუ
 გამოვიმეტებდი. ეხლა სწორედ ამისთანა დღე
 დამადგა: წინ მოსაფიქრებლად დიდი დრო
 მქონდა, ამიტომაც რამდენადაც ჩემ ფიცზედ
 ვფიქრობდი, იმდენად ვიტანჯებოდი. ორში
 ერთი უნდა მექნა: ან ფიცისათვის მეღალატ-
 ნა და ან კაცი მომეკლა. მე აქამდინაც არ
 ვიცი, ამათში რომელი ჟღერო მძიმე ცოდვაა.

ღმერთო, ვამბობდი ჩემ თავად: თამრო
 უცოდველად დამახვედრე, რომ მეც ქვეყანას
 ვაპატივო პეპიასავით ჩემი მიწასთან გასწო-
 რება და თავი ცოდვისაგან დავიხსნა. ღმერ-
 თო, მომხედე! ნუ მიმიყვან იქამდინა!

კაცის-კვლა, რაც უნდა იყოს, მაინც ცოდვაა, შენი ჭირიმე! ეს მე ვიცოდი და ეს მიკიდებდა ცეცხლს და გულ-ღვიძლსა მწვავედა. მაგრამ, როცა მომაგონდა, რომ ჩემმა სასიკვდილომ ერთის წუთის ჟინის საკლავად სამი ადამიანის სული არ დაგვინდო, მე ცოცხალი გამომასალმა ამ წუთის სოფელს, შეიღს მამა უზიარებლად მოუკლა და თუ ამასთან შეიღსაც ნამუსი წაართვა,—განა ამისთანა კაცის მოკვლა დიდი ცოდვა უნდა იყოს, მეტქი,—ფეიქრობდი გულზედ მოსული და ბრაზ-მორეული. მაშ ღვთის სამართალმა აღარ უნდა გაიღვიძოს მეტქი! მაშ რას მეუბნებოდა მღვდელი, სხვა შენთვისაო და შენ სხვისთვისაო, თუ არ ამასა?!

გადავწყვიტე, რომ ჩემგან ფიცის ღალატი და უკან დახევა შეუძლებელია და სამარცხვინო. რა უნდა მომივიდეს? ვკითხავდი გონება ანთებული ჩემს თავს: სამუდამო ტანჯვა და ჯოჯოხეთი?! მაშ სამოთხე რომ მომელოდდეს, რაღა თავის გამოდება იქნება?! დაე რაც

მომივა, მომივიდეს. დაე ეგეც ჩემს აქაურს
 ჰირსა ზედ დაერთოს სხვის ჭირის სანაცვ-
 ლოდ. ღმერთი ხომ ხედავს, მეთქი, რომ ჩემს
 სისხლს არ ეიღებ; ღმერთმა ხომ იცის, რომ
 მე ჩემს სამაგიეროს ჩემს მტერს არ ვუხდი:
 მე ჩემს მტერს ჩემი ყველა დაფუთმე, ყველა
 ეპატივე, ყველა დაივიწყე. ჩემი გაბოროტე-
 ბა პეპიას სიკვდილმა და იმის მადლიანმა სიტ-
 ყვამ თან გაიყოლია. მე ამაზედ ფიციც მივე-
 ცი. ღმერთი დაინახავს ამას—ის გულთა მხი-
 ლაეია—დაინახავს, შემბრალებს და შემიწყა-
 ლებს, თუ არა და ის იქნას, რაც ჩემს ბედის-
 წერას ჩემთვის გაუწესებია.

ხომ ამაზედ დავდეგ, მაგრამ მაინც კიდევ
 თითქო უნებლიე, გადუშალე ღმერთს ხელები
 და გულ მართლად და ნატვრით შეეძახე:
 ღმერთო, დამიხსენ კაცის-კვლისაგან! თამრო
 უცოდველი მაჩვენე! ძნელი ყოფილა, შენი
 ჭირიზე, კაცის-კვლის ფიქრის წინადვე გუ-
 ლში გატარება! მეტად ძნელი ყოფილა! . . .
 მე იმ ერთმა დღემ თითქმის დამაბერა. კაცს,

თუ გინდა რომ გულში ჯოჯოხეთი გაუჩინო, კაცის-კვლის ფიქრი ჩაუსახე გულში. ეგ ეყოფა სატანჯველად.

ბარში რომ ჩამოვედი და გავივაკე, გულმა ღედლისაკენ გამიწია, მინდოდა რომ იმისაგან ლოცვა-კურთხევა მიმეღო და მერე რაც მოსაველელი იყო, მოსულიყო. გულს დაუჯერე და ქალაქისაკენ გამოვწივე.

მეორე ღღეს საღამოზედ დიღმის ვიწროებში მივედი და იქ ერთს დუქანში ჩამოვხტი, რადგანაც ქალაქში ჩამოხტომა ვერ გავბედე. წავედი, ცხენი დუქნის გომურში დავაბი, მოვუარე და საჭმელი მივე. მერე ამოვედი დუქანში პურის საჭმელად. მედუქნემ დაზგაზედ ვახშამი გამიმართა. მეც დაზგაზედ დავჯექ და პურის ჭამას მოვეყე.

პურის ჭამას რო ვათავებდი, ერთი დროშკა მოადგა ჩვენს დუქნის კარებსა. შიგ ერთი ქალი და ერთი ქალაქის ბიჭი იჯდა.

— მედუქნე, დაუძახა გარედამ ბიჭმა: ცალკე ოთახი არა გაქვს?

— რამდენიც გინდა, — უბასუხა მედუქნემ.

ქალი და ბიჭი გადმოვიდნენ დროშკიდამ და ღუქანში შემოვიდნენ. ქალს თვალი მოვკარ თუ არა, ფიცხლავ ელდა მეცა: რალაც რამ უცები მომეჩვენა, ჩემს თავს არ დაუუჯერე. ქალი რო დაზგას მოახლოვდა და კარგად გავსინჯე, სისხლი ტვინში ამივარდა. გიჟსავეით ვისკუპე დაზგიდამ და ქალს წინ გადაუღეგ.

— თამრო!.. შევეკივლე მე კანკალით და თრთოლით.

— გაბრიელ!... მომძახა მე იმან და ზედ მკერდზედ ფერ-მიხდილი დამეცა.

— მამა რა მექნა, მამა? შემომბლავლა საცოდავად.

— მოშორდა ამ წუთის სოფელს. ერთი მითხარ, რამ მოგიყვანა აქა?

— მაგას ნუღარ მკითხამ! ნუ, ნუ მკითხავ!. ტიროდა საწყალი: შენი თამრო დიდი ხანია დამიწებულა. შენი თამრო მოკვდა.

— მაშ შენ ვინა ხარ? დაეიძახე თავ-ზარ
დაცემულმა.

— ის თამრო აღარა ვარ. მე ეხლა აელა-
ბრის უნამუსო ვარ. შემბრალებ, და დამიტ-
რე მე ბედ-შავი!..

— უნამუსოო!...

ეკარ ხელი შეუბრალებლად იმ უბედურსა
და მკერდიდამ, როგორც გველი, ისე მოვი-
შორე. გარეტიანებული გიჟსავით გამოვეარდი
გარედ, მოვახტი ცხენსა, დავწყევლე იქაუ-
რობა და ჩვენის სოფლისაკენ გამოვჰსწიე. ფი-
ცის ასრულების დღე მოვიდა. ჩემი ტოკვა
და ყოყმანობა კაცის-კელის თაობაზედ იმ
დღეს სრულად გათავდა. იმ გაბოროტებულს
გულზედ ცა და ქვეყანა რომ ხელში მჭერო-
და, ყველსავით გაეწურავდი და კბილით გავ-
გლეჯდი.

სამი-ოთხი თვე ვუტრიალებ დათიკოს და
ვერსად ვერ ჩავიგდე ისეთი ჟამი, რომ ერთ-
მანეთს პირდაპირ შევხვედროდით. ქურდუ-
ლად ბევრჯერ შემეძლო იმისი მოკვლა, მაგრამ

რა კაცობა იქნებოდა. ისიც ძალიან ვაჭკაცი
 იყო და მინდოდა ერთმანეთს პირდა პირ შეე-
 ხედროდით, რომ ან მოვეკალა და ან მე
 მომეკლა:

ამ სამ-ოთხ თვეში ნადირსავეთ ტყეში ვი-
 მალეობდი და მაინც კი ორი სომეხი გავძარცვე
 და ხუთი თავადიშვილი. მაგრამ, ღმერთო ხომ
 შენ იცი, არც ერთისათვის იმაზედ მეტი არ
 წამირთმევია, რაც მე თითონ მიჭირდა. ყვე-
 ლას ვეუბნებოდი ვინცა ვარ, რომ ჩემი სახე-
 ლი დათიკომდინ მისულიყო, გაფთხილებუ-
 ლიყო და ყოველთვის მზად ყოფილიყო.

გამიფარდა ყაჩაღობის ხმა და დაიწყეს ჩემი
 დევნა. დაიწყეს ჩემის სახელით ძარცვა და ავა-
 ზაკობა იმ არე-მარეში. კაცის-კვლაც სამჯერ
 მოხდა, მაგრამ მე ამა ყველაფერში უბრალო
 ვარ, თუმცა ყველაფერს მე მაბრალებდნენ და
 მართლა ავაზაკნი კი ამით თავს იმაღლდნენ.
 ჩემი გზა და კვალიც ამითაერგოდათ ხოლმე:
 დღეს იტყოდნენ, გაბრომ აქ გაძარცვა კაციო
 და გზებს შემიკრაედნენ; იმავე საღამოს მოუ-

ვიდოდათ ამბავი, რომ გაბრომ სამის დღის
 სავალს იქით კიდევ გაძარცვა კაციო და და-
 ებნეოდათ გონება. ვერ მიხვდნენ, რომ გაბრო-
 თაეისთვის არის და აქაც და იქაც სულ სხვა
 და სხვანი ავაზაკობენ იმის სახელითა. ბოლოს
 რომ არა ეშველათ რა, წმინდა გიორგის ჯვა-
 რი დაჰპირდნენ იმას, ვინც მე ან ცოცხალს
 დამიჭერდა და ან მკვდარს მიმიტანდა.

დათიკოს ნადირობა მეტად უყვარდა და
 იმის იღბალი ნახეთ, ამ სამ-ოთხ თვეში არც
 ერთხელ არ უნადირნია. მე უფრო იმ ადგი-
 ლებში ვისაფრებოდი, საცა უწინ დათიკო სა-
 ნადიროდ დაიარებოდა ხოლმე. ბოლოს იმის
 ბედის-წერის დღე მოვიდა და ერთმანეთს
 შეეხდით.

მზე ჩაწურვაზედ იყო, რომ მე დათიკო და-
 ვინახე ცხენით მინდორ-მინდორ მომავალი.
 უკან ერთი მეძებარი მოსდევდა. მე ტყეში ხე-
 ზედ ვიჯეგ. ჩამოვედი ხილამ, მოვახტი ცხენ-
 სა და გულის-ცემით ტყეში ლოდინი დაეუწყე-
 გზა იმ ტყის პირას იდო. დათიკო იმ გზაზედ

გამოვიდა და ჩემკენ წამოვიდა. რო მომიახლოვდა, იმისი ლილინი მომესმა. შევხედე და სრულად იყო იარაღით მოკმაზული. ჰსჩანს ჩემი ფიქრი ჰქონია მეთქი, ვიფიქრე გულში: რო ვგრე გამართულია.

დამიპირდაპირდა თუ არა, ვასკუპე ცხენი და ზედ მივაგდე.

— თუ ვაჟკაცი ხარ, გამიმაგრდი! შევჭყიფელე მე.

ჯერ ვერ მიცნო.

— ვინა ხარ? მაგრამ ვინც უნდა იყო, შენ მე ფერს ვერ მაცვლევიწებ, მიპასუხა მან: თამამად და გულ მაგრად.

წამი აღარ გაუტარებია: მარღად გადმოიგდო მხარზედ გადაკიდებული ორ-ლულიანი თოფი და თვალის დახამხამების უმაღ ორივე ერთად დამახალა. მე თოფს ხელი ავუკარ და იმის ნასროლმა საფანტმა ზუზუნით თავზე გადამიარა.

— მე ვარ გაბრო, შენი სულთა მხდელი!.. შეეძახე მე და მანამ სხვა იარაღს მაიხმარებდა

შიგ მარცხენა ძუძუში დამბაჩა დავეც.

საწყალი შეტოკდა ცხენზედ, გაღიწია გა-
 დასავარდნელად, მაგრამ თავი შეიმაგრა, კი-
 დევ მაასწრო ხლმის ამოდება და მოქნევა.
 ხმალიც ამცდა, მოხვდა ჩემს ცხენს თავშიდა
 იქავ სული გააქრობინა. ცხენი და მე ერთად
 დავეცენით დედა-მიწაზედ. მინამ მე წამოვ-
 დგებოდი, დათიკო ცხენილამ ძირს დაცემული-
 ყო. მე თავზედ წავადევ და დავინახე, რომ
 ის მშვენიერი ყმაწვილი კაცი, ის თავ-მომწო-
 ნე თავადი შეილი ძლიელა ფეთქამდა თავის
 ყმის ფეხთა წინაშე!.. მაგრამ, გეტყვით ჩემის
 გულის ძუნწობას, მე ის მაინც არ შემეცოდა.

— წაგაკალ, თუ არა შენს უნამუსობას!..
 წავაყვედრე მე.

— ჰმ, ჩაიციანა იმან ისე გულდინჯად, თი-
 თქო ქვეშაგებში მშვიდლობითა წევსო: ამით გა-
 თავდა შენი შერმადინობა?

— როგორიც ავთანდილი შენ იყავ, მეც
 იმისთანა შერმადინობა გაგიწიე.

— წადი, შეილო! სახელად ჩემი სიკვდი-

ლიც გეყოფა. დღეს ჩემი დღე არ იყო: რასაც ვესროლე, ავაკლინე. ვაი რა ცუდად მოგვედი?! ფუ, ჩემს კაცობას! ნიშანიც ვერ დაგასვი.

— რა ღროს ეგ არი? ღმერთი მაინც ახსენე და ისე დალიე სული, შე ცოდვით სავსე!

— დარიგებას თავი დაანებე. ალალი იყოს შენზედ ჩემი სისხლი, კაი ვაჟკაცი ყოფილხარ. მეც ბევრი რამ ცუდი მიქნია, არა უშავს რა,— ჩემი ასე ცუდად წახდენა იმაში გამებაროს. აი დედასა!.. რა ცუდად შეგვხდი!.. მაინც შენის ხელით მოგვედი! გახსოვს მაშინ რო გითხარით: სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს, მეთქი. აკი არც დაჰკარგა.

— შენ იყავ მყინვართან რო დაგვიხსენი? ვკითხე გაოცებულმა.

— მე ვიყავ, თუ არა შენ რა?

— რისთვის დაგვიხსენი?

— ვერა ხედავ? აი ამ დღისთვისა. ჰეპია რასა იქს?

— მოკვდა.

— ესე უზიარებლად და მოუნანიებლად, როგორც მე?

— ეგრე.

— ეგეც ბარი-ბარში... მშვიდობით და გამარჯვებით, გამარჯვებულად გაბრძიე!.. ეინანი, რომ ესე უსახელოდ მოგეკვლევი. გამარჯვებით...

კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ აღარ დაჰსცალდა: ერთი გაიზმორა, ერთი კიდევ წამოიწია, დაეცა და სულიც დალია. მოკვდა ის უბედურის მვილი. ტუჩებზედ ისეთი ღიმი შერჩა, თითქო დაიციინებო, ჰმ, სიცილით მოკვდა ტირილით ნაშობი!..

დავიჭირე იმისი ცხენი, შევეჯეგ ზედ და წამოვედი. ცხენის მეტი მე იმისი არა გამოვიყოლე რა.

დათიკოს მოკვლის შემდეგ მე იმ არემარეში ყოფნა ძალიან გამიძნელდა. ძალიან ვამიხშირეს დევნა. მეც იქ აღარა მეკეთებოდა რა და სწორედაც გითხრათ, ყაჩაღობაც მომწყინდა. ჩემი ხელობა არ იყო. როცა უი-

ლაჯობით კაცს გავძარცვავედი ხოლმე, ერთს
 ვაი-ვაგლახს გამოვივლიდი ხოლმე ჩემთავად
 და ჩემს თავს მევე ვძრახავდი. ვერ დაემორ-
 ჩილა ჩემი გული ავ-კაცობასა, თუმცა ბევრი
 ავ-კაცობა ვქენი. ვერ შევეჩვიე, ვერა. ბო-
 ლოს გადავწყვიტე, რომ გადავეარდები შორს
 საითმე, ჩემის ხელის ამაგით ლუკმა პურს,
 როგორც იქნება, ვიშოვნო და, მინამ ჩემი აღსა-
 სრული მოვა, იმით დავიჩინე თავს, მეთქი.
 სხვა ამ ქვეყნისა მე აღარა მინდოდა რა და
 აღარც მერგებოდა რა: ამ ქვეყანაში მე წი-
 ლი აღარაფერში მედო.

გამოვწივე და კახეთს შემოვეკედლე. აღა-
 ზანზედ რომ მოვედი, შიგ შუა წყალში ცხე-
 ნილამ გადმოვხტი, დავეც დათიკოს ცხენს
 დამბაჩა თავში და წყალს გავატანე; ჩემი ია-
 რალიც სულ ჩავყარე წყალში, რომ არც ცხე-
 ნით და არც იარალით არავის არ ვეცანი. აქ
 კახეთში მოჯამაგრობა დავიწყე. მეხუთე
 წელიწადია, როგორც მოგახსენე, ჩემი აქ
 ყოფნა. პირველი წელიწადი მშვიდობით

დაეყავ, მეორე წელიწადს კი კახეთმა დამ-
 ცადა და ციებ-ცხელება შემეყარა. ორსამ
 თვეს თავს დამანებებდა და პატარა რომ მოვ-
 ჯობინდებოდი ისევ მომიბრუნდებოდა ხოლ-
 მე. მე თავს არ ვუდებდი და რაც შემეძლო
 ვმუშაობდი. სამი წელიწადი ამ ყოფაში ვიყავ.
 ამ ბოლო წელიწადს წყალმანკი გამიჩნდა და
 ფეხები დამისივდა. სიარული გამიძნელდა, მუ-
 შაობისათვის ველარ გამოვდეგ. ქვეშაგე-
 ბად დამიგდო ავად-მყოფობამ. ერთმა გლეხ-
 კაცმა შემიკედლა. მინამ ეროი ორიოდ გრო-
 ში მქონდა და ეხარჯავდი, მინამ მინახა, როცა
 კი გამომელია ფული იმ დალოცვილმა მკრა
 ჭიტლაყი და გამომაგდო გარედ. ეს ოთხი
 თვე იქნება მას აქედ. იმ სოფელში სირცხვი-
 ლით ველარ ვიდგომილე, იმიტომ-რომ საგ-
 ლახაოდ საქმე მიხდებოდა და ვთაკილობდი.
 ავდეგ და აქედ წამოვედ. გზაზედ რაც ტანი-
 სამოსი მქონდა ამ რუსის ფარაჯაზედ გაე-
 ცვალე და ერთი თუმანი სართიც ავიღე. ორ-
 თვენახევარი ამით ვირჩუნე თავი. აქ რომ

მოვედი, სიარული ვეღარ შევიძეველ, იმიტომ-რომ
 ფეხები დამიწყულულდა, დამიჩირქდა და დამი-
 სკდა. აი, ხომ ხედავთ, ბოლოს მატლიც და-
 მენვია. ამ საბძელამდინ, როგორც იყო, მო-
 ვახწიე და ამ ჩარდახ-ქვეშ შევაფარე თავი.
 გზის პირია, ხალხის ფეხი აქ არ მოსწყდება.
 და თითო-ორი კეთილი კაცი ხან პურს
 მაწვდის ხოლმე და ხან წყალს. მას დღეს
 აქედ ასე ვარ. რაც გადამხდა იქნება იმის
 ღირსიც ვიყო. რაც ავ-კაცობა ვქენ, იქნება
 იმის სამაგიეროც ეს არის? ვინ იცის? ღვთის
 განგებას ვინ მიხედება? ეხლა ვატყობ, რომ
 წყალმანკიც მერევა, აი თითქმის გულიც და-
 მიჭირა. მოვიდა ჩემი აღსასრული, მადლობა
 ღმერთს! ქვეყანას თუ რამ შეეცოდე, შემინ-
 დოს, სხვა ღმერთმა იცოდეს!.. მე ამ ქვეყ-
 ნისთვის ავი არ ვიყავ, მე მარტო უბედური
 ვიყავ ბევრი წილი ცოდვა მე, მგონია, აქვე
 გადავიხადე. იქნება ესეც ტყუილი ნუგეში
 იყოს, — ეგ ღმერთმა იცის და იმისმა შეუც-
 დომელმა სამართალმა. გულ-უტკივარად ვე-

სალმები მე ამ ქვეყანასა, იმიტომ-რომ მა-
იმისი არა მემადლება რა. ზიარებაც არ მა-
ღირსა ამ წუთის-სოფელმა!..»

XI

ამით გაათავა გლახამ თავისი ნაანბობი
შუალამე გადასული იყო. მე გამოვეთხოვე იმ
საცოდავს კაცსა და იმის ამბისაგან გუნება
არეული წამოვედი ჩემის ნათლი-მამისაკენ.

მეორე დილას ღვდელი ვიკითხე, რომ ის
უპატრონო კაცი მეზიარებინა და იმისი უკა-
ნასკნელი ნატვრა ამით ამესრულებინა. მერე
იქნება დამეყოლია როგორმე და ჩემს ნათ-
ლი მამასთან ამომეყვანა. ჩემმა ნათლი-მამამ მით-
ხრა, რომ არა მგონია ღვდელი ეხლა შენ გამოგ-
ყვესო § ქალაქიდამ ახალი ბლალოჩინი დაუნიშ-
ნათო, წუხელის ღვდელსა § წვევიაო და ღვდე-
ლი ვერ მოიცილისო. სწორედ, ჩემდა გასაოცრად
ეგრეც მოხდა: ღვდელს შემოეთვალა, რომ
არა მცალიანო. დიდად მეწყინა და დიდად
გამიკვირდა ამისთანა პასუხი. მე თვითონ გა-

დაედი ღვდელითან, პირდა-პირ ბლალოჩინთან
 შეედი, ეუამბე ჩემის მოსვლის მიზეზი და
 ღვდლის პასუხი შევატყობინე. ბლალოჩინი
 საშინლად გაწყრა და ძლიერ დაჰტუქსა ის
 უგულო ღვდელი, მაშინვე მოითხოვა სანა-
 წილე, გაზოძქვა მე და ღვდელი და დიაკვანი
 თან გამოიყოლა.

ჯერ კიდევ აღრე იყო, რომ გლახასთან
 ჩაეედით. ის საწყალი იმ ერთს ღამეს სრუ-
 ლიად გამოცვლილიყო. ასეთი ფერი და სი-
 სუსტე ეტყობოდა, თითქო იმისი სიცოცხლე
 ბეწვზედალა ჰკიდიო.

რა წამსაც გლახამ ბლალოჩინი დაინახა,
 თვალეზი ცეცხლსაფით ისევ სიცოცხლით აენ-
 თო; რაღაც იოცა და ისეთ ნაირად დააკვირ-
 და ბლალოჩინსა, თითქო რაღასაც იფონებ-
 სო, თითქო სჯერა კიდევ და არცა სჯერა
 ისა, რასაც ის თვალით ხედავდა. ორ-ჯერ,
 თუ სამჯერ თვალეზი მოიფშენიტა, თითქო
 რაღაცა უშლის ხილხვასაო და კარგად ვერა
 ხედავსო და ისევ იმავ გარეცებით ბლალოჩინს

გარინდებულმა მზერა დაუწყო. მერე, თითქო ეშმაკის გაფთხობა უნდაო, პირ-ჯვრის წერას მოჰყვა და თვალი უფრო და უფრო დააცქერა ბლალოჩინსა. მე გამიკვირდა ეს ამბავი; ვჰსთქვი ჩემს გულში: ამ კაცს ეს რა ემართება მეთქი.

— კურთხევა უფლისა შენზედა, ჩემო ძმობილო! უთხრა ბლალოჩინმა: მე, ღვდელი მოვსულვარ, რომ წმინდა ზიარება მიგაღებინო ქრისტიანს კაცსა. რა გიკვირს, რომ ვგრე გაშტერებული მიყურებ?

— მაშ შენ მოჩვენება არა ხარ? შეჰკივლა გლახამ.

— არა.

— ღვდელიო!.. დაიბღველა საცოდავად გლახამა: არ გებრალები შენი გაბრიელი!..

ბლალოჩინი თავ-ზარ-დაცემულსავით წაბარბაცდა; მე მივაშველე ხელი და შევიმაგრე.

— მადლი უფალსა, მადლი!.. დაიწყო გლახამ ეხლა კი დაწყნარებით, მაგრამ მზიარულად: ჩემი სული თურმე შენ გლოდნებია.

ენლა ნუგეშით და იმედით მოგვედები... მაზიარე, შენი ჭირიმე, შენის მადლიანის ხელით: შენგან ანთებულისანთელი შენს ხელში უნდა გავქრე. ცოტალა მაქვს სიცოცხლე, მაზიარე.
 — გაბრიელ!.

— მე ვარ, მე!.. გაწყვეტინა ბლალოჩინს სიტყვა: და შენც ისა ხარ, ვისიც მოლოდინი ჩემს სულსა ჰქონია. ვენაცვალე შენს მადლსა!... მაზიარე, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, სიკედილი მერევა.

— რამ მოგიყვანა ამ დღემდინ? ჰკითხა შეწუხებულად ბლალოჩინმა.

— იმ ცეცხლმა, რომელიც ყველას ღვთისაგან გულში გვინთია, როგორც შენ ერთხელ მიბძანე. მე ესე მგონია და სხვისა კი არ ვიცი. მაზიარე, შენი ჭირიმე!

ბლალოჩინი საცოდავად გახდა: გაფითრდა, ნაცრის ფერი დაედო სახეზედა, ენა ჩაუვარდა, სიტყვა მოეჭრა, თითქო თვითონ იყოვო ამის საცოდავობის მიზეზიო. ხმა ველარ გაჰს-

ცა გლახას, ხე! არეულმა დაიწყო ზიარები-
სათვის მზადება.

— აღსარების თქმას სულთა-მხუთავე აღარ
დამაცლის, უთხრა გლახამა: შემინანია ყოვე-
ლიფერი, უაღსარებოდ შემინდე და მაპატივე
და ისე მალისე ზიარება.

— შემინდებიარ.

— რვა კაცი გამიძარცვაეს!..

— შემინდებიარ.

— კაცი მომიკლავს.

— მაინც აქ მე შემინდებიარ და იქ ღმერ-
თმა იცოდეს. შენთვის ვილოცებ, უბედურო
გაბრიელ.

— რაკი შენ შემინდე, წამოიძახა სიხარუ-
ლით გლახამ: ღმერთიც შემინდობს, იმიტომ
რომ შენის ენით ყოველთვის ღმერთი ლა-
პარაკობდა. თუ ღირსი ვარ ეხლა ზიარებისა,
მიბოძე.

— შენთვისა და მრავალთათვის არის გან-
ტეხილი ხორცი ესე ქრისტესი და დანთხე-
ლი მისი წმინდა სისხლი მისატევებელად ცო-

ღვათა. მიიღე და სჭამე!.. ჰსთქვა დიდებითა და ნუგეშინის-ცემით ბლალოჩინმა.

— ვენაცვალე ჩვენთვის ჯვარ-ცმულსა ქრისტესა!.. წარმოჰსთქვა სასოებით გლახამა: მალირსე ეხლა ზიარება, ღვდელი!

ბლალოჩინმა ლოცვა დაიწყო, ამოიღო სანაწილედამ წმინდა ნაწილი, გლახას წინ დაუჩოქა, კოვზით ზიარება მიაწოდა და წარმოჰსთქვა ვედრებითა:

— ჰოი, ყოველთათვის ჯვარცმულო ღმერთო! ტანჯულთა და ცოდვილთა მეოხევე! მოიხსენე ესე მესავი შენი, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა.

— მომიხსენე მე, უფალო, და დამიფარე!. შევევდრა გლახა და მერე ბლალოჩინს უთხრა: არა, შენიჭირიმე! მე ეგრე მწოლარედ ზიარების მიღებას არ ვაკადრებ ჩემსა მსხნელსა და მაცხოვარსა. ვენაცვალე იმის მადლს! მინდა ჯერ პირქვე დავემხო იმის წმინდა ხორცისა და სისხლის წინ და შევავედრო ჩემი თავი.

წამოდგომა მოინდომა. ჩვენ მიეცვივდით
 საშველად და ორივე ფეხზედ, მისვე სურვი-
 ლისამებრ, წამოვაჩოქეთ. პირ-ჯვარი გადიწე-
 რა, ღმერთს მუდარების სახით შეხედა, „ალუ-
 პყრა ხელნი და გოდებით შეევედრა! „მომიხ-
 სენე მე, უფალო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა
 შენითა.“ მერე ბლალოჩინის წინ მომტირალი
 პირ-ქვე დაემხო.

დიდხანს იყო ისე პირქვე დამხობილი, მარ-
 ტო ყრუ-ქვითინი მისი ხანდიხან მოგვესმო-
 და. ბოლოს ქვითინი შეჰსწყვიტა. ბლალოჩი-
 ნი დაჰსწვდა წამოსაყენებლად, მაგრამ გლახას
 ისე პირქვე დამხობილსა, სული დაელია კი-
 დეც. საცოდავსა მაინც ზიარების მიღება არ
 დაჰსკალდა.

ილია ჭავჭავაძე.

ოღრი სურათი

საფლავებზე ბნელი შაისის ღამე
გაღწოლია მძინარ ბუნებას,
რომელიც თვითქმის მთლად გაუმსქვალავს
ჯოჯოხეთურსა უცნაურ-ენებას!...

ყოველგან ხელმწიფობს მკედრული სიჩუმე...
მხოლოდ ხან და ხან ისმის კივილი
და მას პასუხს სცემს რაღაც ფრთქიალით
როგორც ტენის წვას გულის ტკივილი!...

ნეტაე რა ხმაა ეს საზარელი?
კუდიანებს ხომ არ ეძახიან
ბრუტ-საბძელაზიდ და ისინიცა
ბატონ-როკაპთან მიისწრაფიან?

არა! საზარი და შავ-ბედითი
ეს ხმა ზარნაშოს კივილი არი.

და ნანგრევადმ მელამურები
გამოფრინვიან ამ ხმით დამფრთხარი.

წყევის ბეჭელი აძევს ბუნებას!..
მთლად დაუტვირთავს ის შეჩვენებას!!..
არა რაობა სჯობს ამ არსებას
და ტანჯვით შფოთვა ამ მოსვენებას!!..

მაგრამ უეცრად მთის გარდაღმიდამ
გამოჩნდა მთვარე სხივ მომფინარე,
მასთანც მუდამი მისი თან-მსრბოლი
მცირე ვარსკვლავი მოსხივ-ცისკარე!

თვის შუქით კურნებს ტანჯულ-ბუნებას,
მშობლურ ალერსით სჭერეტს მომცინარე!..
მით მოუზრუნდა ბუნებას მაჯა
და სულის იბრუნებს მთლად არე-მარე!..

ყოველს სულ-დგმულსა, ყოველს მცენარეს
ერთბამი ტკბილი აქვსთ გულის ძგერა!..
ყვავილნი ფშვინვენ სურნელებასა,
და ბულბულთ იწყეს ჩვეულებრ მღერა

ზეფირი უქრის, მცენარე თავს ხრის,
 ფოთოლთ საამოთ გააქვთ შრიალი!...
 მიკვირს, ბუნება რათ იტანჯოდა,
 თუ თვით ჰქონია ამდენი ძალი?!

ვგონებ მაგალითს გვაძლევს ბუნება:
 ჯერ უნდა ვნახოთ ჩვენ განსაცდელი,
 რომ მით გვირგვინი გამოცდილების
 ბოლოს ვიხილოთ, ბნელით—ნათელი!...

მაგრამ ძნელი ხარ' შენ განსაცდელი,
 ვინ გაგიძლოს შენ, თუ არ რჩეულმა?!...
 აურაცხელი და უწონელი
 ვით აიტანოს ტანჯვა გლახ გულმა?!...

შენი მებრძოლი, სულით ობოლი
 ბევრი გვინახავს შეილდებრ ღუნული
 და რომელიც კი არ მოგლუნვია,
 დაგიმტვრევია როგორც ყინული?!

შემცნეული მაქვს მეც შენა ძალა,
 რასაც შექადის ვხედავ მე მედი,

მაგრამ დავიმტვრე არ მოვიღუნევი,
 მსურს მატყუებდეს მისთვის იმედი!!.

თუმცა კრული მაქვს აწმყო არსება,
 მეყსიერებაც ყოველს ჩემს წასრულს
 ზარნაშოსავით რა თავს დამძახის,
 ტინსა მიდუღებს, მით მიშფოთებს სულს!

და მის ხმაზედა შავი ფიქრები,
 ვით მეღამურა, თავზედ დამფრენენ
 და, აწმყოს წასრულს რა უერთებენ,
 ბნელზედ ორ კეცად უკუნს მაფენენ,

მაგრამ მე მაინც სრულ იმედითა
 ველი იმ მთვარეს და იმ ვარსკვლავსა!
 მოსტყუედე, მაინც არ მოვიღუნევი
 და ჩავალ სწორი სწორსა საფლავსა.

აკ. წერეთელი.

15 ოკტ. 1872 წ. ქვაშიხორს.

გლახური სიმღერები.

(ილ. ჭაჭავაძისაგან მოგროვილთაგანნი.)

I

ტირილითა და გლოვითა მტერნი არ შეგებრალებენ,
მოვლენ, დაგწვენ და დაგვდაგვენ, მზე იუოს, დაგვი-
ბნელებენ.

II

ვაჟკაცს რას გამაადგება სოფელს შეწება თავისა:
ხმალს უნდა აჭრეინებდეს, იმედი ჰქონდეს მკლავისა.

იგივე, ბარში გაგონილი:

ვაჟკაცსა გული რკინისა, აბჯარი უნდა ხისაო,
თვალი ქორულებ მჭვრეტელი, სიმარდე შავარდნისაო,
ხარი, კამეჩი თავისი, ცოლი უყვარდეს სხვისაო.

იგივე, მთიულისაგან გაგონილი:

ვაჟკაცსა გული რკინისა, ქვეშ მუხლი უნდა მგლისაო,
თვალნი ქორებულ შექმნილნი, ზედ მხარი შავარდნისაო!

III

კარგი ყრმა მაშინ კარგია, ხმალნი რომ შევლენ ელვასა,
მოციქულობენ ისარნი, მშვილდნი აძლევენ ენასა.

IV

გაგვიძელ, ბერო მინდიავ, მუხლი მაიბი მგლისაო,
გაიყოლიე უმცროსნი, ვისაც თავი აქვს ცდისაო.

ქართული
სალიტერატურო ისტორიის
მასალა

ნ. ბარათაშვილის წიგნები. *)

I

საყვარელო ძმაო, გრიგოლ, დაძნაშავე
ვარ შენთან დიდი; მაგრამ შენ რომ ჩემს ად-
გილს იყო, აღარ გამამტყუნებ.—დიმიტრიევ-
სკის ლექსები გეთხოვნა,—მთელი ქალაქი სულ
შევაჯერე და ვერსად ვერ ვიშოვნე. ნოტები
ხომ თავისდღეშიაც არ ყოფილა. შევიტყუე,
რომ თურმე ფრანციცულს ჰსწავლობ. ერთმა
ქალმა შამოგითვალა: „სპარსულად ნათქვა-

*) ეს ძვირფასი წიგნები მიწერილია თ. გრიგოლ
ორბელიანთან, რომელსაც მათ დასაბუქდათ გადმოცემი-
სათვის უგულითადესს მაძლობას ვუძღვნით.

რედ.

მიაო, ოცდა ათ წელიწადს უკან რომ კაცი
 ჩონგურს ისწავლის, საიქიოს დაუკრავსო.“
 რაზლოვორს და ღრამმატიკას დამპირდა ერთი
 ჩემი ნაცნობი; ჯერ არ მოუტანია; ამას უცდი
 თუარემ აქამდამინ გამოგიგზავნიდი.—თუ ქა-
 ლაქის ამბავი გინდა, ჰსწორე გითხრა, ბევრი
 ჭორიანობაა და ჭირიანობა; ორივე ერთია;
 მაგრამ ჭირი ტყუილია ამ კელად და ჭორიკი
 მართალი.— დიდი დამგერებაებია ქალებისა;
 დიდი-აყალ-მაყალი; დიდი ტირილი; დიდი
 ღამის თევებ; დიდი წვეულებები ერთმანერ-
 თის ჯავრით. დაწვრილებით მოგწერდი ყო-
 ველს ფერს მაგრამ კელავ იყოს, როცა მოც-
 ლით ვიქნები. ამ ამბავს დიდი აწერა უნდა.
 ამ წიგნსაც საჩქაროთა ეწერ პალატაში.— ჩვენც
 ახალს სახლებში გადავედით, ანჩისხატის უბან-
 ში, უწინ რომ აბხაზი იდგა.— ჩვენმა ლიტე-
 რატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვა: კიბი-
 ანმა გადმოთარგმნა *Ромео и Джулиетта*,
 შეკსპირის ტრალედია და მე ვთარგმნე *Юлий*
Тарентский, ტრალედია ლეიზევიცისა; თუ

წავიკითხავს, ბიბლიოტეკაში იყო დაბეჭდილი; მე ძალიან მამეწონა და ჩვენმა განათლებულმა ქალებმაც, ასე გაშინჯე, იტირეს.

მ*** ძალიან გწყევლის, არ ვიცი რა მოგიწერია.— ბ—ის სიკვდილს აქ ასე გლოვობენ, რომ ეს არის შავეები არ აცვიათ, თორემ სხვა აღარა აკლიათ რა.

სხვა? სხვა: ამ კელად ეს იყოს.—ნუკი შემომწყურები.

შენი მარად და მარად და მარადის იქითაც

ნიკოლაი

წელსა 1841 სა.

მაისის 28-ს დღესა.

ქ. ტფილისი.

II

საყუარელო ძმაო გრიგოლ, შენი წიგნი მომიტანა დ. ჯ—ძემ. დიდად მაამა ამ წიგნმა, მეტადრე ქართველების ქებამ. მაინთ თქვენ და იქით ანდრონიკოვი! მილიციამ, როგორც იტყვიან, ასახელა თავისი სახელი და ზღაპრული

გმირობის კმა დაიგდო მრთელს მხედრობაში; თუარემ შენ თვითონ შეიტყობ დაწვლილებით. მითამ როდის და რაში არა ეჭყოფილვართ კარგნი, მაგრამ ჩ ი მ ი ქ უ ნ ი მ!

მჯერა სარდლობა არლუთინსკისა, ს—ისა და გურამოვისა, რადგანც შენ აქებ, მაგრამ მინდა ერთი ჩაგიხველოთ; შენი დიპლომატობა ხომ აღრევე ვიცოდრ: ხუმრობა არ არის, რომ ქართველმა კაცმა გურულებს შეაგონოს ყოველივე უბედურება, რომელიც შეუდგების აღშფოთებას; შაბაშ მკლავთა და განკარგულებათა თქვენთა!

ძმაო გრიგოლ, ტფილისის ამბავი მაგთენი არა ფერია. ცოტას ხანს დაჰყვეს აქ აღლერბერლის შეილებმა და, რალა განგიმარტო, შენ მიხედები, რაც აღლერბერლის შეილები აქ იქნებოდენ.—პოლკის კამანდერი გამოგიცვალეს მაგრამ ეს განკარგულება მოხდა უწინარეს ვიდრე გამოიძიებდენ ჩილაევის სიმართლეს, რომელიც ვჰგონებ რა დადუმდეს.—ყაფლანს ვაჟი ჰყავს, დიდს ნათლობას აპირებს ხანუ რად,

თუმცა ხანებმა ნათლობა არ იციან. — ჩვენს დიდს 3—ს ძილში კატა დაჰსწოლოდა ბაკენ-ბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ვერ გაუსწორებია. ეს ერთი ბაკენბარდი ასე გათელილი დარჩა; ვუჩხვით, რომ მოიპარსოს, მაგრამ არ გვიჯერებს. ეს აკლდა ამის ფილოსოფოსურს სახეს! სხვა ტფილისი ისევე ის ქალაქია, უსარგებლო გონებისა და გულიხათვს. ერთი ნუგეში ეს არის, რომ მშვენიერი დარებია.

ლიტერატურა ჩვენი, ღვთით, დღე და დღე მოულოდბს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმაწვილნი კაცნი, მოცლილნი სამსახურიდგან მყუდროებაში და მარტოობაში, შეეწევიან მამეულს ენას, რაოდენიცა ძალუძთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითის ენის ტრფიალებისა ყმაწვილთ-კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არა ჰსძინავთ გონებით!

ამ მცირეს ხანში ერთი ლექსი დაწერე, რომელსაც ამასთანავე გიგზავნი, შენი ჰაზრი ჩემთვის მარადის სასიამოვნოა.

(აქ დაწერილია უსათაუროდ ლექსი, რომელიც და-
 ბეჭდილია „ჩონგურში“ 78 გვერდზე, სახელად
 „ფანტაზია“.)

გიორგი მომიკითხე, ვასილ და სხუანი ჩუტნ-
 ნი ნაცნობნი.—მამა ეგნატიმ შემოგითვალა:
 „ქრისტემ გა—კურ—თხოს“. ჩვენიანებმა ყვე-
 ლამ მოგიკითხეს. მშვიდლობით. ძალიან მინდა
 შენი ნახვა.

შენი ნ. ბარათოვი.

წელსა 1841

ოქტომბრის 18-ს

ქ. ტფილისით.

III

საყვარელო ძმაო გრიგოლ! ილია მართლა
 ტყვედ არის შამილთან!—ეს ამბავი აღრევე
 მინდოდა მომეწერა შენთვის, მაგრამ ჯერ კიდევ
 ყველას იმედი გვექონდა, რომ ან ეს კმა ტყუ-
 ილი იქნებოდა, ან ყაზიყუმისხელები შეინა-
 ხედდნ და მშვიდდებამდე. — *По официальному*
донесению Фезе известно только то, что

*адъютантъ его, Князь Орбелиани, 20-го Мар-
 та былъ посланъ въ Андалалъ съ поручені-
 емъ и что его взяли тамъ въ пленъ.—*
 ხოლო ლეკმა, რომელმანც ეს ამბავი მოი-
 ტანა და რომელიც დამსწრე ყოფილა ილიას
 დაჭერაში, აი რა ილაპარაკა.—ილიკო რომ
 დაუჭერიათ, სინაქსაროვი და ყაზიყუმინის ხა-
 ნი დაჭერილები ყოფილან. მეორეს ღღეს შე-
 მოსულა ანდალალში თვითონ შამილ. ტყვე-
 ები წარუდგენიათ. ილიკოს თანა ჰყოლია
 ოცი, სულ დაწკეპილი ყმაწვილი ბიჭები, ავა-
 რელები, ახმეტ ხანისგან გამოტანებულები;
 შამილს ოცისავესთვს ილიას თვალთ წინ თა-
 ვები დაუყრევინებია; ახტელელები კი, რომ-
 მელნიც სინაქსაროვს მოჰყოლიან, დაუშიშე-
 ლებია და ისე გამოუყრია. შამილ ახმეტ ხან-
 ზედ ძალიან გაბრაზებული თურმეა, და ასე
 უწყალოდ იმიტომ მოქცევია ავარელებს.
 აი ილიკოს რა უთქვამს შამილისათვის: „შა-
 მილ! როგორ ეკადრება შენს სახელს მაგის-
 თანა უწყალოება! თუ გინდა მაგით შეაშინო

ვინმე, ვინ უნდა შეაშინო? ყველანი სიკვდილის შეილები ვართ. ჭეშმარიტად ახლა მეც სიკვდილი მიჩვენია შენს კელში ყოფნას! ვითომც შამილს ჰსდომებია ილიას გამოშვება, მაგრამ ესე ყოჩაღად რომ უნახავს და ამის გვარის შეილობაც შეუტყვია, უფიქრია, რომ ეს კარგი აფიცერი უნდა იყოსო და იქნება რუსებმა ჩემს შეილში გამიცვალონო. მაშინ შამილს უთქვამს ტყვეებისთვის, ილიასა და სინაქსაროვისათვის, რომ თქვენ ნურა გეფიქრებათო, მაგრამ თქვენს მამულს ვერა ნახავთ, ვიდრე კელმწიფე ჩემს შეილს არ მამცემსო. ახლა ილიკო დარღოშია, სადაც შამილის ცოლშვილია და სიმაგრე, და კარგადაც თურმე ინახავს. ასე გაშინჯე, გალაგინის ცოლმაც კი თქვა, რომ მე ყოველთვის იმედი მქონდა, რომ ქართველი მაგისტანა პასუხს მისცემდაო, ვითომც ილიას რომ უთქვამს სიკვდილი მიჩვენია შენს კელში ყოფნასო. მახლას ილიკო ყოჩაღად ყოფილა. *Онх те-
нерь предметомъ разныхъ анекдотовъ.* ზოგ-

ჯერ ამისთანა შემთხვევაც კარგ კაცს სიცოცხლეში. ეს არის რომ იქნება ჩვენ დაგვიგვიანდეს ილიას ნახვა, თუარემ იმას ამ ტყვეობით არა უშავს რა.

Вотъ что поэтъ думаетъ за Илью:

„მირბის, მიმაფრენს, უგზო-უკვლოდ, ჩემი მერანი!

(აქ ის ლექსია რომელიც „ჩონგურშია“ დაბეჭდილი 75 გვერდზე, სახელად „ჩემს მერანს“.

არ ვიცი ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი ტყუილი და მართალი, დაინთხა ამის წაკითხვაზე, რასაკურთხელობა იმიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში, და არა მე. ილიას დაჭერა რომ შევიტყე, ჰსწორე გითხრა ძალიან შეეწუხდი ასე, რომ სამი დღე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით და რომ ეკითხათ კი ჩემთვის, მეც არ ვიცოდი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამეს დღეს ეს ლექსები დაეწერე და თითქოს ამან რაღაც შეება მომცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე

მივაწოდო; ვიცი, გულში ჩაიცინებს და არ
იქნება ამით არა ენუგეზოს რა.

ზაქარია ახტას არის, სინაქსაროვის აღ-
გილს; იასეციქ არის ელისოს მილიციით და
იმედებს იწერებიან ილიას გამოყვანისას. მაგ-
რამ მე ჯერ ასე ჩქარა ვერა მგონია, მეტადრე
ახლა, როდესაც შამილ ჯერ არსად ომობს
და ილიაც თავის სახლში ჰყავს. ძმაო გრი-
გოლ, ყოველივე სოფელში ღვთის ნებაა და
მწუხარებით, თვითონ იცი, ვერას უშველით
ილიკოს. ჩვენი საფიქრებელი ეს არის;
რომ ვიღონოთ რამ იმის გამოხსნისათვის.

ძლივს საქართველოს მოუვიდა რუსი, რო-
მელსაც ეყურება აქაურობისა. იმედია, რომ
პოზინი კეთილად წარმართავს ჩვენ გარე-
მოებას. მინისტრს შვიდს მაისს მოველით
ერევანზედ. სხვებრ ჩვენიანები ყველანი კარ-
გათ არიან; მხოლოდ ფეფოს მწუხარება
გვაწუხებს ყველას. ხომ იცი ტყვეობა და სიკე-

დილი ჩვენს დედაკაცებს ერთი ჰგონიათ, მე-
ტადრე ლეკის ტყეობა.

მაისის 2-სა დღესა 1842 წელსა.

მარად შენი ერთგული ნ. ბარათოვი
ელიზბარს ვმადლობ მოკითხვისათვის, მაგ-
რამ ვწუხვარ რომ მაგის საქმეს ყოველთვის
ნაესი ჰსდევს; ჯერ კიდევ არ უქნია მაგისკენ
პირი ბედსა. ოცენკა დააბრუნეს *для исправ-
ления некоторых недостатков против
формы*. ვიცი როგორც გაჯაერდები! მაგრამ
მაგ გაჯაერებულს გულზე გთხოვ მიიღო მო-
კითხვა შენი მტერმოყვარე ქალებისაგან.

IV

საყვარელო ძმაო გრიგოლ, არა, უკაცრა-
ვად, მთავარო ავარისაო, ემირ-ავარო, ატტი-
ლას ტახტზედ მჯდომარეო!

ჰეშმარიტად არ ვიცი, მე ვარ დამნაშავე
შენთან მოუწერლობისა, თუ არა? ვისთანაც
შენგან მოწერილი წიგნი წავიკითხე ყველას

თან ხუმრობისა და ლანძღვის მეტი არა იყო
 რა, ჩემთან რომ ფარატინი გამოგეგზავნა,
 ისიც დაპირების მეტი არა იყო რა. მე ბინი-
 ნად მინდა შენთან ლაპარაკი, და ხომ იცი,
 რომ საწყინოა ამისთანა ლაპარაკის გაცრეება.
 საკურველია, რომ ქართველს კაცს, რაოდენ-
 იც დიდებული და ძლიერი უნდა შეიქნეს,
 არა აქვს ეს შორს მხედველობა, რომ, რო-
 დესაც დაატყოს თავისთავს ვბერდებო, ჰპო-
 ვოს თავის მემკვიდრედ ვინმე, მოაშხადოს,
 მიჰსცეს გზა სოფელში, გამოიყვანოს კაცად,
 და როდესაც თვითონ დაეცეს (საბოლოო
 არა არის რა ამ საწყითოში), მაშინ მაინც კი-
 დევ ჰქონდეს შემძლებელობა და კმა ერსა
 შორის თავის მემკვიდრის შუამაფლობით!
 ახლა მე იმას ვამბობ, რომ მე შინაგანი კმა
 მიწვევს საუკეთესოს ხვედრისაკენ, გული მე-
 უბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგო-
 მარებისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო!
 მე არა მძინავს მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ
 პატარა ღრე-კლდეს გამიყვანოს, და დედგე

გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხელმწიფურად გარდავხედავ ჩემს ასპარეზსა! ჩემი ფიქრი მანდეთ მოჰქრის. ეცადე, რომ რენენ კამჭთან დამანიშენინო. ხომ ამ პირობით წახველ, რომ ეს მოგვხდინა ჩემთვის. ვიცი დაგავიწყდა, მაგრამ არა, არ დაგავიწყებია. ეს იმ სწეულების ბრალია, რომლისაგამოც ქართველი თავისიანს არ გამოადგება..... მე ახლავ მიტყობს გული, რომ ამ ჩემს მხურვალეს განჰსჯას გამიტრიზავებ: ემრობა მასხარად აიგდე, და მომავალის დიდების ფიქრს რას უზავ? სხვებრ შენ იცი.—ახლა ქალაქის ამბავს მოგწერ.

გუშინ შაჰის ელჩი შემოვიდა, თუ გახსოვს, მირზა-სალი, ევროპიის ენებზედ მოლაპარაკე, განვითარებული კაცი. მაზეგ, რომ სამშაფათია, დიდს ბალს უკეთებს მთავარ მმართველი. მაგრამ ვინც შენ გეგულება, არც ერთი ჩვენი ქართველი ქალი აქ არ არის და გაიხარე, რომ ბალში არ იქნებიან.—

Но и тутъ оны выигриваютъ; будь влпствѣ

*Мирза-Сали графъ Чицериѣ, оиѣ тотчасъ
 бы прѣехали на балъ.*—ბალის ამბავს შეგატყობინებ.

ჩვენ ილევან ქუთაისში გაადღეს პორუჩენით. მე და შენში დარჩეს, (ისე კი არა, ბაკლანას რომ ხომალდი დაელუპა) ... გრიგოლ წერეთელი ინაზებოდა, არ უნდოდა მილიციის მიღება, და მთავარმმართველმა ლევან გაუგზავნა, ასი ოქრო გზის ხარჯად, და დაიბარა. იმასაც ეს უნდოდა. რასაკურთ ველია რომ უარი აღარა ჰსთქვა. დახე, ქვეყნის ოხრობას! შენი უკანასკნელი წიგნი ლევანთან მე გაეხსენ და წავიკითხე, ბევრი ვიცინე.

ილია კარგად არის. პარუჩიკობა გაიკრა, ას თუმნამდინ თავისი ჯამაგირი გამოუვიდა და წარდგენილია არმიაში. ამისი საქმე თავში ბოსტანია, გულში სიყვარული, დაიჯერე, ხუმრობა არ გეგონოს.

არ ვიცი ბუმაჟნიკი და ქული მოგივიდა თუ არა. ეს კი ვიცი, რომ გიმზადებდენ.

კნიაზი ჭ. თავისი კნენათი მარტყოზს იყენენ ჯვარობას. ამათ დასტაში იყენენ ს—ძის ცოლი, ს—ჩის ცოლი დაბ—კის ცოლი, ეს კი მუხრავანიდგან გადმოვიდა, ამ ზათხულს იქ იდგა, უქმროდ. არ გინდა, რომ ერთს საათს მაგ მთებში გამომძვრალიყავ და მუხრავანში, იმის ოთახში, შუალამისას დაბადებულიყავ? იქილგან კალასკაში კნიაზი და ს—ჩის ცოლი ერთად ისხდნენ წინ და კნენა და ს—ძის ცოლი ერთად უკან. *Довольно подробно!*

მამა ვგნატიმ თავი დაგიკრა იმიერ სოფლითგან. ერთი თვეა ჩაც გარდაიცვალა. საწყალი! *Вот человек, который, по своему положению в свѣтъ, болѣе всѣх страдалъ. Минувшее проходило передъ нимъ и волновалось, какъ море-океанъ!*

სხვა რაღა მოგწერო, მეც სამსახურში მივეშურები, *и вообще здѣсь,*

*И грустно, и скучно, и нѣкому руку подать
Въ минуточку душевной невзгоды!*

ჩემი ახალი ლექსი ეს არის:

სულთ ბოროტთ, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
 (ნახე „ჩონგური“ 122 გვერდი)

ამით გავათაოთ ეს წიგნი, დრო აღარა
 მაქვს, და შემდეგ ბევრს მოვიწერები. ერთს
 ცუდა დროს ჩაფიგდებ, და რაც ვიცო, და არ
 ვიცი სულ გავაჭრელებ. ახლა ფაცაფუციით,
 არა მაგონდება რა. ახლა ენახოთ, რასაც
 შენ მოიწერები.

სირცხვილია რომ მაგ საშინელებებში პო-
 ეზიამ არ გაიღვიძოს, და თუ ემირს ლექსის
 წერა აღარ ეკადრება, ავარიის ისტორია და
 სტატისტიკა მაინც უბძანე რომ დაწერონ.

შენი მარადის ნ. ბარათოვი

21 Августа 1843 г.

Тифлис.

ერთ ნაპირზე აწერია:

მამამ, ფეფომ, კატომ, ბაბალემ, ნინუცამ
 და აპლიპუტილამ მოგიკითხეს.

არ გებრალება, რომ მაია ქვეშაგებად ჩა-
 ვარდა! — გიორგი ზაქათალას გაგზავნეს ბა-
 ტალიონის კამანდერზედ გამოსაძიებლად, და
 ბატალიონსაც პირველს ამას აძლევენ.

რჩევა ახალგაზდა მწერლებს

აჭიჭინე აჭი-ბაჭია!

მართალს, ჭკვიანურს ნურას იმღერი,
თორემ გამოჰხრავს შენს ჩანგს, ვით ჭია,
ჭკუის მტარვალი ტვინ-მეისტერი.

როგორ არ იცი? ჩვენში მართალი
ისე წამხდარა და სცვლია ფერი,
როგორც ურის მყრალი ფართალი!
ამას გვიმტკიცებს ტვინ-მეისტერი!

მაგრამ სიცრუეს და ორ-პირობას
მარად თაყვანს-სცემს ერი და ბერი
და ვინც არა სცემს—ჩადის ვირობას!
ამას გვარწმუნებს ტვინ-მეისტერი.

შენ ხარ პოეტი, ცხოვრების სარკე,
 სადაც იხატვის ყოველი ფერი,
 მაგრამ ნუ ხატავ ყველას, თავს არგე!
 ნუ გადიმტერე ტვინ-მეისტერი!

—
 „ყარყუმს რა მოჰკლავს? თავისი ენა!“
 ვინ გეხვეწება შენ რომ იმღერი?
 ყველას მაგისტრის ჰსურს შენი წყენა
 და მას გიწყრება ტვინ-მეისტერი!

—
 შენ თუ ხალხს სძულხარ, შენ რაღათ გიყვარს?
 წყალმაც წაიღოს მთლად ქერივ-ოხერი!
 შენ რა გატირებს? რათ მოჰყვები ზარს?
 ამას გიწყრება ტვინ-მეისტერი!

—
 ტყვილად ნუ სცდილობ დიდ-კაცის გმობას,
 გინდ მამულისაც იუოს ის მტერი,
 თორემ შესცდები, ვაფიცავ შენს ძმობს
 და გაგიწყრება ტვინ-მეისტერი!

—
 სჯობს ნუ დასცინებ ხელ-ჯოხიანებს
 გინდა შიგ თავშიც უფრენდესთ მწყერი,

თორემ, იცოდე, რომ გაზიანებს
და გაგიწყობა ტვინ-მეისტერი!...

ხალხში სამართალს ტყვილა ნუ ელი!
თუ გსურს არ მოჰკვდე ჩვენში მშიერი,
ფარისევლობას მიჰყავი ხელი
და მოგიწონებს ტვინ-მეისტერი.

ხელ-ჯოხიანებს სიტყვა თუ ფული
წინ დაუყარე, როგორც ცხენს ქერი,
თუ გსურს მოიგო იმათი გული
და ასიამო ტვინ-მეისტერი!...

დიდ-კაცს რომ შეხვდ, წინ გაუგორდი
ზურგით ასწმინდე მის ფერხთა მტვერი,
უმცროსი სჩაგრე, ტოლს გაუსწორდი
და დაგიმადლებს ტვინ-მეისტერი.

ზე ცხვანზედ შედე შენი კალამი,
რომ დაეყაროს ბლომად მას მტვერი,

თუ გსურს მიიღო ხალხის სალამი
 და შეირიგო ტვინ-მეისტერი!

ააჰიჰინე აჰი-ბაჰა!
 მართალს, ჭკვიანურს ნურას იმღერი,
 თორემ გამოჰხრავს შენს ჩანგს, ვით ჭია,
 ჭკუის მტარვალს ტვინ-მეისტერი.

აკ. წერეთელი.

ნაკოლეონ მესამის ცხოვრება

III *)

წარსული საუკუნის დამლევს საფრანგეთის ცხოვრებაში ბევრი ცვლილება მოხდა. ილაჯ გაწყვეტილმა საზოგადოებამ და ხალხმა, რომელიც თავისი შრომით და მოხერხებით სახელმწიფოს წამდვილ ძილას შეადგენდა, მაგრამ მაინც ყველაფერში უმოქმედო და უხვირო დიდკაცობის ხელში იყო, მოინდომა ამ დიდკაცობის ხელიდამ თავის დახსნა და საკუთარი თავისთვის საკუთარი ტვინით ცხოვრება. იმან ძალადობით მოსპო დიდკაცობის უპირატესობა, დაშალა ძველი უსამარლო წესი, დაარღვია ძველი მიმდგომი კანონები და მათ მაგიერ დააარსა ახალნაირი საზოგადო-

*) „კრებული“, 1873, № 1.

ბრივი გაწყობილება, გამოსცა ახალი კანონები და შემოიღო ახალი ჩვეულებები. ამ ცვლილებების უმთავრესი აზრი იმაში მდგომარეობდა, რომ კანონის წინ ყველა, დიდი და პატარა, მდიდარი და ღარიბი, სრულიად თანასწორი და ერთნაირათ თავისუფალი ყოფილიყო. თანხმად ამ აზრისა მოისპოათასნაირი უპირატესობა დიდკაცობისა, რომელიც იმას უწინდელ დროში ძალადიანობით შეეძინა, მოისპოუმეტესი ნაწილი მისი გავლენისა და, მაშასადამე, დამცირდა მისი სიმდიდრე და ეკონომიური მდგომარეობა. მაგრამ, თუმცა ამ ცვლილებას უმთავრეს აზრათ ყველასი გათანასწორება ჰქონდა კანონის წინ, მაინც ის მოხდა, რომ საქმით კი მარტო ზოგიერთები გათავისუფლდა. და კანონში მოხსენებულ თანასწორობა თითქმის მთელი საფრანგეთისთვის უმნიშვნელო ფრაზათ დარჩა, მისთვის, რომ ხალხის ნამდვილი ეკონომიური მდგომარეობა დიდათ როდი შეცვლილა იმ გადა-

სხვაფერების დროს, რომელიც საფრანგეთს რევოლიუციამ მიანიჭა.

დიდ-კაცობას და ეკლესიას რაც ადგილ-მამული ჰქონდა, იმის უმეტესი ნაწილი, მართალია, ვაჭრების, მოქალაქეების და სოფლელების ხელში გადავიდა და განაწილდა, მაგრამ ამ დიდ ეკონომიურ ცვლილებას ის ნაკლებფანება დაერთო, რომ მუშა-ხალხს, როგორც ქალაქებში, ისე სოფლებში, სრულიად არა ერგო რა, და ზოგი ამ მიზეზით, ზოგი მისი „პატრონების“ გაძლიერებით, ეს ხალხი თავის-თავს დაჩაგრულათ გრძნობდა. რევოლიუციამ იმას პირადი უფლებები და თანასწორობა მიანიჭა დანარჩენ წოდებებთან. მაგრამ სიღარიბე და მძიმე შრომის გამოუდევრობა ყოველ ცისმარია დღეს ამ ხალხს უთანასწორობას აგრძნობინებდა და უმჯობესი ბედის და მდგომარეობის სურვილს უძრავდა.

რაც უფრო ვრცელდებოდა და ჰკეთდებოდა წარმოება და აღებ-მიცემობა, რაც უფრო კარგ ხარხებს იყენებდნენ ქარხნის პატრონები,

მით უფრო და უფრო ეცემოდა მუშა-ხალხის
 ეკონომიური მდგომარეობა. თითოეული ახალ
 გამოგონებული ჩარხი მუშებს ათასობით
 ულუკმა-პუროთ სტოვებდა. ცხოვრება, ხორა-
 გეული, სადგომი, ტანსაცმელი თან-და-თან
 უფრო და უფრო ძვირდებოდა და მასთან თა-
 ნასწორათ უფროდა უფრო ძნელდებოდა ხალ-
 ხისთვის თავისა და ოჯახეულობის რჩენა. ამას-
 გარდა პოლიტიკურ განხეთქილებას და ნია-
 დაგ ომებს ხშირათ აღებ-მიცემობის შეწყვე-
 ტა, წარმოების შეჩერება, შრომის მოსპობა,—
 ერთი სიტყვით „კ რ ი ზ ი ს ი“ მოზღვედა. ყვე-
 ლა ამ მიზეზებით მუშა-ხალხის მდგომარეო-
 ბას რევოლიუციის ცვლილებები იმოდნათ
 ბედნიერათ ვერ დაეტყვენ, როგორც შუათანა
 წოდებაზე—ვაჭრებზე, მოქალაქეებზე და შემძ-
 ლე გლეხებზე. და ამ უკანასკნელების უცა-
 ბედი ამაღლება და გაძლიერება თითქო სა-
 განგებოთ ცეცხლს უკიდებდა მუშა-ხალხის
 დაცემულ იმედს.

მუშა-ხალხს ეს ყველაფერი გულს უკლავ-

და. ის გრძნობდა, რომ სამშობლოს ყოველ
 ნაირი ტვირთი მის კისერზე იწვა. როცა სამ-
 შობლოს თავის შეილები სისხლი სჭირდე-
 ბოდა, გარეშე მტრის მოსაგერებლათ, ის მუ-
 შა-ხალხში ჰკრეფდა თავის დამცველ მხედრო-
 ბას, უმაღლესი წოდებები კი ამ მოვალეო-
 ბილამ გათავისუფლებული იყვნენ. რაც სა-
 ხელმწიფოს ხარჯი სჭიროდა, იმას თითქმის
 მარტო მუშა-ხალხი იხდიდა. იმას არცერთი
 მოვალეობა არ ასცილებია, და მაგიერათ არც
 ერთი უფლება არ ღირსებია. ეს აბრაზებდა
 და აღელვებდა მუშა-ხალხს, რომელსაც არც
 გაბრაზება და არც დეღვა სჭიროდა, ისე და-
 ტანჯული ჰყავდა ის ნიადაგ გაჭირვებას და
 შიმშილს.

ამ მდგომარეობამ ბევრი მეცნიერი და კაც-
 მოყვარე პუბლიცისტი დააფიქრა. ბევრი მო-
 აზრე შეუდგა იმ კითხვის განხილვას, თუ რო-
 გორ და რა საშუალებით შესაძლებელია მუ-
 შა-ხალხის დახმარება და ფეხზე წამოყენება;
 და თითქმის ყველა იმ საზოგადო აზრს

დაადგა, რომ მუშა-ხალხის ბედს გააუმჯობესებს მარტო მისი ეკონომიური ვათავისუფლება „პატრონების“ დამოკიდებულებიდან.

ამაზე ყველა თანახმა იყო. მაგრამ აქვე იწყება სხვა-და-სხვა მოაზრებებისა ერთმანეთთან უთანხმოება და განხეთქილება. რა „ეკონომიური გათავისუფლება მუშა-ხალხისა?“ რა გზით და რა საშუალებებით შესაძლებელია ამ გათავისუფლების ასრულებაში მოყვანა? რამოდნათ და რა ზომით საჭიროა ეს გათავისუფლება და სანამდი უნდა მიაწიოს იმან? ამაზე თითოეულ მეცნიერს, თითქმის თითოეულ მწერალს თავისი საკუთარი აზრი და თეორია ჰქონდა, რომელიც თითქმის არაფერში სხვის აზრს და თეორიას არ ეთანხმებოდა.

ყველაზე უწინ ზოგიერთი მწერალი იმ აზრს დაადგა, რომ მუშა ხალხის ბედნიერებისთვის აუცილებლათ საჭიროა, რომ იმას გაუნაწილდეს და დაერიგოს მდიდრების შეძ-

ლება და ადგილ-მამულიო. ამ საშუალებებისა-
 გან ეს მწერლები ვითომ იმ ეკონომიურ თა-
 ნასწორობას გამოელოდნენ, რომელიც მუშა-
 ხალხს დანარჩენ წოდებაებთან აკლდა. მაგრამ
 ძლიერ მალე სხვა უფრო ღრმა მოაზრებებმა
 მოიფიქრეს, რომ ამ საშუალებებისაგან ბევრი
 რამ სიკეთე როდო გამოდნდება. რაც საფ-
 რანგეთში სიმდიდრე იყო, ის საყოველთაოდ
 რომ გაენაწილებიათ, თითოეულ კაცს ათი,
 თუნდ ასი ფრანკი შეხედებოდა, და ეს ფუ-
 ლი აბა ვის „გათავისუფლებდა?“ ესვე ით-
 ქმის ადგილ-მამულობე და საზოგადოთ დანარ-
 ჩენი სიკეთეების დარიგებაზე. ამ გვარი გათა-
 ნასწორება, ახალი მეცნიერების აზრით, იმას
 ჰგავდა, რომ რაც ურდოზე უფრო მალლა
 იდგა, ის მოეკაფათ და ყველა ერთგვარ თა-
 ნასწორ სიმდაბლეში დაეტოვებიათ, მაშინ,
 როდესაც საჭიროა ყველასი ამაღლება და
 ამაღლებულებთან გათანასწორება. ამ მიზ-
 ნისთვის საჭიროდ აღმოჩნდა ზოგიერთების
 აზრით მუშა-ხალხის ძალისა და შრომის შე-

ერთება და ხეირიანათ გამოყენება შეერთებულ წარმოებაში, აგრეთვე როგორც ნაწარმოების გონიერათ გამოზოგვა შეერთებულ ცხოვრებაში.

ამ მეცნიერების აზრით როგორც შრომას ისე ცხოვრებას ის საზოგადო თვისება აქვს, რომ როცა ისინი შეერთებულნი არიან, თითოეულ მშრომელს და მცხოვრებს ნაკლები ჯაფა და ხარჯი სჭირია და უმეტესი სარგებლობა ელის. ერთი კაცის საყოფი სადილის გაკეთება თითქმის იმდენივე ღრძს, შრომას და მასალას თხოულობს, რამდენიც ორისა და სამის საყოფის დამზადებას სჭირდება. მართო ერთი კაცი დღეში მეთედ დღიურსაც ვერ დახსნის, მაშინ როდესაც სამი კაცი დღიურზე მეტსაც მოხნიან,—და სხვ. ამ შეერთებული შრომის სარგებლიანობამ მეცნიერები დაარწმუნა; რომ ხალხის „გათავისუფლებისთვის“ საჭირო და საკმაოა შეერთებული შრომისა და ცხოვრების შემოღება, იმნაირათ, რომ მუშა ხალხს შეერთებით თავიე

სასარგებლოთ ქარხნებში და სოფლებში წარმოება შეეძლოს და ერთათ ცხოვრებით ნაწარმოები სიმდიდრის რიგიანი გამოზოგებაც. ამ სწავლას ეძახიან «ასოსიაციების მომხრე» სწავლას.

მაგრამ თვითონ ამ სწავლის მომხრეებშიაც მალე აღმოჩნდა აზრის უთანხმოება და განსხვავება. ზოგი ამტკიცებდა, რომ საკმაო მარტო შრომის შეერთება,—შეერთებული ცხოვრება კი საჭირო კი არა, საენებელიც იქნება თითოეული პირის თავისუფლებისთვისო. სხვები ამტკიცებდნენ, რომ მუშა ხალხის ბედს საკმაოთ და ნამდვილათ ვერც მარტო შეერთებული შრომა და შეერთებული ცხოვრება გააუმჯობესებსო, რადგანც მუშების ეხლანდელი «პატრონები» (თანხის პატრონები) იმოდნათ ძლიერები არიან ფულის ხელში ჰქონვით და კანონების მათ სასარგებლოთ შედგენით, რომ მუშა ხალხის შეერთებული ძალა იმათ ვერაფერს დააკლებს და თითქმის ვერც ეწინააღმდეგებაო. მაშასადამე, ამტკი-

ცებდენ ეს სწავლულები, აუცილებლათ საჭი-
 როა, რომ სახელმწიფომ ერთის მხრით მუ-
 შა ხალხს თანხა უშოვოს და საქმის დაწყება,
 საკუთარი ქარხნების გამართვა, ადგილ-მამუ-
 ლის შოვნა, სწავლის მიღება გაუადვილო-
 სო, და მეორეს მხრით მთლათ ერთიანათ
 უნდა გადაათვალიეროს და შეცვალოს ეხ-
 ლანდელი ქსამოქალაქო კანონები, რომელ-
 ნიც დიდ-ძალ კუპირატესობას და უფლებას
 აძლევენ თანხისა და ადგილ-მამულის პატრო-
 ნებს და მუშებისთვის სანიადაგოთ სპობენ
 მათთან ეკონომიური ბრძოლის გამართვის
 შეძლებასო. ამ გვარია, სხვათაშორის, მემკვი-
 დრეობის, ქირაობის, პირობაების და ბევრი
 სხვა კანონებია. ერთი სიტყვით, ეს მეცნიე-
 რები ამტკიცებდენ, რომ სანამ ეხლანდე-
 ლი კანონ-მდებლობა და ეკონომიური და
 პოლიტიკური გაწყობილება თავიდამბოლომ-
 დი არ შეიცვლება, მანამდი მუშა ხალხის
 ბედი დაღში ვერაფერში გაუმჯობესდება და
 მისი ნამდვილი გათავისუფლება არას გზით

არ მოხდებო. მანამდი გაუმჯობესდება მარტო ზოგიერთი იშვიათი პირების ბედი, და მეტი არაფერიო.

ესა უმთავრესი განაწილება იმ თეორიებისა, რომელნიც დაბადა საფრანგეთის დიდმა რევოლიუციამ, და რომელნიც აფიქრებენ დღეს, აღელვებენ და ჰყოფენ საზოგადოებრივი ცვლილებების მომხრეებს. რაც კი რამ იყო ნიჭიერი, გონიერი და პატიოსანი საფრანგეთის მწერლობაში და საზოგადოებაში სულ ამ აზრების და თეორიების გავრცელებას და ქადაგებას მიაწვა, ნამდვილი მოციქულური თავ დაუზოგველობით და აღტაცებით. და იმათ შრომას ის შედეგი ჰქონდა, რომ ხალხის ყურამდი მიაწია მათმა ხმამ და სიტყვამ, და ამან უფრო მეტათ აღძრა საფრანგეთის მუშა ხალხის უიმისოთაც აღძრილი გონება და სურვილი.

IV

სანამ ნიჭიერი და თავგამომეტებული ახალი მწერლობა მოუსვენრათ და დაუღალავათ

განახლების და ცვლილებების საჭიროებას
 ჰქადაგებდა და მათ მოსახდენ საშუალებებს
 იკვლევდა, საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვ-
 რება სულ სხვანაირასპარეზს წარმოადგენდა.
 ნაპოლეონ პირველის დამარცხებას და ტახ-
 ტილამ გადმოყვანას ბურბონების ხელახლათ
 გამეფება მოსდევდა. ეს გამეფება იმას ნიშ-
 ნავდა, რომ პოლიტიკურ ცხოვრებაში უმ-
 თაერესი გავლენა, ხმა და მნიშვნელობა დიდ-
 კაცობას და სამღვდელოებას მიეცა, და მათ
 სარგებლობას მსხვერპლათ მიეცა არათუ მარ-
 ტო მუშახალხის სარგებლობა და ბედი, შუ-
 ათანა საზოგადოების, ესე იგი მოქალაქობის
 და შემძლე სოფლელების, სარგებლობაც. იმის-
 გამო საფრანგეთში, ნაპოლეონ პირველის
 გადაყენების შემდეგ, ატყდა გაცხარებული
 ბრძოლა დიდ-კაცობას შუა ერთის მხრით და
 შუათანა საზოგადოებას და ხალხს შუა—მე-
 ორეთი. მაგრამ, რადგანც დიდ-კაცობა და
 სამღვდელოება თავიანთთავს იმოდნათ ძლი-
 ერთ ვერ გრძნობდა, რომ ერთიანათ დაებ-

რუნებია და გაეცხოველებია ძველებური წესი და განწყობილება, და რადგანც იმან ვერ გახელდა შუათანა საზოგადოებისგან შედენილ შეძლებას შეხებოდა, ეს გაცხარებული ბრძოლა უფრო გარეგანი ბრძოლა იყო, ვინემ საფუძვლიანი ეკონომიური და რევოლიუციული შეტაკება ორი წოდებისა. ეს ბრძოლა მარტო პოლიტიკურ ასპარეზზე ბრუნაედა, მარტო პოლიტიკურ უფლებებს ეხებოდა, მარტო პარლამენტში და გაზეთებში სდულდა. ნამდვილ ცხოვრებას კი ის ხასიათი ჰქონდა, რომ დიდ-კაცობა მიფის სასახლეში და სამსახურში ადგილების შოვნით კმაყოფილდებოდა, და თუ რასმე ეძებდა—ეძებდა ხარისხებს და ჯამაგირს, მაშინ, როდესაც შუათანა საზოგადოება ლაზათიანათ გამაძლარ კაცსავეით რევოლიუციის დროს ნაშოენი სიმდიდრით და მამულებით სტკებოდა, და თუ პოლიტიკურ სიმართლებზე მცხარობდა, მცხარობდა და იბრძოდა ისე, როგორც გაცხარებულათ ბაასობენ კარგა-ლამაზათ ნასადილევი პირე-

ბი, — ჩინებული სადილის მოსანელებლათ. მართალი რომ სთქვას კაცმა, ეს ბრძოლა იმ ამბავს ჩამოგავდა, რომელიც ერთმა მაშინდელმა მწერალმა ოხუნჯობით აწერა. ორი ამერიკელი წითელ-კანიანი კაცის-მჭამლები ერთხელ ხალისიანათ კოჭს თამაშობდნოდ და მათ ერთი ევროპიელი წაესწრო თურმე, რომელსაც მეტისმეტათ გაუკვირდა მათი გულმოდგინე და გამწარებული თამაში. — „ალბათ თქვენი თამაშის მოგება დიდი რამ უნდა იყოს, ასე რომ გამწარებულხართო?“ უთხრა იმან მოთამაშეებს და იმათი თამაშის სიცხოველემ, იმათმა სიმარდემ ეს ევროპიელი აქნამდი აღიტაცა, რომ თითოეულს კოჭის სროლის შემდეგ ის ტაშს სცემდა და ყვიროდა: „ბარაქა, მრბევო წვიმავ“ (ერთი მოთამაშის სახელი ეს ყოფილა), „არიქა, შუალამის მხევე!“ (მეორეს სახელი). ბოლოს მრბევმა წვიმამ გაიმარჯვა თურმე, ხელი მოჰკიდა ევროპიელს და დარდიმანდულათ უთხრა: — „ფერმკრთალო, ასე მხურვალათ ჩვენ იმიტომ ვთა-

მაშობდით, რომ შენ დაგინახეთ, და პირობა
დავდეთ, ვინც ჩვენგანი კოჭაობაში მოიგე-
ბდა იმას შენ უნდა რგებოდი შესაქმელათო.“
სწორეთ ამ ამბავს ჩამოგავდა ის პოლიტიკუ-
რი ბრძოლა, რომელიც საფრანგეთში სდულდა
დიდ-კაცობას და შუათანა საზოგადოებასშუა,
იმ გამსხვავებით, რომ ფერმკრთალი ევროპიე-
ლი ამ შემთხვევაში საფრანგეთის ხალხი იყო.

1830-ში გაიმარჯვა შუათანა საზოგადოე-
ბამ. იმან ბურბონების ტახტი დაამხო, დიდ-
კაცობას ფეხი მოსტეხა, საფრანგეთის ტახტზე
ორღევანის სახლობა დასვა და სასახლეში
და სამსახურში რაც ადგილები იყო ჯამაგი-
რიანი სულ ერთიანათ თვითონ ირგო. გა-
მინრდევებულ ვაჭრობას კანონების შედგენაც
ხელში ჩაუფარდა და მათი გამოყენებაც, და
ხალხის მდგომარეობა ამით მეტის-მეტათ შე-
წუხდა. ატყდა მაშინვე ჩუმი, მაგრამ მხურვა-
ლე ბრძოლა შუათანა საზოგადოებას და
ხალხსშუა, და ამ ბრძოლაში ხალხი და მისი
მომხრე მწერლები და მოთავეები ხ.ნ. ბექ-

დვით თხოულობდენ, ხან ძალით ცდილობდა ხალხის უფლების ხელში ჩაგდებას. ამან მოახდინა საშინელი განხეთქილება ხალხსა და შუათანა საზოგადოებას შუა, რომელსაც ის გარემოებაც უფრო აღრმავებდა, რომ ორივე მხარე არათუ მართო პოლიტიკურ ასპარეზზე დაობდენ, თვით საყოველღეო, უბრალო ეკონომიურ საქმეებშიაც ნიადაგ ერთმანეთს ეპირდაპირებოდენ, რადგანც ერთის სარგებლობა მეორის დაჩაგვრას და დამორჩილებას თხოულობდა.

ეს განხეთქილება მეტისმეტათ ძლიერი და ამოუხრცველი იყო, როცა 1848ში გაბრაზებულმა ხალხმა უეცრათ დაამხო ორღეანების ტახტი და საფრანგეთში რესპუბლიკა დააწესა. რამდენიმე თვის ვადით შუათანა საზოგადოება გაყუჩდა. იმას ეგონა გაბრაზებული ხალხი ტყავს გაგვაძრობს ხმა რომ ამოვიღოთ და წინააღმდეგობა დაუწყოთო. ისევ სჯობია ჩვენი თავი რესპუბლიკის მომხრეთ გამოვაჩინოთ, ამით ჩვენ იქნება ჩვენი

ეკონომიური უპირატესობა და პოლიტიკური თაოსნობა შევირჩინათო. მაშინ ამ პარტიის მოთავეთ ტიერი იყო, რომელმაც პარტიას ის მიმართულება მისცა, რომ მოვითმინათ, წავეყრუოთ, მმართველობა ხელში ჩავიგდოთ და მერმე ვნახოთ როგორი ქახრაკები წაუჭიროთ ხალხსო. მაშინდელი მოქმედება ამ პარტიისა თუმც გვარიანათ ოსტატური დადაფარული იყო, მაგრამ ხალხის მომხრეების თვალს მაინც ვერ გამოეპარა, და ხალხი, თითქო ინსტინქტით გრძნობდა მახეს მიგებენო, მეტის მეტათ ბრაზდებოდა შუათანა საზოგადოების წინააღმდეგ, რომელიც, თავის მხრით იარაღს იმზადებდა ამ გაბრაზების დასათურგენელათ და დამარცხების მაგიერი ჯინის ამოსაყრელათ.

V

მაშინდელი რესპუბლიკელი პარტიის წინამძღომლები სამ ნაწილათ უნდა გაჰყოს კაცმა. ერთი ნაწილი, ვითომ „ზომიერები“ (Mo-

d'érês), რომლების თავში იდგენ ლამარტინი, კავენიაკი, გარნჟე-პაჟე, მარი, მარა და სხვ., ყველანაშე უფრო იმას ცდილობდენ, რომ შუათანა საზოგადოება, რომელსაც ისინი თვითონ ეკუთვნოდენ, დაემოშნებიათ და რესპუბლიკის მხარეზე გადმოეყვანათ. იმათ სძულდათ მუშა ხალხი, რადგანც მთელი მათი ცხოვრება შუათანა და მალალ საზოგადოებაში გასულიყო, რომლის აზრებით და ამოთმორწმუნებით გამოზდილი იყო იმათი ტვინი და გრძნობა. მეორე ნაწილს „წითლები“ „რადიკალები“ შეადგენენ. იმათ თავში იდგენ მუშინ ლედრიუ-როლენი, ჟულ-ფაერი, კოსიდიერი, ჭლოკონი და სხვ. მათი მიმართულება და მოქმედება „ზომიერი“ რესპუბლიკელების მოქმედებისაგან მარტო მით გაირჩეოდა, რომ ისინი შუათანა საზოგადოებას ნაკლებათ ეტყობდენ და ხალხსაც ისე სასტიკათ არ ეპყროზოდენ. იმათ მარტო პოლიტიკური ცვლილებების მოხდენა სურდათ, მარტო პოლიტიკური უფლებების მინიჭება უნდოდათ ხალხისთვის, მის

ეკონომიურ მდგომარეობას კი ისინი სრული-
ადაც არ ეხებოდნენ და შიგნით ნაკლულევანება-
საც ვერ ხედავდნენ. ჩვენ მარტო ხეირიანი,
ხალხისაგან ამორჩეული და სამართლიანი
მმართველობა უნდა გავაწყობოთ, და მაშინ
ყველაფერი თავისი თავით გაუმჯობესდება და
გარიგდებაო, ჰფიქრობდნენ და ამბობდნენ ამ მი-
მართულებების პირები.

მესამე ნაწილი ყველაზე უფრო მცირე-
დი იყო მოთავეების რიცხვით, მაგრამ თან
ყველაზე უფრო ძლიერიც პარტიში, რადგანც
იმას მთელი პარტიელი მუშა-ხალხი თანაუგრ-
ძნობდა. იმას მოთავეთ ლუი ბლანი კონსიდერა-
ნი, ვიდალი, ხანდისხან პრუდონი და სხვ. უდგა,
და საზოგადო სახელათ „სოციალური (საზო-
გადობრივი) პარტია“ ერქვა, იმ მიზეზით, რომ
ეს პარტია ამტკიცებდა, რომ ხალხის ბედნი-
ერებისა და გათავისუფლებისთვის საჭიროა
ცვლილებების მოხდენა არათუ მარტო პო-

ლიტიკურ წესში, მთელ საზოგადოებრივ გაწყობილებაშიაც და კანონშიც.

მაშასადამე, 1848-ში საფრანგეთის ცხოვრებაში ბრძოლა სდულდა ამ ოთხ უმთავრეს პარტიებს შუა: ჯერ ერთის მხრით შუათანა საზოგადოება (ორღევანების მომხრეები) იდგა, რომელსაც მიეკედლა ყველაფრით სუსტი და მცირე ლეგიტიმიზტების პარტია, და მეორეს მხრით იდგენ სამგვარი რესპუბლიკელები. მაგრამ ამავე წლის ივნისის თვეში, როცა მუშა-ხალხმა გაჭირვებული შიმშილი და გამწარება ველარ აიტანა, როცა მონარხიელებმა ეს ხალხი საგანგებოთ გააქეზეს, რომ ჯარით მისი აპოლეწვა და დამორჩილება შესძლებოდათ, და როცა პარიჟის ქუჩებში ატყდა ომი ხალხსა და ჯარებს შუა, „ზომიერი“ რესპუბლიკელები მონარხიელების მხრისკენ გადავიდნენ, და მონარხიელებმა საქმე ისე ოსტატურათ წაიყვანეს, რომ ხალხის დამარცხება და დაუზოგველი დასჯა და ამოქლეტა ზომიერი რესპუბლიკელების ხელით და რეს-

პუბლიკის სახელით მოახდინეს. ზომიერ რესპუბლიკელებს ეგონათ ამით მაინც მოვიმადლიერებთ უუათანა საზოგადოებას და მის დახმარებას მოვიპოვებთო. მაგრამ ორლენების მომხრენი ისე სულელები არ იყვნენ, რომ „ზომიერი“ რესპუბლიკელების იმედი შეესრულებიათ. დანარჩენი ორი რესპუბლიკური პარტია ამ შემთხვევაში მონარხიელების და ზომიერი რესპუბლიკელების წინააღმდეგ დადგნენ, მაგრამ იმ დროს მათი მოქმედება დაგვიანებული იყო. იმათ ვერ ისარგებლეს პირველი გამარჯვებით (თებერვალში) და იენისში თავის გამოყოფა გვიან იყო: მაშინ მათი მომხრეები გაღწეილები იყვნენ და მონარხიელებს გულში საბოლოო გამარჯვების იმედი ჩასახლდათ...

ერთი სიტყვით ბრძოლა მცხარე იყო და მისი ნამყოფი კი ხალხისთვის საქაშნიკო არ გამოდიოდა. საფრანგეთის ნამდვილი ძალა, მისი ღონე და გონება მაშინ ორ თითქმის თანასწორ ნაწილათ იყო გაყოფილი. ერთ

მხარეს შეადგენდენ მონარხიელები და ზომიერი რესპუბლიკელები, და მეორეს — რადიკალები და სოციალური ცვლილებების მომხრენი. ბრძოლის ასპარეზი და მიზანი იმაში მდგომარეობდა — დარჩეს თუ არა ხელუხლებლათ ეხლანდელი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური გაწყობილება, კანონ-მდებლობა და წესი. ყოველი კაცი ან ერთ პარტიას ეკუთვნოდა ან მეორეს, ან ერთისთვის იკლავდა თავს ან მეორესთვის...

ამ დროს ამ ორ რაზმებს შუა თავი ამოჰყო ნაპოლეონ მესამემ, რომელსაც მაშინ უსახელოდ ლუი ბონაპარტე ერქვა.

VI

ნაპოლეონისთვის ღმერთს არც დიდი ჭკუის ძალა მიეცა, არც მტკიცე ფოლადის ხასიათი. ორივე მხრით იმან სისუსტე გამოიჩინა. მისი ტვინის ძალა სწორეთ იმ ზომისა იყო, რამდენიც მინიჭებული აქვს ყოველ „მეოინე“ „ოსტატ“ კაცს. ეს იმას ნიშნავს, რომ იმას

გვარიანი მოხერხებით შეეძლო კაცის მო-
ტყუება, თვალის ახვევა და გაცურება. მაგ-
რამ იმას ის გონიერება არ ღირსებია, რო-
მელიც უჩვენებს კაცს, რომ ოინს, სიცრუ-
ვს, თვალის ახვევას მოკლე ფეხები აქვსო,
და საზოგადო საქმეებში, ხალხისა და საზო-
გადოების წინ, უმჯობესი მოხერხება, უკეთესი
პოლიტიკა პირდაპირ, სწორ და აშკარა მოქ-
მედებაში, გულწრფელობაში და პატიოსნებაში
მდგომარეობსო. თავის დღეში არ ჰქონია იმას
ხელმძღვანელი კანონები და პრინციპები თავისი
მოქმედებისა, არც ნათლათ გამოხატული მიზა-
ნი თავის ცხოვრებისა. ოღონდ ხელმწიფეთ გამ-
ხდარიყო, ოღონდ ტახტი ხელში ჩაეგდო და ზედ
მტკიცედ დამჯდარიყო, დანარჩენი თუნდ შავს
წყალს წაეღო. ამ მიზნისთვის ის ყოველგვარ
საშუალებას ხმარობდა, რომელიც კი ხელში
მოხვდებოდა, კარგსა და ცუდს, სუფთას და
ჩირქიანს, და იმას კი არასოდეს არ ფიქრობ-
და, რომ ბინძური საშუალებების ხმარება სა-

ბოლოოთ სწამლავს და ჰკლავს უკეთეს საქ-
 მეს და უპატიოსნეს მიზანს.

ხასიათით იმას მეტის მეტი გადაუწყვეტ-
 ლობა, გაუბედველობა და ტვინის სიზარმაცე
 ეჩვია. იმას ის თვისება აკლდა, რომელიც
 ერთბაშათ, ერთ წამში აჩვენებს კაცს საქმის
 მდგომარეობას და საჭიროებას, მაშინვე რამე
 სწრაფლ გადაწყვეტილებას დაბადავს მის თავ-
 ში და იმწამსვე ამ გადაწყვეტილებას
 ასრულებაში მოაყვანიებს. ყოველ ახალ
 მოვლენას, ახალ საქმის წინ ის იკარ-
 გებოდა, იბნეოდა, პირს აღებდა. იმას დიდ-
 ხან ფიქრობა სჭიროდა ამ ახალი საქმის და
 მოვლენის გასაგებათ და მის სარგებ საშუა-
 ლების გამოძებნელათ. ესეც ცოტაა. ერთ-
 ხელ გამოძებნილი საშუალების სახმარებლათ
 იმას ხელახლავ დაფიქრება, ლოდინი და წვა-
 ლება სჭიროდა, ისე, რომ საქმე ფუჭდებოდა,
 იშვიათი შემთხვევა იკარგებოდა მხოლოდ
 იმისთვის, რომ ნაპოლეონს ტვინის სისწრა-
 ფე და ხასიათის სიმტკიცე არ ჰქონდა.

მაგრამ იმას კარგი, ესე იგი მისი შესაფერი, მრჩევლები და დამხმარნი ჰყავდა. იმათი რჩევით და დახმარებით გაბედა ამ სულითა და ტანით სუსტმა კაცმა საფრანგეთის ტახტზე ასვლის იმედის გულში ჩაწვეთა, და იმათივე რჩევით საქმე იმ რიგათ წაიყვანა, რომ იმ ორი მებრძოლვე პარტიებს შუა გვარიანი ადგილი გამოძებნა. 1848 მდინაც, რაკი იმან და მისმა მომხრეებმა დაატყვეს, რომ თანამედროვე საფრანგეთში მუშა-ხალხის მოძრაობას დიდი ძალა აქვს და ჩვენთვის ეს ძალა გამოსადეგი იქნებაო, ნაპოლეონმა გაზეთებში და ცალკე წიგნებში წერა დაიწყო მუშების სასარგებლოთ, იმ განზრახვით, რომ მათი გული და დახმარება მოეპოვებია. ამ თხზულებებში ის ასოხიაციის (შეერთებული შრომის და ცხოვრების) საჭიროებას სცნობდა და ავრცელებდა, მაგრამ ისე, რომ თან სამხედრო გაწყობილებას და ჩვეულებებს ურევდა. ამით იმას ერთ დამავე დროს ორი მიზნის მიღწევა სურდა: მუშა-ხალხის დამად-

ლაერება და ჯარისგულის მოგება. მისი ასო-სიაცია ნამეტნათ ჩამოგავდა კაზარმას და ის საგანგებოთ ცდილობდა ამ ორპირული განზრახვით ორი უმთავრესი მატერიალური ძალა ჩაეგდო ხელში—მუშა-ხალხი და ჯარი. ეს გვარიანათ გამოწყობილი ოინი იყო, მაგრამ მარტო ის ნაპოლეონს ვერაფერს გაურიგებდა, სხვა გარემოებებიც რომ მას არ დახმარებოდა.

რადგანც საფრანგეთის პოლოტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე მძიმეთ და რღმათ იყო განწილებული ორ შეურიგებელ ბანაკათ, ნაპოლეონის მომხრეებმა და დამრიგებლებმა ისეთ საქციელს დაადგენ, რომელიც მათი განზრახვით ორივე მხრის დაღალვით და გაკაევებით მარტო ნაპოლეონის გვარს ასარგებლებდა. ხშირათ მოხდებოდა ხოლმე, მაელანზე, ორი მარჯვე ყაზახი რომ წაიჩხუბებიან სადაო ნივთის მფლობელობაზე და ერთმანეთს ხელებს გაუკავებენ ან თმაში ჩაატრინდებიან, მიეპარება ვინმე უსუსური ბიჭი, სა-

დაო ნივთს ხელს სტაცებს და ჯიბეში გაი-
 კრავს, ან, თუ საქმელია, ჭამასაც დაუწყებს.
 სწორეთ ამ ბიჭის საქციელს დაადგა ნაპოლე-
 ონი, როცა იმას 1848 წლის რევოლიუციამ
 საფრანგეთის კარები გაუღო და შორიდამ
 საზოგადო ცხოვრებაში როლი და ადგილი
 დაანახა. იმ დროს ამოარჩეულ ნაციონალურ
 კრებაში უმრავლესობა მონარხიელებს და
 ზომიერ რესპუბლიკელებს ეკუთვნოდათ. იმათ
 ნიადაგებრძოდა რადიკალების და საზოგადო-
 ბრივი ცვლილებების პარტია; და ეს ბრძოლა
 თანდათან უფრო და უფრო დაღაედა საფრან-
 გეთის ხალხს და საზოგადოებას. ამით სარგებ-
 ლობა მოინდომეს ნაპოლეონის მომხრეებმა.

VII

ენისის თვეში, როგორც წინეთ იყო ნათ-
 ქვამი, პარიჟის მუშა ხალხი მოთმინებიდამ
 გამოვიდა და მმართველობას მოთხოვა ზოგი-
 ერთი საჭირო ცვლილებების მოხდენა. მმარ-

თებლობამ ამაზე ჯარის გამოწვევით და თო-
 ფისსროლით პასუხი მისცა, და სამი დღის გან-
 მავლობაში პარიჟის ქუჩებში საზარელი ბრძო-
 ლა იყო, რომელშიაც დაიხრცა თითქმის ოცი-
 ათასი კაცი და გაუსჯელათ, გაუკითხავათ და-
 იხვრიტა და გაიგზავნა ზღვას გადაღმა ერთ
 იმოდენაზე მეტი. ამ გარემოებას მეტის-მე-
 ტათ ცუდი შედეგი ჰქონდა მაშინდელი რეს-
 პუბლიკის ბედისათვის. რადგანც მაშინ მძარ-
 თებლობას რესპუბლიკის სახელი ერქვა და
 მოთავეთ ზომიერი რესპუბლიკელი ლენერა-
 ლი კ ა ვ ე ნ ი ა კ ი ჰყავდა, პარიჟელ მუშა
 ხალხს, ცოტათი არ იყოს, გული აუფარდა თა-
 ვის საყვარელ რესპუბლიკაზე და ჯავრი ჩაჰ-
 ყვა იმ ნაციონალური კრებისა, რომლის ბრძა-
 ნებით ისე დაუზოგველათ დაისაჯა პარიჟის
 მცხოვრებლები. ეს გრძნობა თითქმის მთელ
 საფრანგეთში გავრცელდა, სწორეთ იმ დროს,
 როცა მთელ ხალხს საფრანგეთის რესპუბლი-
 კის თავმჯდომარე (პრეზიდენტი) უნდა ამო-
 ერჩია თავმჯდომარის კანდიდატათ გამო-

ვიდა ერთის მხრით ღენერალი კ ა ვ ე ნ ი ა-
 კი, ზომიერი რესპუბლიკელების წევრი და
 მაშინდელი მმართველობის თავი, და მეორეს
 მხრით, ტიერის და მისი მეგობრების დახმა-
 რებით, — ლ უ ი ბ ო ნ ა პ ა რ ტ ი. ამ უკანას-
 კნელის კანდიდატობა ყველას უმნიშვნელო
 საქმეთ მიაჩნდა. თვითონ ტიერს და მის მე-
 გობრებს ის ანგარიში ჰქონდათ, რომ ეს კა-
 ცი სუსტი ტვიჩისა და გონებისააო და ჩვენ
 იმას ისე ვატარებთ, როგორც მოვიწოდებ-
 თო. რესპუბლიკელებს კი ეგონათ, რომ იმას
 ხალხში არც სახელი აქვს დავარდნილი, არც
 გავლენაო, და ამიტომ არაფერ ამოიჩვენსო.
 მაგრამ საქმე სულ სხვანაირათ მობრუნდა.
 საფრანგეთის ხალხს, განსაკუთრებით სოფ-
 ლელ გლეხებს, ყველა რევოლიუციისგან შე-
 ნაძენი სიკეთეები და უფლებები ნაპოლეონ
 პირველისგან მონიჭებულათ მიაჩნდა, ამიტომ
 რომ ნაპოლეონ პირველმა თავის სახელით
 დაბეჭდა რევოლიუციის დროს შემდგარი კა-
 ნონები და სახელათ იმათ „ნაპოლეონის კო-

დექსი“ დაარქვა. ეს კანონები გლახებს სა-
 კვირველათ უყვართ, რადგანც იმათ მარტო
 ამ კანონებმა მიანიჭა ცოტაოდენი თავისუფ-
 ლება და მიწა-წყალი. ისინი ნაპოლეონის
 სახელს თაყვანს სცემდენ და თითქმის ღვთი-
 ურ ქმნილებათ სთვლიდენ. ლუი ბონაპარტეს
 კანდიდატობა იმათ წარუდგინეს როგორც
 ნიპოლეონ პირველის აზრებისა და მიმართუ-
 ლებისა მემკვიდრის, და ხალხმა ის საშინელი
 ერთხმობით რესპუბლიკის თავმჯდომარეთ
 ამოირჩია. მის მოპირდაპირეს მისი მეოთხედი
 ხმაც არ რგებია, რაც ნაპოლეონს იმ კენჭის
 ყრის დროს ერგო.

რაკი ნაპოლეონი რესპუბლიკის თავმჯდო-
 მარეთ დაინიშნა, მისი სურვილი სანახევროთ
 აღსრულებული იქნა, ისე რომ მის ამაღლე-
 ბაში არც იმას, არც იმის მეგობრებს თითქ-
 მის არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ.
 მაგრამ ამორჩევის შემდეგ მის მომხრეებს
 იმედი მოემატათ და უფრო მეტი გაბედულე-
 ბა მიეცათ. ამ მომხრეების რიცხვში პირველი

ადგილი ეკავათ სამ კაცს: — მორნი, პერსინი და ჭლერი ისეთ დამხმარეთ ამოუჩინდნ ნაპოლეონს, რომ დანარჩენ მის სიცოცხლეში ყველაფერს ისინი აწყობდნ და არიგებდნ და ნაპოლეონი მორჩილათ და უწინააღმდეგოთ მათ რჩევას და ბრძანებას ასრულებდა. მორნი მისი უკანონო ძმა იყო. ეს მზაკვარი და უსინდისო კაცი არც ერთ ავაზაკობას და ბოროტებას წინ არ შეჩერდებოდა, ოღონდ კი შიგსაკუთარი სარგებლობა დაენახა, და გაუზომელ გამბედაობასთან იმას დიდი ოსტატობა და ფარისევლობა ჰქონდა ხასიათათ. იმისავეით ინტრიგებს, ოინებს და თაღლითობას ვერაფერს მოახერხებდა. ის იყო ნაპოლეონის პარტიის თავი და თავი მფოინე და შეთქმულების სული და გული. პერსინი უფრო გულმტკიცე კაცი იყო, და იქნება კიდევ დასაჯერებელი იყოს, რომ იმას მართლა სჯეროდა ნაპოლეონის გამეფების სიკეთე საფრანგეთისთვის. იმას გამოჩარხული და გამოიწვარი ხასიათი ჰქონდა, გამ-

ბედავი დაუზოგველობა და მიზნის მიღწევის
 ფანატიზმი. ზღერო კიდევ უფრო დარდი-
 მანდი და სრულიად უსინდისო ამხანაგი იყო,
 რომელიც ცოლსა და შვილს გაყიდიდა და
 თავის სულს ეშმაკს დაუგირავებდი, ოღონდ
 კი გამარჯვება—ესე იგი დიდება—ღირსებოდა.
 სამივე შეთქმულებს არც სახლი არც კარი
 ჰქონდათ; ყველას მოვალეები არჩობდნენ და
 საშველი არსაით ჰქონდათ: მათთვის ცხადი
 იყო, რომ რამდენიმე თვისა ან წლის შემდეგ
 მოვალეები იმათ სატუსალოში დაალპობდნენ,
 თუ კი მათი გამბედაობა და სიმარდემათ ხელ-
 ში საფრანგეთის ხაზინას და ტახტს არ ჩააგ-
 დებდა. ამ განზრახვით ეს სამი გმირი ნაპო-
 ლეონს შემოესია და რადგანც თვითონ ნა-
 პოლეონსაც ერთის მხრით ტახტის სურვილი
 და მეორეთი მოვალეების შიში არც დღე
 აძინებდა, არც ღამე, მათი აზრი და გრძობა
 შეერთდა და ამ შეერთებისაგან გამოვიდა
 ჯერნაციონალურ კრებასთან ბრძოლის პლა-

ნი, მერმე ნაციონალური კრების გარეკვა და დატუსაღება და ბოლოს საფრანგეთში იმპერიის დაარსება.

ნაციონალური კრება საფრანგეთში, ზემოაღწერილი მიზეზების გამო, მეტის მეტათ შექმლებული იყო ხალხისაგან. ნაპოლეონმა, ესე იგი მისმა მომხრეებმა, ყოველნაირი საშუალება იხმარა, რომ ამ კრების სახელი კიდევ უფრო შეეძლებინა ხალხისა და საზოგადოებისთვის. ამ განზრახვით იმან „შეატოპვინა“ კრებას რომში ჯარის გაგზავნაში რომის რესპუბლიკის დასამხობლათ და პაპის ხელმეორეთ დასაყენებლათ. და როცა კრებას ამ განკარგულების ლაფი დაესხა, ბრმა ხალხის წინ თვითონ გამოიყვანა თავისი თავი რომის პაპის და სარწმუნოების დამცველათ. იმან ურჩია ნაციონალურ კრებას იმ კანონის შევიწროება, რომელიც ხალხს კენჭის ყრის ნებას აძლევდა, და როცა კრებამ ეს კანონი შეამცირა და ორ-სამ მილიონ კაცს კენჭის უფლება წაართვა, ნაპოლეონმა კრებას პირდაპირი წინადადება მისცა—ახალი კა-

ნონი მოშალეთ და ისევ ძველი შემოიღეთო,
 რომ ამით ხალხის თვალში ხალხის მომხრეთ
 გამოსულიყო. კრება იმოდნათ ბრმა იყო,
 რომ ამ წინადადებაზე უარი თქვა, და მით უფ-
 რო მეტათ მოინდურა კენჭმოკლებული ხალხი
 და თვით მეკენჭეებიც. ამისთანა ოინებში
 გაატარა ნაპოლეონის პარტიამ მთელი სამი
 წელიწადი, და რაები მოიგონა და მოახერხა,
 ეინ იცის: მათი აწერა ჩვენ შორს წაგვიყვან-
 და, და მათ საზოგადო ხასიათს ხომ ეს ორი
 ოინიც ააშკარებს. ამ მოქმედებას შედეგათ
 თუ ნაპოლეონის ხალხისგან შეყვარებაარ მოს-
 დევედა, ნაციონალური კრების შეძულება ხომ
 ბეჯითათ მოჰყვა. ნაპოლეონის პარტიას ამის
 მეტი არც კი არაფერი უნდოდა.

VIII

როცა ეს პარტია დარწმუნდა, რომ ნაცი-
 ონალური კრება არავის არაფრათ მიაჩნიაო
 და მისთვის თავს ბევრი არაფინ მოიკლავსო,
 ის იმ პლანის შედგენას შეუდგა, თუ რა გზით

და როგორ დაეფანტა დეპუტატების კრება ისე, რომ ხალხს მისთვის თავი არ გამოეღო. ნაპოლეონის კამათამ ამ განზრახვით მოისყიდა თითქმის მთელი ჯარის მოთავეები, ზოგი ფულით, ზოგი ჯილდოთი და ხარისხებით და უმეტესი ნაწილი დაპირებებით. და ვინც მოუყიდაველათ ან პირდაპირ მოწინააღმდეგეთ მიაჩნდათ, ისინი ზოგი ალჟერში დანიშნეს, ზოგი რომში გაგზავნეს, ზოგი მოშორებულ პროვინციებში, და ზოგი კი სამსახურიდამ გამორიცხეს. ჯარს ნიადაგ ნაპოლეონის სახელით ფულსა და ღვინოს ურიგებდენ და ჩინებულ მომავალს პირდებოდენ: — „ნაპოლეონი გაგაკეთებს თქვენ, სხვა არაფერია!“ ამას უქადაგებდენ ჯარს მოყიდული აფიცრები. ჯარის შემდეგ ყურადღება მიაქციეს პოლიციას, რომელშიაც დანიშნეს საგანგებოთ ამორჩეული მოყიდული პირები და კამათის მომხრენი. პოლიციას, კამათას პლანისამებრ, ერთ დანიშნულ ღამეს ყველა გავლენიანი რესპუბლიკელი დეპუტატები და მწერლები

უნდა დაეჭირა და ციხეში ჩაეწვა და ხალხის-
 თვისაც თვალი უნდა ედევნებია. ჯარს კრების
 სასახლე უნდა დაეკაეა, და ხალხის წინააღმ-
 დეგ უნდა გამოსულიყო, ვინცოდაა ხალხს
 „უწესოება მოეხდინა.“ პროვინციებში ამ
 ცვლილებების ამბავი ახლათ დანიშნულ ში-
 ნაგანი საქმეების მინისტრს, მორნის, უნდა
 მიეწერა, და საგანგებოთ ამ განზრახვით და-
 ნიშნულ ლუბერნატორებს ყოველი ღონის-ძიე-
 ბა უნდა ეხმარათ, რომ რესპუბლიკელ პარ-
 ტიას და ხალხს ხმა არ ამოეღო და წინააღმ-
 დეგობა არ დაეწყო. დახვრეტის, თოფის სრო-
 ლის, ხალხის ამოღეწვის — ყველა ამაების ნე-
 ბა მისცა ნაპოლეონმა ლუბერნატორებს და
 ჯარის უფროსებს, როგორც პარიჟში, ისე
 ყველა პროვინციებში.

რაკი ეს საიდუმლო პლანი მიიღეს, ნაპო-
 ლეონმა გამოცხადება შეადგინა, რომელშიაც
 საფრანგეთის ხალხს არწმუნებდა, რომ ნაცი-
 ონალური კრება ავაზაკებისგან იყო შემდ-
 გარი, საზარელ განზრახვებს მალაედაო, და

ამისგამო მე ის დაეფანტე და მისი უფლება მე თვითონ მივითვისეო. ამასთანავე ის აცხადებდა, რომ ვისაც კრებამ კენჭის უფლება წაართვა, იმისთვის მე დამიბრუნებია კენჭიო, და ბოლოს ამბობდა, რომ მიყარეთ კენჭი და ათი წლით მომანდეთ რესპუბლიკის თავმჯდომარეობაო.

ამ გამოცხადების კედლებზე აკვრა და ერთ და იმავე წამს უმთავრესი დეპუტატების, მწერლების და მოთავეების ღამით დატუსალება ერთი იყო. ყველანი ჩუმათ ციხეში ჩასვეს, ყველა ქუჩებზე საკმაო ჯარი დააყენეს, თოფზარბაზნები დატენეს, საბრძოლველათ დამარაგდენ, და გათენებისას პარიჟის ხალხმა დაინახა, რომ იმას აღარც საყვარელი და სანდო მოთავეები შერჩენია, არც ნაციონალური კრება, არც განძრევის საღვათი.

დილას, როცა ამ ცვლილების ხმა ქალაქში გავარდა, დეპუტატები მოვიდნენ კრების ჩვეულებრივ სადგომზე, უკანა კარით შევიდნენ სხდომის ოთახში და იქ გადაწყვეტილების

მიღება მოინდომეს ნაპოლეონის პასუხისგე-
 ბაში მიცემაზე. მაგრამ ჯარმა სხდომის ოთა-
 ხი აიკლო და დეპუტატები ძალდაძალგარეკა-
 იქიდან დეპუტატები მახლობელ სამოქალა.
 ქო მმართველობის (მერიის) სახლში წავიდ-
 ნენ, სადაც კიდევ მილიბული იქნა გარდაწყვე-
 ტილება, რომ ნაპოლეონს კონსტიტუციის
 ძალით არაკაცმა მისცეს შემწეობა და მისი
 დამხმარები და თვითონ ის პასუხისგებაში მი-
 ეცეს. ამ გადაწყვეტილების მიღებისთანავე
 ეს სახლიც ჯარმა აიკლო, და ყველა დეპუ-
 ტატები იქიდან პირდაპირ საპრობილეში წა-
 იყვანეს. გზაზე დეპუტატები შეკრებილ ხალხს
 ეუბნებოდნენ, აი როგორ დაარღვია ნაპოლე-
 ონმა თავისი ფიცი, როგორ უღალატა კონ-
 სტიტუციას და რა მომავალს უმზადებს საფ-
 რანგეთსაო, აღსდექით, ძალით დაიცეთ წესი-
 ერება და რესპუბლიკაო. მაგრამ ხალხი თით-
 ქმის ყოველთვის პასუხათ იმას ამბობდა, — თუ
 ჩვენი გაჭირვების დროს თქვენ (ესე იგი ნა-
 ციონალურ კრებას) ჩვენ არ გებრალეობოდი-

თო, თუ თქვენ ჩვენთვის შემწეობა არ მოგი-
ციათო, ჩვენ რათ უნდა დაგეხმაროთ და თა-
ნაფიგრძნოთო? თუ თქვენ ჩვენთვის ყური
არ გიგდიათ და არ დაგიზოგავართ, ჩვენ სის-
ხლს რათ დავღვრიოთ თქვენ საშველათო! ეს
გრძნობა თითქმის ყოველგან ერთნაირათ გა-
მოითქვა იმ დღეს პარიჟელი ხალხის პირისა-
გან.

მეორეს მხრით რაკი თვითონ ნაპოლეონ-
მა დაინახა, რომ ბრძოლა არ სტყდება და
ხალხი მწარე გულით ბრძოლაში მონაწილე-
ობას არ იღებსო, იმას სურვილი მიეცა და-
მოჩინებული პარიჟის დავლა და დაბინაე-
ბული ჯარის გამხნეება. იმან ლენერლის ტა-
ნისამოსი ჩაიკვა, შემოიხვია ლენერლები და
აფიცრები, შეკრიბა თავისი მხლებლები და
დიდი ამბით გამოისეირნა უმთავრესს ქალაქის
ქუჩებისკენ. მაგრამ იმდენი თავმოკალება და
სიფრთხილე კი მოიხმარა, რომ მარტო ჯა-
რით გაკავებულ და ხალხისგან მიტოვებულ
ქუჩებს დაუყვა. პოლიციის დაქრთამული მსა-

ხურები ხალხს ერევოდენ, იყვირეთ „ღმერთ-
 მა ნაპოლეონი აღდგერძელოსო, ნაპოლეონს
 გაუმარჯოსო!“ ნაპოლეონი თავის მხრით
 ხალხს თავს უკრავდა, მაგრამ არცერთ ყრი-
 ლობიდან არც ერთი სიტყვა არ მოსმენია
 ისეთი, რომელსაც თანაგრძნობის ხასიათი
 ჰქონოდა. პარიჟის ხალხმა ნაპოლეონი დაცინ-
 ვით, შეურაცყოფით მიიღო. საზოგადო შთაბეჭ-
 დილება ამ მიღებისა ის იყო, რომ ხალხი თუმც
 კრებისთვის თავდადებას და გამოსარჩლებას არ
 აპირებდა, არც ნაპოლეონის მოქმედებას ამარ-
 თლებდა, და თანხმობის გამოცხადებით მისი
 დამნაშაობის მიტოვებას არ ფიქრობდა. მისი
 შეურაცყოფა ხალხის მხრით იმოდნათ დიდი
 იყო, რომ იმას კიჟინა და დაფუტვენაც არ
 აკადრეს და გულმოსული გრძნობაც არ
 დაანახეს.

ამასობაში ზოგიერთმა რესპუბლიკის პარ-
 ტიის წინამძღომლებმა ხალხი შეკრიბეს და
 ძალით წინააღმდეგობა მოინდომეს. მათი ცდით
 ზოგიერთ ქუჩებში მუშებმა ბარიკადები გაა-

შენეს და ჯარს წინააღმდეგობა დაუწყეს. მაგრამ ჯარმა ამ ბარიკადების წინააღმდეგ ზარბაზნები იხმარა, გამვლელ-გამომვლელები ამოჟლიტა, ზოგიერთი დეპუტატები და წინამძღომლები მოჰკლა და მუშა ხალხი დახვრიტა, და ორიოდ დღის შემდეგ გამარჯვება ნაპოლეონის მომხრეებს დარჩა, უფრო იმიტომ, რომ ხალხის უმეტეს ნაწილს ამ ბრძოლაში მონაწილეობა არ მიუღია. მაგრამ სანამ ეს ბრძოლა არ გათავებულა ნაპოლეონის მომხრეებს სასახლეში დამწყვდეული ყავდათ, იმ აზრით, რომ ბრძოლის სიმწარემ არ შეგვიშინოს და გაქცევას არ დააყენოსო. და როცა ერთ დროს ნაპოლეონი გაქცევას დაადგა, მისმა მომხრე ჭლერიმ გულზე დამბაჩა მიადვა და დაუყვირა; თუ განძრევა გაბედვ აქვე სულს გაგაცხებინებო. ეს გარემოება საკმაოდ ამტკიცებს, რომ ამ საქმეში ნაპოლეონზე უფრო მეტი ამაგი და გამბედაობა მისმა მომხრეებმა გამოიჩინეს, მაგალითად მორნიმ, პერსინიმ, ჭრერიმ და სანტ-არნომ, რო-

მელთაჲც იმპერიის დაარსებაში თავიანთი ინტერესი ლაინახეს და ნაპოლეონის სახელით და მდგომარეობით სარგებლობა მოინდომეს. იმპერია მათი მოაზრებული და მათგან დაარსებულია, და არა თვითონ ნაპოლეონისაგან.

საფრანგეთმა ეს ამბავი თითქმის იმავე თვალთ მიიღო, როგორც პარიჟის ხალხმა. საზოგადოთ კრებას თანაგრძნობა არსად ჰქონია და ნაპოლეონის წინააღმდეგობა ყოველგან სუსტი და უნებური იყო, მით უფრო, რომ არსად თაოსნობა და წინამძღომლობა არ ჩნდა. ჯარმა ყოველგან ადვილათ დაამშვიდა ის შეუნიშვნელი მოძრაობა, რომელიც აქა-იქ ატყდა კონსტიტუციის დასაცველათ, და რამოდენიმე ათასი კაცის მოკვლის და ასიოდეს დახვრეტის შემდეგ „მშვიდობიანობა“ დაცული შეიქნა და ნაპოლეონის მთავრობა ყველასგან მიღებული გახდა.

რაკი ნაპოლეონი ხელმწიფეთ შეიქნა, იმას ისეთი პირებისთვის უნდა მიეცა პირველი ადგილება და ისეთი კაცები უნდა აემალლებინა,

რომელნიც სასტიკათ არ უყურებდნენ ფიცის დარღვევას ან რომელნიც მისი შემწე და დამხმარე იყვნენ ამ ცვლილების მოხდენაში. ამ მიზეზით იმას უნდა აემალღებია უღირსო კაცები, როგორც სანტ-არნო, მანიანი, კანრობერი, მორანი და სხვ., რომელთაც ხალხის ღალატის და დაუზოგველობის მეტი ღირსება არა ჰქონდათ ჯა. ამ კაცებს დიდძალი საჭიროებები ჰქონდათ, რომლის დასაკმაყოფილებლათ ხალხის შემოსავალს სულ სხვა მიმართულება და ხარჯის ადგილი უნდა ჩვენებოდა. თვითონ ჯარის დასაკმაყოფილებლათ და ხალხის წინააღმდეგობის მოსასპობლათ საჭირო შეიქნა სხვა ქვეყნებთან ომები, და ეს მიზეზები, რომელნიც ნაპოლეონის ამალღების წყაროთ იყვნენ დასაწყისში, ბოლოს მისივე სამარეთ და დამხობელ ძალათ გადიქვენ.

მთელი ოცი წლის განმავლობაში საფრანგეთის შინაგან მდგომარეობას არც ერთი ისეთი ცვლილება არ დასკვნია ნაპოლეონის

მხრით, რომ ცხოვრების გაუმჯობესობა და წარმატება შესძლებოდეს. ყოველგან საქმე უწინდელ წესზე დამყარებული დარჩა, და ნაპოლეონის „სიღარიბის მოსასპობი“ პროექტები სამუდამოთ პროექტებათ დარჩენ. არც ხალხის გაწყობილების კანონებში, არც სწავლისა და ადმინისტრაციის ჩვეულებებში იმას არც ერთი ისეთი ცვლილება არ შეუტანია რომელიც აჩვენებდა კაცს, რომ ნაპოლეონს უფლების მიღება თავისი საყვარელი აზრების ასასრულებლათ და გასახორციელებლათ სურდა, და არა საკუთარი სარგებლობის საძიებლათ. ყოველი დღე მისი მეფობისა უფრო და უფრო აშკარათ აჩვენებდა და ამტკიცებდა, რომ მისი მხრით უფროსობის დაჩემება და უფლების მოტაცვა მარტო სიხარბის და ავკაცობის საქმე იყო, და არა იმ კეთილშობილური გრძნობის შედეგი, რომელიც აყვარებს კაცს მისი აზრის გავრცელებას და ცხოვრებაში გამოცდას. ამისგამო მისმა მმართველობამ ვერ მოიგო ხალხის და ნიჭიერი ახალ-

გაზდობის გული: რაც კი რამ ცხოველი და პატიოსანი იყო საფრანგეთის ხალხში ნიადაგ მოშორებული დარჩა ნაპოლეონის მმართველობას, სამუდამოთ მისი მტერი შეიქნა და მასთან საბრძოლველათ დამზადდა. მაშ თუ ნიჭი, პატიოსნება, სწავლა და გავლენა გარს გაუდგა ნაპოლეონის მმართველობას, რით ან როგორ უნდა მოეპოვა იმას ხალხის გული, თუ არა მოქრთამებით, მდაბალი გრძნობის აღძრით და დაკმაყოფილებით, გარეგანი ომების ბრახა-ბრახით და გამარჯვების დიდებით და სხვ. და სხვ.—და ვინ არ იცის, რომ ყველა ეს საშუალებები უსათუოთ დააუძლოურებენ და საბოლოოთ დასცემენ იმ ხალხს, რომელსაც იმათ ახმარებენ. აი ეს მოუვიდა თვითონ ნაპოლეონს და არ შეიძლებოდა კიდევ რომ არ მოსვლოდა, რადგანც მის მეფობას, როგორც ეხლა ვამბობდით, დაბადებიდამვე ისეთი ცოდვა დაჰყვა, რომელსაც მისი ძლიერება და დიდება უნდა მოეწამლა და მოეკლა.

IX

ვინც თანამედროვე ისტორიის საფუძვლიან
 გამოკვლევას შეჩვევია, ის დიდი ხანია ხე-
 დავდა, რომ ნაპოლეონის მოქმედებას ის ერ-
 თობა და შეურყეველი მიმართულება აკლდა,
 რომელიც უპირველესს ნიშანს შეადგენს კა-
 ცის ჭკუის და ხასიათის ძლიერებისას. დიდი
 ხანია ყველა საფუძვლიანი დამკვირვებელის-
 თვის ცხადი იყო, რომ ნაპოლეონის მოქ-
 მედებებს საფუძვლათ უთავბოლო და ხში-
 რათ უმიზნო თეატრალიზაცია ჰქონდა. ნაპო-
 ლეონს ხშირათ მისი საკუთარი სარგებლო-
 ბის გაგება აკლდა და საკმაო გამბედაობა კი
 არა, ხასიათიც არ ჰქონდა, რომელიმე მტკი-
 ცე გადაწყვეტილება მიეღო და სისრულეში
 მოეყვანა. ყირიმის ომმა აშკარათ დაამტკიცა,
 რომ ვერც იმან, ვერც იმის ღენერლებმა ვერ
 მოახერხეს ამ ომის ხეირიანათ წაყვანა და მის-
 გან იმ სარგებლობის გამოტანა, რომლის იმე-
 დი ჰქონდა ნაპოლეონს ომის დაწყების დროს.

ჯარში ისეთი უწყესობა და ნაკლულევიანებე-
 ბი აღმოჩნდა და დიპლომატებმა ისე ცოტა-
 თი ისარგებლეს სალდათების დანთხეულ სის-
 ხლით, რომ ისტორიკოსს შეუძლია თქვას: —
 ეს ომი უსარგებლო ომი შეიქნა და თავის
 მიზანს ვერ დაუახლოვდაო. ამ ომზე უფრო
 უგლახესათ იტალიის ომი დაბოლოვდა (1859),
 როცა ნაპოლეონმა საქვეყნოთ გამოაცხადა,
 იტალია უნდა გავათავისუფლო აღპებიდამ
 აღრიატიკულ ზღვამდეო, და — მაგიერათ —
 აღრიატიკულ ზღვაც და ვენეციაც ისევ ავს-
 ტრიას დაუტოვა. იტალიის ომს მეორე ცუდი
 მხარეც მოსდევდა: ნაპოლეონს იტალიის ში-
 ნაგან საქმეების გაწყობაში გარევა უნდოდა.
 ის იმედოვნებდა, იტალიას რამდენიმე წვრილ-
 მანი მთავრების კრებათ გადავაქცევო, მაგრამ
 იტალიის ხალხი ამას არ დასჯერდა და შეუ-
 დგა ერთობის დაწესებას, რომელიც ნაპო-
 ლეონის სამწყხაროთ, მისდა წინააღმდეგ კი-
 დეც დაარსდა. ამ სურვილმა ერთიანათ შეა-
 ძულა ნაპოლეონი იტალიის ხალხს, მით

უფრო, რომ შემდეგ წელიწადში ნაპოლეონმა თავისი ჯარის დახმარებისთვის იტალიას ორი მაზრა მოსთხოვა და გამოართვა. ამ ნაირაბი ხარჯი და ტანჯვა კი საფრანგეთს მოედვა თავზე, მაგრამ საფრანგეთის თანაგრძნობე და პატივისცემა თითქმის სამუდამოთ დაიკარგა იტალიის ხალხში.

მაგრამ სასარგებლო და კარგათ წაყვანილი იყო ეს ორი ომი თუ არა, გამარჯვება შიგ მაინც საფრანგეთს ესე იგი ნაპოლეონს და მის მმართველობას დარჩა, — და როცა გამარჯვებამ რომელიმე საქმე დააგვირგვინა, როდღღავინ კითხულობს რამოდნათ კარგათ და გონიერათ წაყვანილი იყო ეს საქმეო. გამარჯვებამ ხალხს თვალი აუხვია და მიზეზების გარემოებების და მდგომარეობის განხილვის ნება არ მისცა. უფრო უბედური შეიქნა ნაპოლეონის ბედისათვის მექსიკის ომი, როცა ნაპოლეონმა მორნის ფულების ასაღებათ მექსიკას ომი გამოუცხადა და შემდეგში ამ რესპუბლიკის დამხობა და იმპერიით გადაქცევა

შონდომა, რომ მექსიკის ძლიერებით საჭი-
 როების დროს ამერიკის შტატების ალაგმა
 შესძლებოდა. მექსიკიდან მისი ჯარი დამარ-
 ცხებული მობრუნდა, და იმანს საფრანგეთში
 სულ სხვა ნაირი გატყაფებული ჯარი დახვდა:
 იმ ფულის პატრონების გროვა, რომელთაც
 თავიანთი უკანასკნელი შეძლება მექსიკის
 იმპერიისთვის ესესხებინათ, საფრანგეთის მმარ-
 თებლობის თახმობით და თითქმის თავდებო-
 ბითა, ახლათ გამომცხვარი იმპერატორი მაქ-
 სიმილიანი მექსიკაში დახვრიტეს, იმავე კა-
 ნონის ძალით, რომელიც თვითონ იმან გა-
 მოსცა პატრიოტების და მამულისდამცვე-
 ლების წინააღმდეგ, და რომელიც ყოველ იმ
 პირის სიკვდილით დასჯას აწესებდა, რომელ-
 საც ბრძოლაში დაიჭერდენ. ფულების და-
 ლუპვამ, მაქსიმილიანის დახვრეტამ და საფრან-
 გეთის ჯარის კუდ-ამოძუებულმა დაბრუნებამ
 ხალხზე მეტის მეტათ უსიამოვნო შთაბეჭდი-
 ლება მოახდინა, და ყველას თავში სა-
 ფუძელიანი აზრი გაუფდა:—ამოდენა ფული,

ამდენი ხალხი და ღვაწლი ამაოდ დაიღუპა
 მმართველობის ტირალით და წინდაუხედვე-
 ლობითაო. მეორე გარემოება, რომელმაც აგრეთვე
 საფრანგეთის ხალხს ნაპოლეონზე გული ააყრე-
 ეინა, — პრუსიის გამარჯვებაში მდგომარეობდა,
 როცა ამ სახელმწიფომ ავსტრია დაამარცხა
 და გერმანიის ნახევარი ხელში იგდო. ხალხ-
 მა და უფრო საზოგადოებამ წარმოიდგინა, რომ
 ბისმარკმა ნაპოლეონი დაატყუა, მით, რომ
 ბრძოლაში მოწაწილეობა არ მიაღებინა,
 დაპირდა უიმისოთაც რამდენიმე მაზრას გა-
 შოვინებ და დაგიტმობო, და საქმით კი, გა-
 მარჯვების შემდეგ, უარი ჰკრაო. საფუძვლი-
 ანი იყო ეს მიზეზი, მართლა დაატყუა ბის-
 მარკმა ნაპოლეონი თუ არა, ამას ვინ იტყ-
 ვის, მაგრამ უეჭველი კი ის არის, რომ პრუ-
 სიის გაძლიერებამ საფრანგეთი დააფიქრა და
 ხალხის ტვინში ის აზრი ჩასთესა, — ასე თუ
 ვიარეთ საქმე ცუდად წაგვივა და დღეს თუ
 ხვალ პრუსია ჩვენც იმ განსაცდელს მოგვა-

ყენებს, რომლითაც ავსტრიის დიდება დიდხანობით დაიმხო. მმართველობაზე უკმაყოფილება სულ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა, და საზოგადოებას და ხალხს ის აზრი დაეზადა, რომ ჩვენი მმართველები უნიჭო და უგონებო ყოფილანო, და მათი დარჩენა საფრანგეთს დაღუპავსო.

X

რაკი საზოგადოების და ხალხის ტვინში ის გრძნობა გაჟდა, რომ საფრანგეთის საზოგადო საქმეები ცუდ გზას ადგიან და მოუხერხებელ ხელში არიანო, იმ მიმართულებას, რომელიც ნაპოლეონის მოწინააღმდეგე იყო დიდი მნიშვნელობა და უწინდელზე მეტი გავლენა მიეცა. რესპუბლიკელების სიტყვას ეხლა მთელმა საფრანგეთმა ყური დაუგდო, თვალი ადევნა და თანაგრძნობა გამოუცხადა. ამ გარემოებამ ხმა აამალლებინა რესპუბლიკელ მწერლობას და ნება მისცა ნაპოლეონის გავლენის ძირში მოკაფვისა. ამ მწერ-

ლობაში ყველაზე უფრო დიდი გავლენა ნაპოლეონის მეფობის დროს ჰქონდა ან რი როშფორს, რომელზედაც აქ რამდენიმე სიტყვა უნდა ვთქვათ, იმ მხრით, რომლითაც მისი მწერლობა ნაპოლეონის ბედს და ცხოვრებას შეეხება.

როშფორი დიდი ნიჭის პატრონი მწერალი იყო, რომელსაც გრძნობა გულში უდუღდა და ხელი ნაპოლეონის საწინააღმდეგოთ ექავებოდა. იმას უხვათ ჰქონდა სასტიკი, მკლავი და ცინვის ჩვეულება და დაუდგომელი, შეუშინებელი გამბედაობა. ის თავიდანვე პირდაპირ და მარტოხელა იმპერიას შეეჭიდა, ისეთი სიფიცხით და იარაღით, რომ ყოველი მისი სიტყვა თითო წვეთ საწამლადათ გადიქცა, რომლითაც საფლაფში ჩაიდვა განსვენებული იმპერიის ბედი. ის ისეთ ფნას ხმარობდა, ისეთ კილოზე სწერდა, ისეთს საგნებს ეხებოდა, და საზოგადოთ ისეთი მწერლობის მანერას ხმარობდა, რომ იმას ყველა იგებდა და კითხულობდა, ყველა გრძნობით იესებოდა, იმ პირებს

გარდა, რომელზედაც დაწერილი იყო თხზუ-
 ლება და რომელთაც ცეცხლი ეკიდებოდათ
 გულში და ნაცრის ფერი ედებოდა პირის
 ხახვზე. ხალხი — განსაკუთრებით ქალაქების
 მუშები — ზეპირათ სწავლულობდათ რომჭო-
 რის დამცინავ სურათებს და ნაწერს, იმეო-
 რებდა მის გამოჩარხულ ჰკიცხავს, და ამ კიც-
 ხვაში ნაპოლეონის სიძულვილეს იხსენებდა
 და იძლიერებდა.

რომჭოფის აზრები და ნაწერი კი
 არა, თვითონ მისი ნაწერის კილოც ჰკლავ-
 და ნაპოლეონის მმართველობას და გავ-
 ლენას: — „რათ ღირს ეს სასტიკი ლანძლ-
 ეაო, უწერდენ რომჭოფის მმართველობის
 მომხრეები. საქმე საქმით უნდა გაისინჯოს,
 დამჯდარათ, საფუძელიანათ, დამტკიცებებით.
 მოსვენებულათ, და არა მწარე, გესლიანი
 გრძნობით, მარტო სხვა და სხვა საგნების შე-
 ხებით, მარტო ცუდის გახსენებით და კარგის
 წაყრუებითო.“ ამაზე რომჭოფი იმას ამბობ-
 და, რომ დამჯდარათ, გულმოდგინეთ და
 საფუძელიანათ მარტო დამჯდარი და საფუძე-

ლიანი კაცის და მმართველობის მოქმედება და მიმართულება გაისინჯებაო, და რაგინდ ბევრი იხტუნონ ჩვენმა მმართველებმა, რაგინდ ხოცონ და ხვრიტონ ხალხი, რაგინდ სახელები დაირქვან და მუნდირები ჩაიკვან: — მე ჩვენს მმართველებს მმართველობათ ვერ ჩავთვლი — ისინი მე ნიადაგ მაწანწალებათ წარმომიდგებიან, უნიჭო და უმეცარ კაცებათო. იმათთან ლაპარაკი არ ღირს და იმათზე საქმის გაჭიანურება სირცხვილიაო. საქმისთვის საკმაოა, რომ ამისთანა პაწაწა კაცებზე მწერალმა გადაჭრით თქვას უნიჭო, უსინდისო და უხასიათო ქურდები არიანო.

ამ კილომ და ენამ იპოვა გზა მკითხველი ხალხის გულისკენ, და როშჭორის გაღვინა სწორეთ უსამზღვრო იყო, განსაკუთრებით პარიჟელ მუშა-ხალხზე და ახალგაზღვობაზე. მისი „ფარანი“ სამასი ათასობით გადიოდა, იმის გამოხსელას ხალხი მთელ-მთელი ლამობით ქუჩაში უცდიდა, მისი სიტყვები ზეპირათ ერთი პირიღამ მეორეში გადადიოდა,

ერთი სიტყვით გავლენა უშველებელი იყო, და ამ გავლენის ხასიათი თვითონ როშჩორმა გამოხატა, როცა სთქვა, რომ მე მმართველობაზე საფრანგეთი ვაცინეო, დავექვენო. მასხარათ ავიგდეო და ვისზედ საფრანგეთში იცინან, ვინც სასაცილო კაცს ჩამოგავს, იმისი საქმე გათავებული და დაღუპულია.

როშჩორი მარტო ერთი ბრწვინვალე წარმომადგენელი იყო იმ მოძრაობისა, რომელიც საფრანგეთში მოხდა 1866 დამ დაწყებული, რესპუბლიკელმა მწერლობამ, რომელსაც 1848 წლიდამ პირში ბურთი ჰქონდა ჩადებული, უეცრად ამოიღო ხმა, და ისეთი ხმა, რომელიც ძველი ანგარიშების გაწმენდას თხოულობდა, ძველი მოპარული სიმართლეების დამბრუნებას ითხოვდა. ზოგი დამჯდარი საბუთებით, ზოგი გრძნობის ანთებით, ზოგი დაცინვით, ზოგი რითა და ზოგი რით — ცდილობდენ რესპუბლიკელი მწერლები ხალხში ნაპოლეონის სიძულვილი აედრათ და მისი დამხობის გზა გაემზადებიათ. და ამ საქმე-

ში ისინი ძლიერ წაწინაურებული იყვნენ, როცა ერთი ისეთი გარემოება მოხდა, რომელმაც საფრანგეთის ბედი კინალამ შესცვალა.

XI

1869 საზოგადო ამორჩევების დროს „კანონმდებელ“ დეპუტატებზე კენჭის საყრდნით, აღმოჩნდა, რომ ნაპოლეონის მომხრეთ თითქმის ნახევარი მხარეც არ ყოფილა და თითქმის ნახევარი. კი მის გარდაკიდებულ მტერებს ირჩევდა. ნაპოლეონი ამ გარემოებამ ძლიერ დააფიქრა, და ბევრი წოწიალის და რჩევის შემდეგ ის აი რა აზრსა და გზას დაადგა. საფრანგეთს სჭირია ან დიდება ან თავისუფლება: ორივეს იმას კაცი ერთათ ვერ მოაკლებს. დიდება მექსიკაში ჩაგვეტლო. თავისუფლება — მე წავარჩევ. მაშ დიდება უნდა მოვიბრუნო. მაგრამ ვინ დამაცლის მომზადებას? ხალხი მაქნამდი ათჯედ მაინც აშიტყდება. მოდი იმას ეხლა ვითომ თავისუფლება დავუბრუნო, რა-

საც ის თხოულობს ვითომ დაეკმაყოფილო, და ერთი-ორი წლის განმავლობაში გავიმართო ხელი, დავემზადო და დავეცე რომელიმე მტერს, სულ ერთია ვის, პრუსია იყოს, გინდ საბერძნეთი, დაემარცხო (ამას რა ეჭვი უნდა!) და გამარჯვების სხივით დავბღუნდე პარიჟში. ხალხი აღტაცებული იქნება, მე ხელახლა გავლენა და სახელი მომეცემა, და მაშინ, თუ დამჭირდა, ამ რესპუბლიკელების გზაზე ადვილია კაიენაში ან ეშაფოტზე. მაქნამდი ხომ ისინი ყველანი თავს გამოიჩინენ და დაგვენახებიან. —

როგორც ნაპოლეონის სასახლეში ნაპოვენ ქალღმერთებთან აღმოჩნდა, სწორედ ეს ყოფილა იმის „ღებერალური იმპერიის“ ნამდველი მიზანი და მიზანი. და ამ კაცის გულწრფელობა დაიჯერა არათუ თითქმის მთელმა საფრანგეთმა, მაგრამ ისეთმა გამოჩენილმა მწერლებმა, ორლეანების პარტიიდან, როგორც მაგალითად ლაბულომ, პრევო-პარადოლმა და სხვ. იმ კაცის გასწორება დაიჯერეს, რომელმაც „ღე-

თისა და კაცების წინ“ მოცემული სიტყვა და ფიცი დაარღვია, და მთელი ოცი წლის განმავლობაში მარტო თვალთ-მაქცობით, მოტყუებით, ძალადობით და ხალხის დაბრმავებით სცხოვრობდა! ეს წარმოუდგენელი და დაუჯერებელი საქმეა, გუშინწინ ჩვენ თვალს წინ რომ არ მომხდარიყო. და როცა ამ კაცმა საფრანგეთს ჰკითხა, მენდობით მე თუ არა „თავისუფალი იმპერიის“ დასაარსებლათო, შეიდ მილიონ ნახევარმა ფრანკუზმა პასუხათ თანხმობა გამოუცხადა და ამ რიცხვში, როგორც წინეთ ვთქვით, ძლიერ გამოჩენილი მწერლები ერიენ. . .

რესპუბლიკელები უწინაც და მერმეც ხალხს აფრთხილებდენ და ახსენებდენ ნაპოლიონის წასრულ მოქმედებებს, ამტკიცებდენ მისი ანგარიშის ვნებას საფრანგეთისთვის, ამბობდენ ხალხის უკითხავათ ომს ასტეხს და დაგელუპავსო. — იმიტომაც პასუხათ მარტო იმას იღებდენ: — რა მოუსვენარი და შფოთის მოყვარეები არიან ეს რესპუ-

ბლიკელებიო. მათი რჩევა არ მიიღეს და ლიბერალური იმპერია დაარსდა ემილ ოლივიეს შექმნობით. ეს ლიბერალური იმპერია დაარსდა თუ არა, მაშინვე სხვა და სხვა ხათაბალებს გარდეკიდა. მაგრამ თავდაპირველათ კი გვარიანათ გაუძლო. მის დროს უნდა დამტკიცებულიყო სხვა და სხვა ცვლილებები სახელმწიფო წესში, მაგრამ ზოგს ამ ცვლილებებთაგანს დამტკიცება არ ელირსა, ზოგი კი ისეთ ნაირათ იყო შეჭრილ-შეკუწული, რომ მის მიღებას სულ მიუღებლობა სჯობდა. უმეტეს ნაწილში ეს ცვლილება უწინდელზე უფრო ამცირებდა ხალხის თავისუფლებას და მისი ამორჩეულების უფლებას. ეს კიდევ არაფერი, ამას როგორც იქნებოდა საფრანგეთი კი აიტანდა, მაგრამ 1870 ივლისში, სწორეთ ექვსი თვის შემდეგ ლიბერალური იმპერიის დაბადებისა, ნაპოლეონი დარწმუნდა საომრათ მზათა ვარო და თავიდან ვერ აიცილა ის დეფარული ეკალი, რომელიც პრუსიამ გზაზე დაუგდო.

1870 წლის ომის ამბავი, ნაპოლეონის პირადი მონაწილეობა, მისი ინტრიგები დამოკმედება ამ უკანასკნელ ორი წლის განმავლობაში ხომ ყველას ახსოვს, და ამის გამო აქ ბევრის თქმა ამ საგანზე საჭირო არ არის, იმის მეტი, რომ მისმა მოკმედებამ ერთხელ კიდევ დაამტკიცა ის ჭეშმარიტება, რომ დიდათ სამწუხარო და საშიში საქმეა საზოგადო ბედისა და მომავლის ერთი კაცისთვის მინდობა, მისი ტვირთით ცხოვრება, მის უკან ზღვება, მისგან იმედის და უიმედობის ლოდინი, ისე რომ უიმისოთ ხელის განძრევა და სულის მოთქმა არ შეეძლოს მთელ მხარეს და თაობას. ათი-ათასჯერ უფრო ძნელია ეს, როცა ამნაირი კაცის ამაღლების მხოლოდი მიზეზი ნათესაობა ან შთამომავლობაა — როგორც, მაგალითად, ნაპოლეონ მესამის ამაღლება მისი ბიძის სახელის საქმე იყო. ამ ნაირ საქმის მიგდებას ხეირი არაეისტთვის არ მიუცია და არც შემდეგში მისცემს ვისმე.

ეხლა საჭიროა ორიოდე სიტყვა ეთქვათ
 თვითონ ნაპოლეონის ხასიათზე და გონება-
 ზე. როგორც კერძო კაცი, ის მეტის მეტათ
 გაღუწვეტილი კაცი იყო, ნიადაგ მცვლელი
 თავის აზრისა, სანამ ერთს გადაწყვეტილებას
 დაადგებოდა. იმას არც გენიოსის მიმხედრო-
 ბა ჰქონდა, არც გამბედავი ხასიათის გადაწყვე-
 ტილება, არც გონიერი განხილვის, დაკვირ-
 ვების, ანალიზის ნიჭი. იმას უყვარდა ოცნება
 სხვა და სხვა პროექტების შინჯვა და მათი
 ასრულების წარმოდგენა, უყვარდა ხალხისა
 და ნაცნობების მოტყუება. — იმას ეგონა,
 რომ მოტყუება, საქმისა და უსაქმობის და-
 მალვა, საიდუმლოება, გაბლვერა და სხვ. — ჭკუაა.
 ხასიათით ის მეტის მეტათ პაწაწა იყო, იმას
 რაღაც ქალური კეკლუცობა აჩნდა მოქმედე-
 ბაში, თითქო არათუ მარტო იმაზე ნდომე-
 ბოდეს სხვების ყურადღების მიქცევა რაც
 სათქმელი ან საქნარი ჰქონდა, მაგრამ უფ-
 რო თავის საკუთარ თავზე, პირისსახე-
 ზე, ასე გასინჯეთ—ტანისამოსზედაც. იმას

ეგონა, რომ ყველას ის დედამიწის სარძირკვე-
 ლათ მიაჩნდა, რომ მთელი ქვეყანა მის წარ-
 ბის ქმუხვას მისჩერებოდა და მის ტუჩის გან-
 ძრევას შიშით ელოდა, არათუ მარტო იმი-
 ტომ, რომ ის საფრანგეთისთანა ძლიერი ქვე-
 ყნის წინმძღომელი იყო, მაგრამ და უფრო
 ვითომ იმიტომ, რომ ჭკვიანი და ოსტატი კა-
 ციაო. საზოგადო და კერძო საქმეებში იმას ნი-
 ადაგ პირველ პლანზე თავის საკუთარი თავი
 ჰქონდა. ის ყოველთვის იმ აზრს ეტრფოდა—
 რას იტყვიან ეხლა ჩემზეო, როგორ მოვეწონებით
 როგორ მომიხდება ამ საქმეში ჩემი როლიო.
 ერთი სიტყვით ეს პაწია კაცი იყო, რომელმაც
 სხვებმა და გარემოებამ ძლიერი ხალხის ტახტზე
 შეაკუნცხეს, და რომელმაც იმდონი ეცადა და
 იფორთხა, რომ გადმოკოტრიალდა ზეიღამ
 კისრის ტეხით და ვაივაგლახით და ეხლა ორ-
 მოში ჩაიძარხა.

საზოგადოთ უნდა თქვას კაცმა, რომ ნაპო-
 ლერან მესამის მეთობაში საფრანგეთის მდგომა-

რეობა თუ შეიცვალა, შეიცვალა მარტო საფრანგეთის ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესობით. ამ გაუმჯობესობის მიზეზი ვაჭრობის, გზებისა და კრედიტის გავრცელება იყო და არა მმართველობის მხრით ცვლილებების შემოღება. ამ მხრით თუ რამ შესანიშნავია — მოხსენებათ ღირს მხოლოდ სავაჭრო ტრაქტატი ინგლისთან და კანონი მუშების ყრილობებზე. მაგრამ დიდი ღირსება არც ამ ორ ნაწარმოებს აქვთ, განსაკუთრებით მეორეს. და რაც კი შეეხება ისეთ რომელიმე გაუმჯობესობას, რომელსაც მადლობით მოიხსენიებს შემდეგი თაობა და შთამომავლობა, — ნაპოლეონს ამისთანა არა უქნია რა. ანგარიში მას და ისტორიას შუა ადვილი მოსათავებელი იქნება, ამიტომ რომ მაშინ ხმის ამოღების ნება და სინიღისი მარტო ისტორიას ექნება, და ის გარდაწყევით იტყვის, რომ ამ კაცს, რომელსაც, რომ მოენდომებია, ბევრი სასარგებლო და დაუვიწყარი სიკეთის მოტანა შეეძლო თავის მამულისა და მთელი

ქვეყნის თუ ვინაა დასრულებულია და
ქვეყნის თუ ვინაა დასრულებულია და
ქვეყნის თუ ვინაა დასრულებულია და

* *

(უძღვნი ნ. ს.)

რათ გიკვირს, მიკვირს, ის გულის წამი,
ოდეს ცხოვრება კაცსა სძაგია,
როდესაც შხამი, ოხერა, ღულილი
ნაცვლად ტრფობისა, გულზედ აგია?

რითი გავზომოთ ჩვენ სხვისი გული,
რითი გავზომოთ ჩვენ სხვისი გული,
ჩვენ რომ გვეგონია ბინდი და დარი,
არე მარეს არს მაშინ ქუხილი.

და ვისიც გული ცხოვრების გზაზე
არ გაყინულა და გამთბარია,
ნუ თუ ის ჰფიქრობს, რომ სხვის გულშიდაც
მუდამ მზება და მუდამ დარია!

მაშ რისთვის გიკვირსთ, როს გული ღელავს
 და სიკოცხლეში ღამწვარ მკედარია?
 თქვენ ასე ანზობთ: ბაირონს ჰბაძავს,
 თორემ ცხოვრების უცოდნარია.

თქვენ ანზობთ: აბა, კაციც ის არი,
 ვინც ქვითკირიფით მაგარ-მძლავერია,
 შრომის, ერთობის ტანჯვის და ბრძოლის
 მუღამ მზათ არის და წინ მდგარია.

თუ კი რომ კაცი საომარ ველზე
 მამაცურათა გამომდგარია,
 მისთვის ოხერა და უიმედობა,
 ან კი რას ვარგა, რა სახმარია!

მაგრამ კაცის გულის რითი გამოსცნობთ,
 როდის ნეტარობს, როს ღამწვარია?
 ხან ცისებრ ბრწყინავს, განათლებულა
 და ხან ცასავეით მოღრუბლულა.

მაშ რისთვის გიკვირსთ, ოდეს წუხს გული?
 ვინ მოგცემსთ პასუხს, ვისი ვალია?

როსტომიძის კამერის კოლექცია
საქართველოს ენციკლოპედია

თბილისი 1928 წ.

სახალხო ლექსი.

(პ. უმიკაშვილისაგან შეკრებილთაგანი)

საწყალი მელა ჩიოდა: არ მამივიდა ძილია,
 ბოსტანსა გადავეჩვიე, ხახვს ამოუგდე ძირია,
 სუყველა ხილი შევირგე, ტყემალმა მამჭრა კბილია.
 უკუვიხედე, — მომდევდა პატრონი გზირის შვილია,
 მხარზე გაედო კომბალი, გათლილი შვინდის ძირია,
 გადმამკრა, გადმამიშხივლა, გადმამადინა ტვინია.
 მაგრამ ტვინს ვილა ჩიოდა, ცოლშვილი დამრჩა ქვრივია;
 ცოლიც მალე გათხოვდება, ობლები დამრჩნენ წვრილია;
 ობლებიც დაიზრდებიან, თავი დავკარგე გმირია!

ჩვენნი მწერლობა

გ რ ი გ ო ლ ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი

თავადის გრ. ორბელიანის ლექსები, გამოცემა პეტრე უმიკაშვილისა. თფილისი, 1873. მელიქიშვილისა და ამხ. სტამბა.

ჩვენი მწერლობის მოყვარეს გულითადი მადლობა მართებს უ. პ. უმიკაშვილისა, ამ ჩინებული წიგნის დაბეჭდვისათვის. ეს ჩვენი ახალგაზდა „ბიბლიოგრაფი“ დიდი ხანია რაც ნელ-ნელა, აუჩქარებლათ და თან მოუსვენარათ, სჩხრეკს ძველებურ ხელნაწერებს, აგროვებს სახალხო ლექსებს და ანდაზებს, ჰკრებს ძველ წიგნებს და გამოცემებს, და ზოგჯერ კიდევ ბეჭდავს შესანიშნავ თხზულებებს. მისი მხრით ეს მით უფრო მოსაწონი და საქები საქმეა, რომ ამ ნაირ შრომას მეტის-მეტი თავ-დავი-

წყება სჭირია: მშრომელი თავის ღვაწლის ნამ-
 ყოფს ვერ ესწრება და ვერც ხედავს, და თვი-
 თონ ეს ღვაწლიც, წერილმანი სიმძიმებით
 დატვირთული, მკითხველ საზოგადოებას უბრა-
 ლო, ადვილ რამეთ მიაჩნია. მშრომელის პი-
 როვნობა, ნიჭი და ჯაფა არც კი სჩანს ამ
 უმაღურ ასპარეზზე, რომელიც სინილისიან
 მოქმედისაგან ნამდვილ თავ-დავიწყებას თხო-
 ულობს. ვიმეორებთ, უფ. პ. უმიკაშვილი გუ-
 ლითადი მადლობის ღირსია ჩვენი მწერლო-
 ბის და მკითხველი საზოგადოების მხრით.

მაგრამ არც ერთ შრომას უფ. უმიკაშვი-
 ლისას დღემდი იმსიდიდე მნიშვნელობა და სარ-
 გებლობა არ ჰქონია, როგორც გრ. ორბე-
 ლიანის ლექსების შეკრებას და გამოცემას.
 ჩვენი მწერლობის უბედურება იმაში მდგომარე-
 იობს, რომ მკითხველი საზოგადოება ვერ
 იცნობს ჩვენი პოეტების სრულ შრომას. იმას
 თვალ წინ არ უდგია თითოეულის მათგანის
 სრული სახე და ხასიათი. ჩვენი პოეტების
 თხზულებები აქა-იქ, სხვა-და-სხვა გამოცემებ-

შია დაფანტული, ზოგჯერ დამახინჯებულიც, და მკითხველს არავითარი საშუალება არა აქვს შეკრიბოს, შეაერთოს და შეავსოს თავისი საყვარელი მწერლის ლექსები, მათგან ერთბაში და სრული შთაბეჭდილების მისაღებლათ. არა თუ მკითხველი, ჩვენი კრიტიკაც სწორეთ ამავე სამწუხარო მდგომარეობაშია: მისი დასაფასებელი მასალა ნამეტნათ დაბნეული და გაცალცალკეეებულია და ის ვერ იდგენს ყოველმხაროვანს აზრს მწერლის წარსულ ნაწერზე და ამ ნაწერის ნამდვილ ხასიათზე. ჩვენ მწერლობას ბევრი იმისთანა ღირსოვანი პოეტები ჰყავს, რომლების შრომა უფრო აყვავებულ მწერლობასაც დააჩნდებოდა, არა თუ ჩვენსას. მაგრამ იმათი ღვაწლი თითქოს არც კი არსებობდეს, ისე უმნიშვნელო და უგაველენოა, მართო იმ მიზეზით, რომ მკითხველ საზოგადოებას მათი მართო ორიოდ-სამი ლექსი წაუკითხავს, იგეცდრო გამომშვებით, როცა უწინდელი ლექსის შთაბეჭდილება დავიწყებული ყოფილა. ალ.

ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილის, ილ. ჭავჭავაძის, აკ. წერეთლის და სხვების შრომას ამითი ძლიერ ბევრი აკლდება; უფრო მეტი ენება ჩვენ მწერლობას ეძლევა, და ბედნიერი იქნება ის დღე, როცა ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას ამ მწერლების თხზულების კრება მიეცემა.

ვინ იცნობდა აქამდე, მაგალითად, გრ. ორბელიანის თხზულებების საზოგადო ხასიათს და ერთიან მიმართულებას? აქა-იქ დაბეჭდილი მისი ლექსებიდამ მკითხველმა მართო ის იცოდა, რომ ეს მწერალი ნიჭიერი პოეტია, და მეტი არაფერი. რა ნაირია მისი ნიჭი, რა გზით გახსნილა ის; რა შთაბეჭდილებებს ჰქონია მასზე გავლენა, რა თვისებები აქვს მის მუზას და რა გავლენა ექნება მის ნაწერს, რა ნაირათ იხატება მის თხზულებებში მისი ღრობის საზოგადო მდგომარეობა, რა დასკვნა უნდა გამოიყვანოს შემდეგმა შთამომავლობამ, — ჰქონდა ამაზე ვისმე გავება? თითქმის არა ვის. და დღეს, როცა უ. უმიკაშვილმა ეს

პატარა წიგნი დაბეჭდა, რომელშიაც შეგროვებულია გრ. ორბელიანის ნაწერი, ჩვენს წინსულ უცნობი სახე ღვება, მრთელი ხასიათით და წარსულით. ჩვენ საკმაოთ ვხედავთ მის ნიჭსა და გრძნობას, მისი პოეზიის მიდრეკილებას. და თითოეული მისი ლექსის შთაბეჭდილება ნაკუწ-ნაკუწათ კი აღარ გვემახსოვრება, — დღეს ეს კერძო შთაბეჭდილებები ერთ დაურღვეველ ჯაჭვსავით ერთმანეთზე გადიბმებიან, ერთმანეთს ხსნიან და ანათლებენ, ერთმანეთს მოზღვევენ, ერთ სრულს და ბეჯითს საზოგადო კვალს სტოვებენ ჩვენს გულში და ტვინში.

ორმოცი წლის ნიჭიერ შრომას ჩვენი მწერლობის სასარგებლოთ ეს კი ეკადრებოდა. ორმოცი წლის განმავლობაში გრ. ორბელიანისთანა გრძნობიერი ნიჭი ფარდა აფარებული რომ იყოს, მწერლობის სიგლახაკე ამაზე უარესი იქნება? მადლობა ღმერთს და უფ. უმიკაშვილს, დღეს ეს ნაკლულევეანება აივსო. იმედი ვიქონიოთ, რომ სხვა პოეტებსაც ეს

ბედი როდისმე ეღირსება, და ამ იმედით ეხლა გრ. ორბელიანის თხზულებების განხილვას შეუდგეთ.

პოეტის ნიჭისა და ძალის დასაფასებლათ ყველაზე უწინ იმ მხარეს უნდა მიაქციოს კაც-მა ყურადღება, თუ როგორი ხელოვნებით, როგორი მხატვრობით, სისწორით და სიმარჯვით გამოთქვამს ის თავის აზრსა და გრძნობას და რა სინამდვილე და სიღრმე აქვს თვითონ ამ აზრს და ამ გრძნობას. პოეტის სიტყვა და სურათი ისეთი გამოჩაჩხული და ბასრი უნდა იყოს, რომ არც ერთი ნამეტანი სიტყვა, არც ერთი უსარგებლო სტრიქონი და ხაზი არ ერთოს. რაც უფრო ნაკლებ სიტყვებით მარჯვეთ და ნათლათ გამოთქვას პოეტი თავის სათქმელს, მით ძლიერი ნიჭი გამოჩნდება მის ნაწერში, ამიტომ რომ მით უფრო ადვილათ და ღრმათ შთაიბეჭდება მისი სიტყვა მკითხველის გონებაში. ლექსის გაჭიანურება, სიტყვების უთავბოლო ფანტვა, რითმების ან მუხლის შესაფასებლათ, უნიჭო მოლექსების

მხედრია, რომელთაც გაგება არა აქვთ, რომ პოეტის უპირველესი ღირსება და მოვალეობა ღრმა შთაბეჭდილების მოხდენაში მდგომარეობს, და არა ლექსების გაწილადობილებაში. პოეტი ნიადაგ იმას უნდა ცდილობდეს, რომ მისი აზრი ცხოველ სურათათ ჩაიჭრას მკითხველის ტვინში. აი ამ მიზნით პოეტები ნიადაგ სურათებს (*ბრძან*) ხმარობენ, ყოველთვის იმას ცდილობენ, რომ მათი აზრი მჭლეთ და უხორციელოთ კი არა, შედარებით და სურათით გაცხოველებული და ახსნილი გამოვიდეს. პოეტური სურათი, პოეტური „ფერი“ იმაში მდგომარეობს, რომ სიტყვით გამოხატული სურათი თითქმის უნებურად შეეფთვოს მკითხველის გონებას და აღარ მოსცილდეს მის ტვინს, ისე რომ ყოველთვის, როცა მკითხველი იმისთანა საგანს ან შემთხვევას გაიხსენებს, რომელსაც რაიმე მსგავსება ან დამოკიდებულება აქვს პოეტისგან გამოთქმულ აზრთან ან გამოხატულ საგანთან, პოეტის სურათი და შედარება, მისი

მსწრაფლი სჯა და ძლიერი სიტყვები თვალს
 წინ დაუდგენ და გაახსენდენ. პოეტის შედა-
 რება, სურათი, აზრი თითქმის ანდაზათაც
 უნდა იქცეოდეს და ხალხის გულისა და მეხ-
 სიერებისკენ გზას ჰპოულობდეს, ხალხის ენა-
 ზე უნდა იდგეს და ბავშვების პირველ ლაპა-
 რაკში უნდა იხმარებოდეს.

როგორ და რა საშუალებით მიაღწევს პო-
 ეტი ამგვარ მიზანს, რითი მოახდენს ის ამნაირ
 შთაბეჭდილებას, — ეს პოეტების საიდუმლოა.
 კრიტიკის დანიშნულება იმაში კი არ მდგო-
 მარეობს, რომ მწერლების და პოეტებისთვის
 წერის იარაღი ამზადოს ან მათ სურათების
 ხატვა ასწავლოს. კრიტიკა მწერალს ეუბნება:
 იხმარე ის საშუალება, რომელიც ნიქს შენ-
 თვის მიუცია, დაადექ იმ გზას, რომელიც შენ
 გონებას და ხასიათს მოუხდება. სთქვი რო-
 გორც გინდა და რაც გინდა, ოღონდ შენი
 ნათქვამი ნათლათ გასაგები და დასამახსოვ-
 რებელი იყოს, და შენი გრძნობა და აზრი
 შემცდარი და ხალხისთვის საუნებელი არ იქნეს.

დანარჩენი თითოეული მწერლის საქმეა, მისი ნიჭის და მიმხდურობის, და კრიტიკაზე ამ მხრით მართო ის მოვალეობა ძევს, რომ გასინჯოს, ვის როგორი ნიჭი უხმარია და როგორი მიმხდურობა გამოუჩენია თავისი გრძნობის გამოთქმის დროს.

ეს ითქმის პოეტის გრძნობის გამოთქმაზე, ესე იგი მისი შრომის გარეგან მხარეზე. მაგრამ პოეტის ღირსება ხომ მართო ამ გარეგან მხარეში არ მდგომარეობს. ასე რომ იყოს, ყოველი „ლაზათიანათ-მოლაპარაკე“, ყოველი ენაბასრი კაცი პოეტი იქნებოდა. ამისთანა პირებს და პოეტს შუა დიდი განსხვავებაა. გამოთქმას, ენის სიმშვენიერეს, სურათის სინამდვილეს და სიცხოველეს გარდა, პოეტის ღირსებას და ძალას გრძნობის სიცხოველე, ტვინისა და გულის სიფხიზლე და გაშლილობა, შთაბეჭდილების ადვილი მიღება და ღრმად გაგება, ერთი სიტყვით გრძნობიერება შეადგენს. ბუნებას, ცხოვრებას, გრძნობას ყველაზე ერთნაირი გავლენა კი არ აქვს. ერთ

და იმავე მოვლენას ორი და სამი კაცი სულ სხვა და სხვა ნაირათ იგებს და გრძნობს, ერთს ეს მოვლენა აატირებს, მეორეს გააცი-ნებს და მესამეს იქნება სულაც ვერა აგრძ-ნობინოს. ეს თითოეული პირის ხასიათზე, ტვინის ძალაზე, გულის სიჩვილეზე და სხვა ათასნაირ გარემოებებზეა დამოკიდებული. ზოგი კაცი ისეთია, რომ შეუნიშნავათ და უგრძნობელათ, გაუგებრათ აუელის გვერდს ისეთ მოვლენას, რომელიც ღრმა შთაბეჭდი-ლებას მოახდენს პოეტზე, ხანგრძლივ აღძრავს მის გრძნობას და აღელვებს მის გონებას. მთელი საზოგადოება და მთელი ხალხი შემ-დგარია ამგვარი კაცებისაგან, რომლისთვისაც ცხოვრების გარემოებებს თუ ტვინის ხასიათს ჩაუთელიათ გრძნობის სიფხიზლე და თვით გრძნობიერებაც.

ვინ არ იცის, რა ნაირი გავლენა აქვს კა-ცების უმრავლეს ნაწილზე რომელიმე ძლიერ გრძნობას, ვთქვათ სიყვარულს. საზოგადოთ ეს გრძნობა იმით გამოიხატება, რომ კაცი

ჩალაც უცნობ მდგომარეობაში გრძნობს თავის თავს. იმას თითქო ჩალაც აკლია, ჩალაცა სტკიფ, ვინ იცის — შია თუ სწყურია. ის თვითონ ვერ ატყობს თავის მოთხოვნილებას; სწუხს, მაგრამ თვითონაც არ იცის რაზე და რისთვის. ის მოიწყენს, მაგრამ თავის-თავსაც ვერ მიუთითებს იმ მიზეზს, რომელმაც ის მოაწყინა. როცა ის გახარებულია და ნეტარებაში სცურავს, იმას თვითონაც გაგება არ აქვს, რომელმა შემთხვევამ და გარემოებამ, რომელმა სიტყვამ გაამხიარულა და გააბედნიერა. ერთი სიტყვით ის ემონება ჩალაც უცნაურ ძალას, რომელსაც ვერ სცნობს, მიჰყვება მის ჯლიქვებს, რომელთაც ვერ ხედავს და თითქმის ვერც გრძნობს, როგორც კაცი რკინის გზით მიჰტრინავს, მაგრამ სანამ ფანჯარაში არ გაიხედავს და გარეგან საგნებს არ დაინახავს, ჰგონია, რომ ოთხში ერთ ალაგზე მოსვენებით ვსჯივარო.

ამ მდგომარეობაში მისი საკუთარი და მისი საყვარლის გრძნობა მიგოგიალობს უღარდე-

ლათ და გაუგებრათ იკარგება. ორივე მხარეს
 თითქო ენა დაბმული ჰქონდეთ, თითქო ისინი
 ბრძმები ან ყრუები იყვნენ, ისინი არა თუ
 ვერ ნიშნენ და ვერ იგებენ გრძნობას და
 მის მოვლენებს, იმის გამოთქმასაც ვერ
 ახერხებენ, რასაც იგებენ. ამის გამოსახატვე-
 ლი სიტყვები იმათ აკლიათ, და რომ ჩამოარ-
 ჩოთ, ვერც ერთი ვერ გააგებინებს მეორეს
 და ვერ გამოუხატავს სიტყვით იმ ტანჯვას
 ან იმ ნეტარებას, რომელიც იმის გულშია,
 და რომლის ერთ, მცირედ ნაწილს ის კი-
 დეც გრძნობს. ალაპარაკეთ ეგვევ კაცი ტან-
 საცმელზე, არე-მარეზე, ცხენზე, მუშაობაზე,
 ომიანობაზე, სწავლა-გონებაზე, რაზედაც გინ-
 დოდესთ, და ნახათ, რომ ყველაფერზე იმას
 საკმაო სიტყვა და სურათი აქვს იმის გამო-
 სახატველათ, რაც უნახავს ან გაუგონია. მარ-
 ტო გრძნობაზე ებმება იმას ენა, მარტო ამ
 საგანზე. სიტყვებიც ელევა, სურათებიც და
 გამოხატულობაც. მარტო ამ საგანში გამო-
 დის ის უმეტარი და უგნური. ამის მიზეზი

ისაა, რომ გრძნობიერება, კაცის გულის ცხოვრება, კაცის ტენის-ძაფების ხასიათი ყველაზე უფრო ძნელი და უცნობი საგანია ქვეყნიერებაზე. იმათ გამოკვლევას, დაკვირვებას, გაგებას, გამოხატვას და ახსნას ისეთი ფხიზელი და ნარნართ გრძნობიერი დაკვირვების იარაღი სჭირია, როგორც ძლიერ იშვიათათ იბოვება ქვეყანაზე. აი რისთვის იშვიათია ხეირიანი პოეტები, აი რისთვის კაცის გულის მცნობი მეცნიერები სულ ათ თუთხმეტზე მეტი არც კი დაბადებულან დედამიწაზე. აი რისთვის კაცობრიობას ნიადაგ ემახსოვრება იმისთანა მწერლების შრომა, როგორც ლაროშჭუკო და სტერნი, შექსპირი და გოტე, მოლიერი და სხვ., მაშინაც, როცა ათიათასი სხვა მწერლების და მეცნიერების ხსენება გამქრალი იქნება ქვეყნიერებაზე.

რა მიზეზია ამ განსხვავებისა? ის, რომ ეს პოეტები და კაცის გულის მცოდნენი სულ სხვა ნაირათ გრძნობენ და იგებენ თავიანთი და სხვების გულის მოძრაობას და ტკივილს, ვე-

ნემ წედან აწერილი კაცების უმრავლესობა. იმათთვის გასაგებია ისეთი მოვლენები გრძნობისა, რომელიც არ ესმის და არ ეჩვენება დანარჩენ კაცობრიობას. თავიანთი ნაზი გრძნობიერობით, ფხიზელი ნერვებით, მიმხვდლამი გონებით და მძლავრი ტვინით ისინი ნიშნენ და ხედვენ თითქმის თითოეულ მათი ან სხვების გულის ფეთქას, ატყობენ თითოეული მათი გრძნობის და შთაბეჭდილების მიზესს და საგანს, შინჯვენ თავიანთი გრძნობის მიმდინარეობას და იკვლევენ თავიანთი საქციელის და მოქმედების დაფარულ ჩარხებს. მათთვის მათ გულს დაფარული და საიდუმლო აღარა აქვს რა, და რადგანც კაცის გული საყოველთაოთ თითქმის ერთნაირია, სხვების გულშიაც ისინი აღვილათ არჩევენ გრძნობის ნიშნებს და მოვლენებს. რაკი თვითონ საგანივით გაცნობილი და ნაგრძნობი აქვთ, მისი გამოხატეაც იმათ უადვილდება, და აი ამ გამოხატეას, ამ სურათებს და სიტყვებს ყურს უგდებს კაცობრიობა, როგორც კაცი დამშე-

ულათ ისმენს ყველაფერს, რასაც იმას შორე, უცხო და საკვირველი მხარედამ მოსული მგზავრი უამბობს. ამაშია პოეტების უმთავრესი ძალა და იარაღი, ესაა მათი ნამდვილი ასპარეზი და დანიშნულება.

გრძნობის გაცნობა, მისი გამოხატვა იმას როდი ნიშნავს, რომ პოეტმა მარტო სიყვარულზე და ვარდ-ბუღბუღზე უნდა იმღეროს. არა. ჩვენ „გრძნობა“ მისი საზოგადო მნიშვნელობით ვიხმარეთ და სიყვარული კი მხოლოდ მაგალითად მოვიყვანეთ. — ამ მხრით გრძნობის გაცნობა — გრძნობის გამოცდას ნიშნავს, და ვისაც ის გამაუცდია, ვისაც ტენი და გული იმოდნათ ბედნიერთა შეხვეებული ჰქონია, რომ შესძლებია გრძნობის გაცნობა და გაგება, იმას ეს დაკვირვება, ეს გამოცდა აკეთილშობილებს, სწმენდს და ამაღლებს. კაცის გული დამტვერულია უმოძრაობით, დასერილია ნიადაგ ერთ ალაგას გდებით. როცა იმას სიყრმიდანვე გონიერი თვალი დაუკვირდება და ნიადაგ მის სინჯვას და რჩევას და-

უწყებს, გული სუფთაედება, როგორც დამ-
 ტყერიანებული ტანისამოსი, რომელიც იბერ-
 ტყება და იწმინდება ხელის მოკიდების და გა-
 სინჯვის დროს. აი რისთვის მაღალი და პატი-
 ოსანი გრძნობა, კეთილი სულის მოძრაობა,
 მშვენიერი ლტოლვილება და გულის სიმაღ-
 ლე თითქმის ნიადაგ მხვედრათ რგებიანთ უმ-
 ჯობეს პოეტებს და უგონიერეს კაცის გულის
 მცნობლებს. ეს სიმაღლე პოეტს მარტო თა-
 ვისთვის შენახული კი არ უნდა ჰქონდეს:
 მისი დანიშნულების უმაღლესი გვირგვინი
 იმაში მდგომარეობს, რომ იმავე სიმაღლემდი
 ასწიოს და აამაღლოს მკითხველის გრძნობა
 და ხასიათი, და მის გულში ის წმინდა ალი
 და გრძნობა ჩანერგოს, რომელიც ადამიანის
 გულის გაცნობამ და გამოკვლევამ პოეტის
 გულში დაბადა.

მაშასადამე, რაც უფრო ნათლათ და ბეჯი-
 თად სწერს პოეტი, რაც უფრო აღვილათ გა-
 საგები და დასამახსოვრებელია მისი აზრი და
 სურათი, რაც უფრო კარგათ იცნობს ის ადა-

მიანის გულს და გრძობას, რაც უფრო მა-
 ლალ გრძობას ბადავს ის მკითხვილის გულ-
 ში, მით უფრო ღირსეულია მისი შრომა, მით
 უფრო ძლიერი ნიჭი სწავს მის ნაშრომში. და-
 უმატოთ ამას ერთი თვისებაც და მაშინ
 პოეტის დანიშნულება ჩვენ ნათლათ გვეცო-
 დინება. ეს თვისება იმაში მდგომარეობს, რომ
 პოეტი ნიადაგ დაკვირვებული უნდა იყოს თა-
 ვისი ხალხისა და საზოგადოების გულის ფეთ-
 ქაზე, ნიადაგ მის გულის წადილს უნდა იც-
 ნობდეს, უპასუხებდეს, ნიადაგ მის თავში უნ-
 და იდგეს, როგორც ნათქვამია გოტეზე:

На все отозвался онъ сердцемъ своимъ,
 Что просить у сердца отвѣта.

მაგრამ ამ მხრით პოეტი თავისუფალი რო-
 ღია. ამ მხრით მისი მოქმედება თვითონ იმ
 საზოგადოების მდგომარეობაზეა დამოკიდებუ-
 ლი. რომელშიაც ის ცხოვრობს, იმის ხასი-
 ათზე და წადილზე, იმის ბედზე და ზოგიერთ
 სხვა გარემოებებზე. მცირედია იმ პოეტების
 რიცხვი, რომელთაც არათუ პასუხი აძლიეს

თავიანთი ხალხის გულის წადილზე, მაგრამ თვითონ ეს გულის წადილებიც დაბედეს და გააცხოველეს...

ეს გრძელი საუბარი ჩვენ იმისთვის გავაბით, რომ გვეჩვენებია, რა მოეთხოვება პოეტს და პოეტი რა სულიერს ჰქვია. ამ საზოგადო ბაასილამ გადავიდეთ ეხლა იმ პოეტის თხზულებაზე, რომლის გამოისობით შეგვემთხვა ამ საუბრის გამართვა, და ენახოთ, რამდენათ შეეთანხმება გრ. ორბელიანის შრომა და ნიჭი იმ პოეტის სურათს, რომელიც ჩვენ ესეს არის ავწერეთ.

გრ. ორბელიანის ლექსების კრება იწყება ლექსით, რომელიც დაწერილია 1827-ში, და თაედება 1870-ში დაწერილი ლექსით. ამოვწეროთ ორიოდ სტრიქონი პირველი ლექსიდან.

„მეგობრობასა — სიცოცხლეს, სიყვარულსა მიეც გული!
 ამათგან ჩვენი ცხოვრება არს ტურფად აღუჭავებული.
 წუხილი გაქუს? მათ მიეყრდნე, მყისვე ჰყონ განქარვებული,
 მოგცენ იმედი, წუგეში, სიამოვნება, ღიმილი...“ (1 გვ.)

მკითგველი ხედავს, რომ არა თუ 1827-ში, დღესაც ჩინებულ მწერლათ ჩაითვლება ის, ვინც ასე გამოჩარხავს თავის სათქმელს, და ორიოდ შემოდველებული სიტყვა რომ ყურს არ ეჩოთირებოდეს, ეს ადგილი მშვენიერ ნაწყვეტათ მიაჩნდება ეხლანდელ მკითხველსაც. ეს ნაწყვეტიც საკმაოდ გვიჩვენებს პოეტის ძვირ-სიტყვაობას, თუმც ამ ლექს უწინდელი მწერლობის და ძველებური პოეტების გავლენა ატყვია. თითქმის იმავე დროს (1829) დაწერილი ლექსი „მ—დმი“ (8 გვერდი) გვიჩვენებს, რომ პოეტს ადრითვე სჩვევია თავისი გრძნობის მოვლენების დაკვირვება:

„მნათობო, თვთ შენ აღმიხსენ, რა მემართების, რ.სა
 ვგრძნობ;
 როს გხდავ, რადა ვჰსწითლდები, რად ვჰკრთები, ვწიშობ
 და ეხარობ?
 მაშინ რად ენა სდუმდების, როს შენთან უბნობას
 ვჰსცდილობ
 და რისთვის ნაცულად სიტყვათა მხოლოდ ოხუროათა
 ვჰმეტყველობ?“

„მარავალ გზის ვჭუტავ არ გნახა მარამ უოველს
 რას გხედავ, გულისა სახმილსა მდუმარედ მყოფსა აღმი-
 მაშინ მე, შმაგი, უოველთა გარე ჩემს საგანთ ვივიწყებ;
 ხანა ვჭსწყევ შენთა სიტურფეთ და ხან კი მათვე ვლ-
 მერთებ...“

„მრავალ გზის ვჭუტავ გივიწყო და ვჭქმნაცა ნება
 გონების, მარამ, როს გხედავ, გონების რჩევა სრულიად არ მესმის.
 გული ხელმწიფებს და უფრო უძლიერესად შენ გეტრფის,
 და გულის მონად შექმნილი გონებაც შენდა მოჭ-
 ფრინვის!“

აქ მარტო გრძნობის მოვლენებია გამოხატული და შენიშნული პოეტი ჯერ თითქო ვერ ხედავს ამ მოვლენების ახსნას ან დაფასებას, ის მარტო ნიშნავს, ესა და ეს ემართება ჩემ გულისო. მეორე ლექსი „ლამე“ (1832) გვიჩვენებს, რომ ამ მხრით პოეტის გრძნობიერებას წინ ნაბიჯი წაუდგამს. ამ მშვენიერ და პოეტური გრძნობით სავსე ლექსში, არე-

მარეს და გრძნობის ხელოვნურ აწერას ერთვის ის დასკვნა და წუხილი, რომელიც ამ გრძნობას პოეტის გულში დაუბადია:

„მაშინ ვსტან ჟამნი სამოთხის, რომ ამა სოფელს არიან!
 მარამ, ახ, ჟამნი ეს ტკბილნი ესრედ მალიად რად რბიან,
 გულისა სურვილთ დაცხრომას რომ არ სრულიად
 გვაცლიან?
 ეს არს სამწუხარ, რომ ბოლო თვთ სიხარულსაც ჰქონიან.“ (14 გვ.)

ამავე ლექსით თავდება გრ. ორბელიანის შრომაში ის პერიოდი, რომელშიც მის ნაწერს და ლექსის კილოს უწინდელი მწერლობის ბეჭედი და გავლენა ატყვია. შეუძლებელი იყო, რომ იმ პოეტს, რომელსაც ეს გრძნობა და მისი მძლავრათ გამოთქმა გაუცენია, დიდხანს დატყობოდა უწინდელი დედნების და მაგალითების შემბორკველი ძალა. მართლაც, შემდეგივე ლექს უფრო მაღალი გრძნობა, უფრო ხელოვნური გამოხატულება და ტანსაცმელი აქვს. მისი ენა ძველ კილოს ივიწყებს, ლექსი მსუბუქი და ადვილი ხდება,

სურათი კეკლუცათ და მარდათ იხატება ორი-
 ოდე კალმის გასმა-გამოსმით და შთაბეჭდი-
 ლება მით უფრო ძლიერი და ხანგრძლივი
 გამოდის. აი ამ ლექსის („იარალის“, 1832)
 ზოგიერთი ადგილები:

„ჩემო იარალი! ნეტავი ოდეს

ღვინით აღესილნი ვჰსხდეთ ველსა მწვანეს;

ჩუბნებურადა,

ძველებურადა,

ესვამდეთ,

ვიძახდეთ:

იარი-იარალი!“

ამ ნაირათვე ადვილათ და ძლიერათ დახა-
 ტულია თვითონ სურათიც:

„ჯეირნის მწვადი შიშინით

ცეცხლზედა დასტრიალებდეს;

უნოსვა დამტკბარი მის სუნით

ნადასა განგვიღვიძებდეს.

კახურის ღვინით აღესილი

აზარფეშაცა კელს გვეპურას;

მოთალი, თევზი, მწვანელი

აგვიჭრელებდენ წინ სუფრას.

ცა მშვენიერი,

ცა მშობლიური

მარად ბრწყინვალე ზე დაგენათიდეს;

გაცხელებულთა

ღვინისგან შუბლთა

კოჯრის ნიაფი განგვიგრილებდეს...“

ამ დარდიმანდულათ დახატულ სურათს, ამ ხელოვნურათ აწერილ მდგომარეობას მოსდევს თვითონ პოეტის გრძნობა და სურვილი, იმავე ხელოვნებით და სიმარდით გამოთქმული:

“შენ მომითხრობდე,

მე ყრმა გისმენდე,

გამოუცდელი — მოხუცებულსა,

თუ ვით ივერნი,

ლომ-გულნი გმირნი,

ჰბრძოდნენ, ჰსცხოვრებდენ დროსა წარსულსა.“

და ნატყრა:

„ვინ აღჩნდეს გმირი,

რომ მის ძლიერი

ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?

რომელ მარჯვენით

ერთისა დაკვრით

უსულოდ ვეშაპს მიწად დაჰსცემდეს?“

ბოლოს, ამ პოეტურ სურათს, გრძნობას და ნატვრას, ოცნებას თითქოს საგანგებოთ განსაკუთრებულ ძალას და ფერს აძლევს იმ მდგომარეობის გამოხატვა, რომელშიაც თვითონ პოეტი იმყოფება, და რომელთან შედარება აღტაცების სხივს აძლევს პოეტისგან გამოთქმულ ოცნებას:

„მარამ ამაო, ჩემო იარალი,

არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა!

სად აზარფეშა, სად არს მწვანელი *)

ღვინის წილ—კვასი, მზისა წილ—ყინვა!

გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყუდიადსა

სადლა იხილოს ცა მშობლიური?

შენ ხარ პეტერბურლს მე ნოვგოროდსა,

გარეთ მკლავს ყინვა და შინ უგარი.“

*) ეს ლექსი ნოვგოროდშია დაწერილი.

მკითხველი ეხლა საკმაოდ ხედავს პოეტის გრძნობის სიღრმეს და მისი ნიჭის სიძლიერეს; ის იცნობს, რა უგრძნოა პოეტს, და რა სახით სცოდნია იმას ნაგრძნობის გამოხატვა. მაგრამ პოეტი უფრო შორს მიდის. შემდეგი ლექსი („მუხამბაზი, 1832 წ. 25 გვერდი.) გვიჩვენებს, რომ პოეტს არა თუ თავისი გრძნობის გაგება აქვს და ჩინებულადაა გამოხატავს ახერხებს, ის სხვის გულშიაც გამჭრიახათ იცქირება, იმას სხვის კანშიაც შესვლა სცოდნია და სხვის მაგიერ გრძნობაც. აი, მაგალითად, რა ხელოვნურათ-უბრალოა სიტყვებს და მშვენიერ სურათებს და შედარებებებს ათქმევინებს პოეტი ბეჟანა მკერვალს:

„არაგისთვის მე დღეს არა მცალიან,

სალომესთან სადილად მეძახიან!

ამას ვამბობ, მე ბეჟანა მკერვალი,

ქალებისა ლხინი და თაიგული.

შვენიებითა საცა ვინ არს ქებული,

მისი კარი ჩემთვის არს გაღებული;

საცა მივალ, თან მიმაქვს სიხარული

მარამა დღეს არავისთვის მცალიან,
 სალომესთან ს დილათ მეძახიან!

* *
 *

„ქალებზე ვარ ასე ფიქრით მოცული,
 ხელში ქობა დამრჩების მოუვლელი!
 მებლანდების თვალეში ზოგის წელი,
 ზოგის ხვევნა, ზოგის აღერსი ტკბალი!
 ნეტარ მათთან ლხინში აღმომხთეს სული!
 მარამა დღეს არავისთვის მცალიან
 სალომესთან სადილათ მეძახიან!“

მეორე ადგილას („სალომეს,“ 1834) პოეტი ამავე ბეჟანა მკერვალს აი რა ჩინებულათ ამღმრებს (ნახე 31გვ.):

„ნუ გწუინს, ვარდო, ყვავილო მეფავ,
 რომ ზოგჯერ იასაც ვსუნავ! მზეში შამოდიო!
 „რა ვქნა, გულს ვერ ვეტყვი უარს:
 ვარდიც მიუვარს, იაც მიუვარს! მზეში შამოდიო!
 „შენ სანთელი, მე ფარენა!
 დაე: დაიწოს ბეჟანა! მზეში შემოდიო!
 „სიუვარულმა მათქმეინა,
 თვარა მე ვინ, —ლექსი ვინა? მზეში შამოდიო!“

ეს თვისება მეტის მეტათ შესანიშნავია მწერლობაში. როცა პოეტი იმოდნათ სწორეთ და ნამდვილათ მოახერხებს სხვისი გრძნობისა და ხასიათის გაგებას, ისე ჩაძვრება მის გულში და კანში, რომ არა თუ მისი გრძნობა გამოხატოს, მისი ჩვეულებრივი ენაც იხმაროს, ისე რომ მკითხველს დააფიქვდეს, რომ მის წინ პოეტი მღერის და სწერს, და ეგონოს ნამდვილათ გამოხატული პირის ხმა მესმის, მის გრძნობას ვხედავ, მის სხეულს ხელს ვკიდებო, ეს იმის ნიშანია, რომ პოეტს ხელოვნობაში უზენაეს სიმალლემდე მიუწევია. ეს თვისება ხელოვნობის თითქმის უკანასკნელი სიტყვაა, იმ მხრითა მაინც, რომელიც აზრისა და გრძნობის ტანსაცმელს, გარეგან ფორმას შეეხება. გრ. ორბელიანს ამ მხრით ძლიერ დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენს მწერლობაში, და რადგანც ეს თვისება ჩვენ მეტის მეტათ შესანიშნავ და საჭირო თვისებათ მიგვაჩნია, აქვე ორიოდ აღვიღოს კადვე გადმოვწერთ, რომელშიაც წინებულიათ

მოჩანს მამგვარი პოეტის ძვირფასი ძალა და ხელოვნება.

„ონიკოვის დარდებში“ (1860) პოეტი აი რას ათქმევინებს დამწვარ-დადაგულს მოარში-ყეს:

„ეშხისაგან გონება-გამოცლილსა,
 მზე ჰბრწყინავს, თუ თოვლი მოდის, არ მესმის!

„განა ლამით ძილი არისლა სადმე,
 ანუ დღისით განსვენება გულისა?“

„ან ვილასა აგონდება სადილი,
 ანუ ლამით აბანოში ლხინები...“

„ნაბად-გაზვეული ვჰგდივარ ქუჩაში;
 ვოხვრავ, მაგრამ ჩემი დარდი ვის ეხმის?“

„ვინც გაივლის, მკითხავს: აქ რას აკეთებ?
 — შუნ რას ნაღვლობ, მე რას გიშლი, რა გინდა?“

„მითილი ხარ, თორემ არა მკითხავდი.
 მოდი ამ ვირს ეშხზე ელაპარაკე!“

„ჩემი დარდი თვალის ჩინი აქ არის;
 ერთი მიიხარ, მე სად უნდა წავიდე?“ (54 ვგ)

აი, ეხლა, თფილისელი ლოთის, ლოპიანას სიმღერა. („მუხამბაზი“, 1861).

„რთო ძაღვისა შენი წელი მგონია,

მაგ წელზედა ცისარტყელი მგონია;

ეგ თვალები ცაში ელვა მგონია;

ვარდის სუნი შენი სუნთქვა მგონია.

როს მეღირსოს, ვჰსთქვა: „გეთაყვა, ჩემი ხარ!“

„გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,

თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!“

* * *

„რთაჭალის ბაღში მნახე, ვინა ვარ!

ღარღიმანდის ლხინში მნახე, ვინა ვარ!

ჯამით ტოლუბაში მნახე, ვინა ვარ!

აბა მუშტის კრივში მნახე, ვინა ვარ, —

მაშინ შეგვიყვარდე, ჰსთქვა: „ძვირფასი ხარ!“

„გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,

თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!“ (56 გვ.)

ენახოთ ეხლა პოეტის ნიჭის ძლიერება მის პირველ-დაწყებით ლექსებში კი არა, იმისთანა თხზულებაში, რომელშიაც ეს ნიჭი ერთიანათ და სრულათ გამოიხატება, და რომელიც გვიჩვენებს ჩვენ პოეტის მეორე მხარესაც, — მისი გრძნობის ამაღლებას, მისი მალა-

ლი დანიშნულების ასრულებას. ამისთანაა „სადღეგრძელო“ (1827—1870), უმჯობესი ლექსი გრ. ორბელიანისა, და ერთი უმჯობესთაგანი მთელ ჩვენ მწერლობაში. დავიწყოთ იმისთანა ადგილის ამოწერით, რომელშიაც გამოიხატება პროეტის გრძნობა და თან შეხედულობა სიყვარულზე. ვიქონიოთ კი მხედველობაში, რომ ეს ისეთი საგანია, რომელზედაც თითქმის ყოველ ჩვენ მწერალს უმღერია, და რომელიც არც ერთს მათგანს ამ მაღალი და ღირსეული მხრით არ გამოუხატავს:

„ძმანო, ივიწყეთ მცირეს ჟამს მტერი, ომი და დიდება, მოიგონეთ სიყუარული, რომლით სიცოცხლე გვიტკბება, რომლის შუქი აღგუამაღლებს, რომლით სული გვინათლებს!
 (გეგმა) ... დება!

რომლით კაცი მშუტსნიერობს, მაშინ თვთ ღმერთს ემსგავსება!

„სადა ხარ სიყუარულის დღევ, აღარა უკმოიქცევი? ღიმილით შენსა შეყრასა ნუ თუ ამაოდ ვისურვი? გულისა მნათი, ღამპარი, ნუ თუ ჩემთვისა განჰქარდა და ჩემი ბედნიერებაც წარსულთა დღეთთან წარვიდა?

„გული რა იგრძნობს სიყვარულს, სიცოცხლეს მაშინ
 აჰყუადეს!

ნეტარ ის ქამი, როს სატრფო თავსა ჩუბნსა გვაფიწყებდეს:
 მას შევჰსტრფოდეთ, შევჰხაროდეთ, თავს ვევლოდეთ, ის
 გუტანჯავდეს;

ხან უწყალოდ გულს გვიკლავდეს, ხან ღმობითა ნუგეშ
 გუცემდეს!

„რა ნახოს კეთილ-უგრძნობმან ტრფობისა ძნელთა
 კირებთა,

ვის არ შეეხო ეშხი გულს, არ ებრძვის გულის წყლულებთა?
 მიჰხედეთ ვარღსა; მაშინ ჰფენს უმეტეს სუნნელებათა,
 ოდეს ნიჰვი შეხებით შეარყევს მისთა რტოებთა!

„სიყუარულისა აღითა ვის ჩუბნში გული ეწოდეს
 და სატრფოს სახე მარად ვის სულსა აღბეჭდვით თან
 ჰსდევდეს,

ამა სოფელსა მას რაჲ წინა საბრკელად აღუდგეს?
 გულს სიყუარულით, კელს ხმალით, რას არა აღასრულებდეს.

შევჩერდეთ ცოტა 'ხანს ამ მშვენიერ სუ-
 რათზე და შედარებაზე, რომლის მსგავს იშვი-
 ათათ წარმოგვიდგენს არა თუ ჩვენი, ევრო-
 პიელი პოეზიაც:

„მიჰხედეთ ვარდსა, მაშინ ჰფენს უმეტეს სუნნელებათა, ოდეს ნი:ვი შეხებით შეარყევს მისთა რტობთა.“

და დაუკვირდეთ მთელ წელან მოყვანილ ნა-
 წყვეტს. ჩვენი პროეტები ისე ხშირათ ლაპარა-
 კობდენ სიყვარულზე, ტრფობის ეშხზე და ქა-
 ლებზე, და ისეთი მატერიალური მხრით შეეხე-
 ბოდენ ამ გრძნობას და საგანს, რომ მკითხველს
 ძალა-უნებურათ ეჩვეოდა ამ აღმტაცი გრძნო-
 ბისა და ძალის გაბინძურებას; პროეტებიც რომ ამ
 დამცირებას არ წახმარებოდენ, თვითონ ჩვე-
 ნი ცხოვრებაც საკმაოთ მატერიალური და
 გამაბინძურებელია. ის თავისი პრაქტიკული
 მოთხოვნილებით, თავისი კანონებით და ჩვე-
 ულებებით საკმაოთ ფრთებსა ჰკვეთს ყოველ
 პროეტურ ოცნებას და გრძნობის გატაცებას,
 საკმაოთ ტალახში სერის და აძონძებს გუ-
 ლისა და სულის ლტოლვილებას. სიყვარუ-
 ლიც ჩვენი მკითხველის თვალში გადაიქცა
 ისეთ უბრალო და ბინძურ „შემთხვევათ,
 როგორც ლოთობა, ან პრაქტიკულ ანგარი-
 შათ, როგორც ბანქოს თამაში. ქალი, სატრ-

ჩვენი მწერლობა

ფო, გრძნობა ამ გვარი შეხედულობით დამ-
 ცირდენ, მაგრამ უფრო მეტათ დამცირდა
 თვითონ კაცი და საზოგადოება. ყოველი კერ-
 ძო პირის ცხოვრებაში და თითქმის ყოველი
 ხალხის წარსულში მოიპოვება ერთი წუთი, ხან-
 დისხან ხანგრძლივი, როცა შრომის უნაყო-
 ფობა, ან ოცნებითი იმედის დაკარგვა დრო-
 ებით აღტაცებას ჰკლავს, და მაშინ ამ
 უბედურს მდგომარეობაში ჩაეარდნილი პი-
 რი ან საზოგადოება ყოველ თავის მოქ-
 მედებას და გრძნობას წუთიერ, შემცი-
 რებულ მნიშვნელობას და ხასიათს აძლევს,
 ისეთ ხასიათს, რომელიც ამ გრძნობას
 აბინძურებს და ამ მოქმედებას სწამლავს.
 ის მაშინ თითქო საგანგებოთ უარ-ჰყოფს
 და ივიწყებს ყოველ მაღალ და კეთილ-
 შობილურ გრძნობას, დასცინის ყოველ აღმ-
 ტაც გულის მოძრაობას და თითოეულ მო-
 ქმედებაში, სურვილში, ლტოლვილებაში ყვე-
 ლაზე უწინ და ყველაზე უფრო დამშეთლათ
 მდაბალ, ბინძურ, უიმედო და უეშხო მხარეს

ეძებს და ნიშნავს. ეს ბუნების კანონია
 ყოველი დაცემული პირისა და ხალხი-
 სათვის; და ვაი იმ ხალხს და იმ პირს,
 რომელიც დიდხანს ამგვარ სულით-დავარ-
 დნაში დარჩება. მწერლობა, როგორც ყო-
 ველი მოვლენა ხალხის ცხოვრებისა, რა-
 საკვირველია ამავე კანონს ემორჩილება,
 და ჩვენის აზრით ამით თუ არა, სხვითი ვე-
 რაფრით აიხსნება ის გრძნობის დავიწყება
 და დამცირება, რომელიც მომაკვდინებელ
 დაღათ ასვია ჩვენ მწერლობის დასაწყისს
 ეხლანდელ საუკუნეში. აიღეთ „ვეფხისტყა-
 ოსანი“, აიღეთ მთელი მაშინდელი მწერლო-
 ბა და ნახეთ, რა სიმალღეზე იყვანდა ის
 გრძნობას, სიყვარულს, კეთილშობილურ
 აღტაცებას, რა პოეტური სხივით მოსავედა ის
 გრძნობიერებას, თავგაწირულებას, სულის სი-
 მალღეს და სიყვარულის ეშხს, და მა-
 შინვე მიხვდებით, რომ ეს მწერლობა სულს
 იღვამდა და იბრუნებდა იმისთანა ხალხის გუ-
 ლის-ცემის დაყურებით; რომელიც აღტაცებით

და მოქმედებით სდულდა, რომელსაც გულისით დავარდნა ჯერ კიდევ არ მიკარებოდა, რომელსაც ყველაფერი შესაძლებელი ეგონა. სულ სხვანაირს მდგომარეობას წარმოგიდგენს ჩვენი ქვეყნის სურათი ეხლანდელი ჩვენი მწერლობის დაწყობის დროს. ხალხს დაჰკარგვია გულის ამამაღლებელი გრძნობის აღტაცება, გამძლიერებელი რწმუნების და სიყვარულის ხსოვნა, და ჩვენი მწერლობაც, ხალხის სულით გამოზდილი, გრძნობას ვერც კი იგებს, სიყვარულათ ქალის კოცნა-მოხვეწა მიაჩნია, და რწმუნებათ და აღტაცებათ ლექსებში ხანდისხან „ოჰ ღმერთო!“ ხსენება.

ხალხის ცხოვრებაში ყოველი კერძო მხარე, ყოველი მცირე მოვლენა თითქმის ყოველთვის საზოგადო ხასიათისა და მდგომარეობისაგან წარმოებს და ამ საზოგადო მდგომარეობისა აღსნას და გაგებას აადვილებს.

სიყვარულზე შეხედულებაც, ამ კანონის და-
 ლით. საზოგადო მდგომარეობის შედეგია, და
 ხალხის ცხოვრების და ბედის შეცვლისა და-
 გვართ სხვაფერდება. როცა ხალხში ან მო-
 წინავე საზოგადოებაში სულით დაეარდნა ბო-
 ლოვდება, როცა იმედი ბრუნდება და დალა-
 ლულება თავდება, ხალხის უკეთეს პირებს
 გრძობაც უპატიოსნდებათ, ხასიათიც უმაგრ-
 დებათ და სიყვარულიც მაშინ იმათ მართო
 მატელიარული სიამოვნების წყაროთ კი არა,
 უფრო მაღალი ღირებულების დამხმარე და-
 ლათ ეჩვენებათ. ამისვე მსგავსათ იცვლება,
 მაგალითად, ქალის მდგომარეობა საზოგადო-
 ებაში და კაცის შეხედულობა ქალის დანიშ-
 ნულებაზე. სულით დაცემულ, უხასიათო,
 მოწყურ საზოგადოებაში და ხალხში ქალი
 მხეცური სიამოვნების ჭურჭელია, და ამ სია-
 მოვნების წმი რომ გაიაროს, ის უბრალო
 და უხეირო ჭურჭელსავეთ მიგდებული და
 შეურაცხყოფილია. მშრომელს, მხნე, იმედით
 და აღტაცებით სავსე საზოგადოებაში, ბრძო-

ლისა და შრომის დროს, ქალი კაცის თანასწორი ამხანაგია, მისი გამამხნევებელი, ნუგეშის მცემელი, ძალის მომმატებელი, და კაცი იმას პატივისცემით, ნამდვილი სიყვარულით და ნდობით უყურებს. მაშინ უმჯობესი პირობების გრძნობას და სიყვარულს ნიადაგის ხასიათი ეძლევა, რომ ქალის გულში და სიყვარულში ისინი გულიდათი ამხანაგის გამამხნევებელ ძალას აფასებენ და ეძებენ, და სწორეთ ეს გრძნობაა გამოხატული პოეტის შემდეგ სიტყვებით:

„სიყვარულისა ალითა ვის ჩვენში გული ეწოდეს და სატრფოს სახე მარად ვის სულსა აღბეჭდვით თან-
 ? ძიუღო ჰსდევდეს,
 ამა სოფელსა მას რაჟ წინა საბრკმელად აღუდგეს?
 გულს სიყუარულით, კელს ხშალით, რას არა აღასრუ-
 ლებდეს?“

ვიმეორებთ, ეს შეხედულება სიყვარულზე იმ ცვლილების შედეგია, რომელიც ხალხის ცხოვრებაში ხდება უწინდელი, დაღალულობის დავიწყების და ცოტაოდენა იმედის მო-

ბრუნების გამო. ამაში ჩვენ სხვათა შორის ისიც გვარწმუნებს, თუ რანაირათ და რა მხრით ხატავს პოეტი ჩვენი ქვეყნის ბუნებას და რა შთაბეჭდილება მოუხდენია მის გრძობაზე, რა დასკვნა დაუტოვებია მის გონებაში ამ ბუნებას და მხარეს. აი, მაგალითად, განსაკუთრებით მშვენიერი სურათი ჩვენი ხალხისა და მისი ნახვით აღძრული პოეტის გრძობა:

„ვინ არ შევჭხტრფით მას აღვილს, სად აღვეხილნეს
სად იფიქროდა მხიარული სიყმაწვილე ნათლად ჩუპნი?
სად გვფარვიდა ნებიერად ხვევნი ალერსით მშობლისა,
და სად აღვეყნთო პირველად გულს ცეცხლი სიყუარულისა?“

„სადა შევჭხარით ლაყვარდად ცისა კამარას მორთულსა,
მასზე მავალსა ველმწიფებრ მზეს ბრწყინვით განსხივე-
ბულსა,“

ლამით ვარსკვლოვანს ფირუზსა, მთოვარით განათებულსა,
სიცოცხლის მომფენს ჰაერსა, სუნნელებრ შეზავებულსა?“

„სად მთანნი ყინვის გვირგვინით არიან ცაღმდე ასულნი,
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზედ მსროლელნი,“

უფსკრულნი ჩაბნელებულნი, კლდენი თუალ-გადუწვდენ-
... ნელნი,

სად მონადირე ჰსდევს ჯიბუსა და მის ქუცში ჰვლენან
... ღრუბელნი.

სად ველნი, ფერით ზურმუხტნი, ნაზადა აღწუნ-
... დებიან,

მათზე კასკასით წყარონი გახარებულნი მორბიან;

მათ სიკამკამეს უჭავეილნი თავდახრით განცვიფრდებიან;
გულს მათი ხილვა უხარის, თუალთ კვალად ენატრებიან. “

ესაა პროეტისგან დახატული სურათი ჩვენი
ქვეყნისა. პროეტურის ფერის, შედარებების და
სურათების ძალა ამ მხატვრობაში სწორედ
შეუდარებელი რამ არის. დაუმატოთ ეხლა
ამას მეორე ადგილიდამ ამოწერილი პროეტის
გრძნობა:

„თავ-გაწირულმა გმირობამ ვერა დასძლია შავ-მხვედარი...“

წაზდა თბილისი და მასთან დაემხო ძველი ივერი!...

და სად დასთხიეს გმირთ სისბლი, აწ ვკმზერთ სიამით

... ბალთ მწუნეთ,

მუნით მოისმის ლხინის ხმა გულ-უზრუნველთა მოლხინეთ!

და მას წმინდასა ალაგსა, თაყუან-საცემსა ღირსებით,

გლან-უმეცრება ფეხ-ქუსზე ჰსთურგნავს გულითა
 უგრძობით!...

„გმირნო, მამულის მაღიღნო, თქუენა ხართ ჩვენი
 დიდება!

თქუნთა სახელთა ამაყად წარმოსთქუამს შთამამავლობა!
 თქუენთა საქმეთა მოთხრობით მოხუცს ცრემლ-მო-

ედინება,
 მხნეობით აღტაცებული ჭაბუკი ხმალსა მისწუდება?“

პოეტის გრძობილამ ამ შთაბეჭდილების
 მიღება გასაკვირველიც არ არის. პოეტი ხე-
 დავს მშვენიერ ქვეყანას, რომელიც მის ნარ-
 ნარ გრძობიერებას აღმტაც სურათებათ წარ-
 მოუდგება. ამ სურათებით აღტაცებული, ამ
 მშვენიერებით შეპყრობილი და გრძობა-აღე-
 ლეებული, ის მაშინვე იმას გრძობს, რომ
 ეს ქვეყანა საყვარელი ქვეყანააო, მისი სიყვა-
 რულით გულს-უჯდება პოეტს და შემდეგ
 სიტყვებს ათქმევინებს:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქსტყნისა?
 ერი — გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა?!“

შავთა ღრთ ვერა შეჰცუალეს მის გული ადამანტისა,

იგი მხნე, იგი მღერალი, მოყუარე თავის მიწისა!...

„მამულისათვის ფიალა სავსე ვჰსჯათ სიამოვნებით და იქმნეს აღყუარებული კეთილ-ღღეობით, დიდებით; იქმნეს მის ქელი აღყუანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით, და სიყუარულის მისდამი ვჰხარობდეთ გულსა აღზნებით!

„სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა, თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა! მის სადიდებლად ჩუენ შევჰხედეთ უშიშრად ათასს მანვილსა, და მოვჰკუდეთ, თუ კი სიკუდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა!

„და მოვკდეთ, თუ კი სიკვდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა.“ ეს გრძნობაც ისეთი ძვირფასი და იშვიათია, როგორც სიყვარულის ნამდვილი და მაღალი მხარის დანახვა. პოეტის ამაშიაც სასიამოვნო მოვლენათ მიგვაჩინია. დაცემულ და დავარდნილ საზოგადოებაში სულით დავარდნილი კაცის გული და ხასიათი არათუ მამულისთვის სიკვდილს, მანობელისთვის რისიმე შეწირვასაც და ღვაწ-

ლის მიღებასაც ივიწყებს. იმას გონება, შეხედულობა და გრძნობა უმცირდება. მთელი მამულის დიდების მაგიერათ, იმას ჯერ თავისი კერძო მაზრის და ბოლოს საკუთარი სახლის, დიდება კი არა, სარგებლობა შეექნება ღმერთად. ის იმ მძიმე და შესანიშნავ კავშირს ივიწყებს, რომელიც მისსა და მის თანამემამულეებს და მახლობლებს შუა არსებობს, ის მათი მოძმე კიარა, მათი მოწინააღმდეგე და მეშურნე მტერი ხდება. სადაა მაშინ ის თავის დადება მამულისა და მახლობლისთვის, ის მსხვერპლობის სიადვილე, ის თავ-გამომეტება და დახმარება, რომელიც ცხოველი და იმედით სავსე ხალხის ხასიათს შეადგენს? ამ მხრივაც პოეტს ჩინებული გრძნობა უღვივის გულში და მისი სადღეგრძელოა "აი როგორ გამოგვიჩატავს ამ გრძნობას."

„რას არის ჩემნი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვექმნეთ ნუგეშ-მცემელი,

რიან საზოგადოებაში არც მაღალ და არც
 შესანიშნავ რათმე უნდა ითვლებოდეს, ჩვენ-
 ში, საზოგადო გრძნობასთან და მოქმედებას-
 თან შედარებით, სწორეთ ღირსეულ და პა-
 ტიოსან სულის მოძრაობათ ჩაირიცხებიან. რო-
 გორც ჩვენში დღეს არაკაცს არც გონიერ
 და არც ამალღებულ გრძნობათ არ ჩაუთვ-
 ლიან ჩინებულათ გამოთქმულ ჭეშმარიტე-
 ბას, რომ კაცი ჰაერს უნდა სუნთქვავდეს,
 და ფეხებზე, და არა ყირამალა, უნდა დაი-
 რებოდესო, ისე ხეირიან ხალში და საზოგა-
 დოებაში არავის არ ეგონება, რომ წინეთ
 ამოწერილი გრძნობა გრ. ორბელიანისა სა-
 ქები და აღმატაცებელიაო. ყველა იმას ნამ-
 დვილი და საყოველთაოთ ცხადი ჭეშმარიტე-
 ბის (ტრუიზმების) გამოთქმათ ჩასთვლიდა.
 მაგრამ ჩვენ საზოგადოებაში ამ გრძნობას,
 როგორც წელან ვთქვით, დიდი მნიშვნელო-
 ბა და ღირსება აქვს, იმიტომ რომ იმას ჩვენ-
 ში არავინ იგებს, თითქმის არავინ მის-
 დევს და ემოჩილება.

ესაა ჩვენი უბედურება, რომ ამგვარი, ყოველი გონიერი საზოგადოების და პირისათვის ცხადი და უეჭვო ქეშმარიტება ჩვენში კიდევ ქადაგებას და დამტკიცებებს თხოულობს. საზოგადოებრივი გრძობა ჩვენ იმოდნათ დაიწყოებული გვაქვს და ზნეობითი მხრით ჩვენ ისე ღრმად დავარდნილი ვართ, რომ ჩვენს პოეტს უკანასკნელ სიტყვათ, უმაღლეს და უჩინებულეს ქადაგებათ უნდა ჩაეთვალოს იმის გამოთქა, რომ „რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილიო.“ რას მოუხდენია ეს, რა მიზეზითაა, რომ იმისთანა ნიჭიერ და ფხიზელ ხალხს, როგორიც ჩვენი ხალხია, ამ უმთაერესი საფუძვლის გაგება დაუკარგავს? რა მიზეზით დაგვივიწყია ჩვენ ძველი საზოგადოებრივი პატიოსნება და კერძობითი გულ-კეთილობა? ამ მხრითაც ჩვენ ისევე პაუზი მოგვეცემა, როგორიც წელან გრძობისა და გმირობის დაკარგვის თაობაზე მოგვეცა. იყო დრო, როცა ჩვენი ხალხი დროებით დაიღალა და სულით დავარ-

და, როცა იმან თავისი ბედის და საკუთარს თავის იმედი დაჰკარგა და თავის საშველათ იმ ფრინველის მზგავსათ მოიქცა, რომელიც დაინახავს თუ არა მისზე მინიშნებულ მონადირის თოფს, მაშინვე თვალს დახუჭავს, ან ბუჩქში თავს შეყოფს, და გონია, რაკი განსაცდელს თვალით ვეღარ ვხედავ, სიკვდილს გადავრჩიო. მაგრამ განსაცდელი თვალის დახუჭვით და ბუჩქში თავის შეყოფით როდი განიშორება. და ყოველი სულდგმული, რომელიც გაჭირებაში თავისი თავის იმედს ჰკარგავს და თავის საკუთარ ძალაში და მოხერხებაში კი არა ბუჩქში შეძრომაში ხედავს გადარჩენის საშუალებას, მდაბლდება და სუსტდება, როგორც საზოგადოებრივი მხრით, ისე კერძობითი ზნეობითაც. საზოგადო საქმეებში იმას ერთობის და საყოველთაო სარგებლობის გაგება ეკარგება, — სურვილი უკედება, მამულთან შემაერთებელი კავშირი უწყდება, და თავ-გაწირული საზოგადოებისთვის

სამსახურის და მსხვერპლის მაგიერ ებადება თავისი კერძობითი სარგებლობის ძიება, ძლიერის ფენ-ქვეშ გაგორება, ორგულობა, ღალატი, ბეზლობა და მდაბალი ოინობა, ინტრიგა. ესეც ბუნების კანონია, რომ ყოველი სულიერი, რომელიც თავის თავს სხვაზე უფრო სუსტათ გრძნობს, და რომელსაც თავისი ძალისა და შედეგების იმედი აქვს დაკარგული, ძლიერ მალე მელურ საქციელს და უსინიდისობას ეჩვევა. ქალების თაღლითობა, მაგალითად, მათი ნიადაგი გულჩახვეულობა და გაუტანლობა მართო იმათი სისუსტის და უპატიურო მდგომარეობის შედეგია. ამ იარაღის მეტი იმათთვის არ შეუჩინია რა ჩვენ საზოგადოებრივ წესს. ასეა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაშიც. რა კი იმან თავის სისუსტე დაინახა, ცალ-ცალკე დაფანტვა და ბუჩქებში თავის შევლა მოინდომა, და იქ ბინძური გარემოებების და ტლა-

პოს გამოისობით წახდა და მოიკეცა. ეს დაე-
მართა იმას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. კერ-
ძობით პირად საქციელში და ჩვეულებებში
იმას ამნაირივე საქმე დაემართა. არაფერი
არ აკეთილშობილებს კაცს ისე, როგორც ტო-
ლებთან ცხოვრება, ტოლებში ყოფნა და მათ
რაზმში დგომა. ეს არა თუ მარტო ძალას
უმატებს თითოეულ კაცს, მის ხასიათს სცე-
ლის, მის ზნეს აშალაშინებს, მის გრძნობას
აპათიოსნებს. სხვებთან თავის შედარება, სხვე-
ბის მაგალითის სდევნა, სხვებისგან გაკიცხვისა
და მიტევების მორიდება, სხვების თვალ-წინ
ყოფნა კაცის ველურ და ბინძურ მიდრეკილებას
ლაგმავს, მის ცუდ განზრახვას ძირში ჰკაფებს,
მის კეთილ მხარეს ზღის და აუჩუბობებს.
სულ სხვა გავლენა აქვს გაცალცალკევებას და
ცალცალკე სოროებში შეშალვას. იქ კაცი მარ-
ტოხელი რჩება. თავის-თავთან, იმას აღარც კე-
თილი მაგალითის ძალა ამხნეებს, არც მხედვე-
ლის და ამხანაგის მორიდება და ხათრი აკაფებს.
მარტოობაში ის თანდათან იმ შეხედულობას

ეჩვევა, რომ მისი თავი ქმნილების დედა ბო-
და; ის თავის-თავს იყვარებს და აღმერთებს
და სხვებისას არა თუ ივიწყებს, კიდევ იძუ-
ლებს და შურით ივსება.

აი, ეს გაცალცალკეება კაცის საზოგადოე-
ბისა და თითოეული პირის ცალ-ცალკე გა-
ბინძურება და დამხობა ნიადაგ მოსდევს რო-
მელიმე ქვეყნის სულის დაცემას და მისი მო-
ნაობის პირველ ნიშანს შეადგენს. ამ მხრით
ყველაზე უფრო საძულველია საზოგადოე-
ებრივი მონაობა. თავისუფლება კაცს სხვა-
თა შორის იმისთვისაც უნდა აღტაცებით
უყვარდეს, რომ ის, საზოგადოების წევრების
ხშირათ შეკრებით, ბუჩქებიდამ გამოყვანით,
ერთმანეთთან გაცნობით და დაახლოვებით
თითოეულის გრძნობას და ხასიათს აკეთილ-
შობილებს და საზოგადო ზნეობას და პა-
ტიოსნებას ჰბადავს. მართლაც, თავისუფალი
ქვეყნებიც სწორეთ ის ქვეყნებია, სადაც უფ-
რო ხშირია ხალხში ნაშედილი პატიოსნება
და მაღალი გრძნობა...

მაგრამ ამ გადახვევამ ნამეტნავათ გაგვიტაცა. მოუბრუნდეთ გრ. ორბელიანის პოეზიას და ეკითხვით, თუ როგორ მოხდა, რომ ამისთანა გრძნობით სავსე, ნიჭიერი გულკეთილი და გონიერი პოეტი თითქმის უგაფლენოთ დარჩა ჩვენი ხალხის გონებით მდგომარეობაზე და ჩვენს მწერლობაზე? რისთვის უოფილა ის თითქო ხმა დაკარგული და ენა ჩაეარდნილი, მაშინ, როცა მის ნიჭს და გრძნობას სულ სხვა გვარად სამსახური უნდა გამოეჩინა და უფრო ხვევიანი სარგებლობა უნდა მოეტანა ჩვენი ხალხისათვის? რათ დაკარგულა, თითქმის უსარგებლოთ, ეს ძლიერი პოეტური და ზნეობითი ძალა ისე, რომ თავისი ერის გონებაზე და მომავალზე იმას საკმაოდ და შესაფერი გავლენა არ შეუძენიათ თავისი ბეჭედი არ დაუსვია? როგორ მომხდარა, რომ მის ნაწერში ძლიერ ცოტათ ისმის ხალხის გულის წადილის ხმა ან მისი პასუხი ძლიერ იშვიათათ სჩანს პოეტის თანამედროვე საზოგადოებას რაც კითხვები და ფიქრი აღელ

ვებდა იმის ან გამოსახვა ან პასუხის გაცემა.
 ყველა ამ აუცილებლათ საჭირო კითხვებ-
 ზე პასუხს მოგვეცემს ჩვენ მარტო ერთი გა-
 რემოება, იმ გზის აწერა, რომლითაც გახსნი-
 ლა პოეტის გონება და იმ მდგომარეობის და
 წრის აწერა, რომელშიაც იმას უცხოვრია.
 საუბედუროთ, ჩვენს კრიტიკას არც ერთი მა-
 სალა არა აქვს ჩვენი სალიტერატურო ისტო-
 რიისთვის. ის თითქო ბნელ ოთახში ბოღია-
 ლით და ხელის პოტინით უნდა დაიარებო-
 დეს ამისთანა საჭირო კითხვების ასახსნელათ
 და ნამდვილი გრძნობებისა და ფაქტების მა-
 გიერ თავისი მიმხედურობით და მიგნებით უნ-
 და ხელმძღვანელობდეს. ამ მიგნებას ხშირათ
 შეცთომაც მოსდევს, მაგრამ რა ჰქნას ჩვენმა
 კრიტიკამ, როგორ მიატოვოს გაუხილველათ
 ამისთანა საჭირო კითხვები?

პოეტი—როგორც მისი ლექსების კრებიდამ
 სჩანს—გამოვიდა ცხოვრებაში „გან შლილი
 სასიხარულოდ“, და მისი ბედი, „უჩვენებლა
 მას ამა სოფლის ყვავილთა მხოლოდ“. იმის

გული აღრითვე გაათბო მეგობრობამ და სიყვარულმა, „რომლისა სხივნი თვით ეკალსა შეჭქმნიდენ ვარღათ“ და პოეტის პირველი ლექსი („ანტონს“, 1827) მართლა ცვეთილებს, რომ იმას იმ თავითვე უგრძობია ამ ორი ძალის მნიშვნელობა მათი ამამაღლებელი და გამძლიერებელი მხრით. პოეტი ჰგრძობს, ფიქრობს; თავის გრძობას აკვირდება (წინეთ ამოწერილი ლექსი მ—ს: „მნათობო თვით შენ აღმიხსენ“ და სხვ.), თავის მამულის ბედზე და მდგომარეობაზე ფიქრობს („იარალი“), და ოცნებას მიეცემა იმაზე, თუ

„ვინ აღჩნდეს გმირი,

რომ მის ძლიერად

ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს.“

მაგრამ ამბობს პოეტი, „უცებ გრივალმა უბედობის დამქროლა ესრედ, რომ... დამცა უფსკრულს ვაებისას უმწედ უნუგეშოდ“

„სადაც ოხურონი, აღმოსულნი გულისა სიღრმით, არ ვის ესმოდნენ და ჰქრებოდნენ ზღუდეთა შორის!

სადაცა მსწავდენ, ვითა ცეცხლილაწუთ ცრემლნი დენით

და მათ არ ჰსწყუშტდა არავისი კელი ნუგეშის;
სადაც ვერ ვხსცნობდი ცისკრის ბრწყინვას, გერც მწუხ-
რის ჟამსა;
სად დღე უნათლო იყო ღამედ, ღამე — უვარსკუთავ
და სად სიკუდილსა გინატრიდი, ვით ცის ნუგეშსა,
თუმცა სამარეს შეედრების, სადაცა ვიყავ!

ამ მძიმე და დამალონებელ მდგომარეობა-
ში პოეტი, მართალია, დიდხანს არ დარჩენი-
ლა. ამისთანა შემთხვევები ყოველთვის რა-
ღაც უცნაურს დას ასმენ კაცის ხასიათზე
და მომავალ მოქმედებაზე, იმ მარტოობის და
უნუგეშობის მიზეზით, რომელშიაც კაცი თა-
ვის თავს გრძნობს ამ დამალონებელ მდგო-
მარეობაში. მარტო სხვებისთვის მფეთქავი გუ-
ლი, სხვებისთვის თავდადებული გრძნობა
ერთბაშათ იტყობს, რომ სხვებისგან მიტო-
ვებული და დავიწყებულია, რომ ის მარტო-
ხელა ჩავარდნილა „უფსკრულს ვაებისას“, და
დამხმარე, ნუგეში, ხელის-გამწყობი, აზრისა
და ბედის თანამოზიარე არსაიდ ჰყავს. ბედნიე-
რიც, ვინც ამ განსაცდელს გადარჩენია, და

და ვისი იმედი და პატიოსანი გრძნობა იმ
 „უფსკრულის ვაებაში“ არ ჩარჩენილა, სადაც
 მომაკვდინებელი გაუთავებლობით მილოლავს
 წუთი-წუთზე და საათი საათის შემდეგ. ჩვენი
 პოეტი, როგორც იქნა, გამოვიდა ამ ვაების-
 გან, მაგრამ აი რა იგრძნო იმან თავის ქვე-
 ყანაში ხელ-ახლავ ფეხის შედგმის თანავე:

„პირველად მზის შუქს თვალთ ვერ უძღვს, დავშით
 უნათოდ;

მერე სიაპით მიმოვხედვ გარეშე არეს:—

მდინარე იგი, იგივე მთანი, ნიავ მომუენნი,

წალკოტნი, ველნი უწინდელეზბრ აღმწვანდებოდნენ;

იგივე უღრუბლო, უცჰალეებელ, ცა ნათლოვანი,

მხიარულ ყრმანი თამაშობით მოიმღვრიდნენ!

გამოვემსწრათლე სამშობლოსას, სადაც ვჰგონებდი

წარსულთა ტანჯვათ, მწუხარებათ დავიწყებასა;

მარამა, იყოს წყეულიმცა ესრეთი ბედი!

მშობლის ხვევის წილ შეჰხვდი ახალს მუნ ვაებასა!..“

და ამ ახალი ვაებების ძალით დაჩაგრული,
 უიმისოთაც გულდა წყვეტილი პოეტი უიმედო-
 ბას მიეცემა:

„ვისგან და ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემჰან?
 ვისა შეჰვბრალდე, რომ ვეგებ მით გული განჰგრილდეს?
 ღრუბელი ჭმუნვის განმიბნიოს აწ ვისგან ლიმგან?“

უდროდ დაგებრდი და ცხოვრებით გული როს დაჰსტკბეს?
სიყუარულისა სურვილი მას ვერ დაუთრობს გულს,
მისი სიცოცხლე ველარ დაჰსტკბეს მართლ-სიხარულით,
ვინც სოფელს მუხთაღს, საამურის ოცნებით აღვსიღს,
უშხერს, ვით აწ მე, მიუნდობელ, გამოცდიღ თვალით!
ხვალე არღა მრწამს, ვით ლამეში მაცდური სხვიღ.“

მკითხველს ახსოვს წინეთ აღმოწერილი ლექ-
სი მ—ს. ეხღა ჩვენ მეორე ლექს ამოვსწერთ
მ—ღმი, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა თვა-
ლით უყურებღა პოეტი იმ საზოგადოებღს,
რომელშიაც სცხოვრობღა, და რა შთაბეჭდი-
ლებღ მიუღღი იმღს ამ საზოგადოებღში:

„თაყვანის-მცემელთ როს გუნღი თავსა გვეღება
ფარვანებრ,
რღღა ვსურს ყოველთ მათგანსა ეჩვენებოღღე მშუპნივრებრ?“

„მათ უგულოთღ ქებათღ რღღ ისჰენ სიამოვნებით,
რომ ესრეღ ფრღიდ ჰხარობენ შემცღღარნი იმეღღოვნებით?“

„ვით ღაკარგულს მე მათ შორის გულს მხვღღებიან
იჭენი ისრღღ;
არცღ სიტყვით, არც მოხეღღვით, არღ ღირს-მყოფ სანუ-
გეშღღაღღ,

„რომ მით ეგებ სუღღის ღეღღეღღ, ესრეღ მტანჯი,
ღამიწყნარღღეს,
გაშმაგებით სიყუარუღღის ძღღღა ეგებ ღამიშვიღღღეს...“

„არ უწყი, თუ ალი ტრფობის ვითარ ძლიერ გულს
 მეგზნების!

არ უწყი, თუ მას ჟამს ვითარ სული ჩემი იტანჯების!

„მაგრამ გიცნობ, მისთვის მწამხარ... კვალად ლხინი
 გულს მეწვევის:

„შორით ვზივარ, შორით გიმზერ, შემოგზარი და მეცინის!“

ჩაექნა პოეტს, როცა საზოგადოების ცხოვრება, სხვა მხრივ დახშული და დახვეწიანებული, მარტო ამ მხრით წარმოუდგენდა პოეტს მოქმედების და სიამოვნების ასპარეზს. პოეტიც გულდაწყვეტილათ ცხოვრების ტალღას მიჰყობა, და მისი გრძნობის ძალა, მისი გულის სიმხურვალე, რომელიც სხვა გაწყობილებაში რომ ყოფილიყო, სხვა საზოგადოებაში რომ გამოსულიყო, უფრო მაღალ და პატიოსან საგანს ამოირჩევდა, უფრო სასარგებლო და გონიერს მიზანს გამოადგებოდა, — იღვწა ნელ-ნელა, წვეთ-წვეთა პაწია საგნების და პაწია სურვილის დაკმაყოფილებაში: „როს გხედავ, მნათო, ღიმილით ჩემ კერძოდ წარმოვლენილსა,

ვივიწყებ ყოველს სიმწარეს, ზედისგან მოვლინებულსა;

სულისა ღელვა მშვიდდების, გული ჰგრძნობს კვალად
 სურვილსა.“

საბრალოა იმ საზოგადოების და ხალხის
 ბედი და მომავალი, რომლის უმჯობესი შეი-
 ლების ძალა ამ გვარ მცირედ და დამამცირე-
 ბელ მიზნით უნდა ჰყმაყოფილდებოდეს, ამის-
 თანა წუთიერ საგანს უნდა ემსახურებოდეს.
 საბრალოა იმ ხალხის მდგომარეობა, რომლის
 უნიჭიერესი შეილები „ზეგარდმო მადლით
 ცხებულნი, ვის მხოლოდ ღვაწლი არს კეთილ
 და მხარე დამშვენებული“, ასე ფუჭათ ლევენ
 ცხოვრებას და ნიჭს, თითქმის უნამყოფოთ
 და უსარგებლოთ თავიანთი ქვეყნისა და ხალ-
 ხისთვის...

ბოლოს პოეტი, სიბერის დროს, თავის პირ-
 ველ ოცნებებს, თავის უწინდელ აზრის მო-
 ზიარეს და ამხანაგებს იხსენებს:

„ან რაღას ველი სოფლისგან, რა მიხარიან, რა მინდა?
 რაც ვიყავ, იგი აღარ ვარ, ვერც კი ვგრძნობ, რაცა
 მიყვარდა.“

დღე ყოველ, ჭამი ყოველი მაკლებს რასამე კეთილსა,
 ვამხერ მწუხარებით მომავალს და ვასწეველი ფუჭ დ
 წასულსა...“

მაგრამ, ერთის მხრით რომ თქვას კაცმა, ეს უკანასკნელი გრძნობა, რომელიც კაცს გულს უკლავს და ნ ღვლით ავსებს, თან ცოტაოდენ სიამოვნებას და იმედსაც ჰბადავს. ის გვიჩვენებს ჩვენ, რომ პატიოსან გრძნობებს და ამაღლებულ მიზანს, ყმაწვილოურ ოცნებას და აღთქმას იმისთანა ხანგრძლივი სიცხოველე და ძალა ჰქონია, რომ კაცი, რომელსაც ისინი ოდესმე გაუცნია, იმათ ველარ ივიწყებს. მის გულს ვერ ახარებს და ვერ აბედნიერებს თითქმის ყველა იმ ნეტარების შოვნა, რომელითაც სხვებს უაღრეს ბედნიერებათ მიაჩნიათ. რა გინდ ამაღლებული იყოს ის ცხოვრებაში, რა გინდ ბედნიერათ მიაჩნდეს ის საზოგადოებას, რა გინდ შენატრიდეს იმის ბედს ბრმა ხალხის უგნურება, ის თავის გულში მაინც იტანჯება და კმაყოფილებას ვერ ჰპოულობს, — «რაც ვიყავ იგი აღარ ვარ, ვერც კი ვჰგრძნობ, რაცა მიყვარდაო!» ჰუიქრობს ის დღე და ღამ, თითქო მომაკვდინებელი ცოდვის დალი დასმოღეს მის სინილისს.

ნ. სკანდელი.

ფელტონი

ამ დროის მოძრაობა

(წინასიტყვაობა—ფელტონის ცუდი ხასიათი — კაცობრიობის უგნურება — ქართულისა და იმერლის სხვადასხვაობა — იმათი შეერთება რკინის გზით — ალებ-მომცემობითი ბრძოლა ტფილისში — გამარჯობა მხნეთა მებრძოლთა.)

ხანდისხან მეფელტონისთანა ცუდი მდგომარეობა კაცს არა სჭირს: ათასნაირი ცხოვრების წამი და იმისი ამბები, კოლოების გროვასავით, იმის გონების თვალწინ ფუთფუთებენ, წივიან, კენესენ, კბენენ და ჰრევენ საწყალი მეფელტონის მოსაზრებას. ყოველს ამ ცხოვრების შემთხვევათაგანს აქვს თავისი საკუთარი სიცოცხლე, როგორც ყოველს კო-

ღოს აქვს თავისი საკუთარი ცხოვრების და-
 ნიშნულება, და აჩენს თავის შესაფერს კვალს
 ერთს დიდს ცხოვრების მორევში. შოველი
 იმათგანი უმატებს თითო წვეთს იმის ნაკა-
 დულში და სულ ერთიანათ ეს მოგროვილი
 წვეთები შეადგენენ ერთს დიდს ცხოვრების
 მდინარეს, რომელიც ან ისეთის სიმარჯვით
 და სისწრაფით მომდინარეობს, რომ კლდეებს
 არღვევს, თან მიაქვს ცხოვრების წამბილწვე-
 ლი ზეავი და ლექი, თვითონ კი ანკარდება,
 იწმინდება; ან-არა-და დამდოვრებულ, გატა-
 ლახიანებულ გუბის მდინარესავით მიდის ნე-
 ლა, მიზოზმანობს და რამდენს ნაბიჯსაც წინ
 ადგამს, იმდენს უფრო ლექსა და შლამს შე-
 იმატებს, აყროლდება და სწამლავს ყოველ-
 სავე თვის გარემო, შორითგან რომ შეხედავ
 ამ ორ გვარ ცხოვრების ნაკადულს, გიკვირს,
 თუ ან ერთი რათ არის ასე მჩქეფარედ და
 წმინდათ მომდინარე, ან მეორე ასე ზოზმა-
 ნით მომავეალი და ყოველგვარი უწმინდუ-
 რებით შესერილი; გიკვირს მით უფრო, რომ

ორნივე თითქოს ერთი სათაეიდგან იწყებიან; მაგრამ, თუ რომ დაუახლოვდები, შენიშნავ, რომ ეს ერთი სათაეიდგან წარმოდენილი ცხოვრების ნაკადულები ათასნაირ მასალებისგან არიან შედგენილნი; და ეს მასალები ორივე ნაკადულში სულ სხვანაირებია, იმდენათ მრავალგვარები არიან და ისე ირევიან ერთმანეთში, რომ მეფელტონე გაოცდები, ყველა მიიპყრობს შენს ყურადღებას, ყოველი იმათგანი რითიმე შეგანიშენინებს თავს და ამ სახით ერთსა და იმავე დროს ათას სხვა-და-სხვა პაწია შემთხვეულობით დაგებნევა გონება. მეფელტონის მდგომარეობა მართლაც ამ შემთხვევაში ძალიან გაჭირებულა. ის არის გაფაციცებული, უნდა, ერთ რომელსამე ისეთს უმთავრესს შემთხვევას მოაელოს გონების თვალი, სტაცოს ხელი თავში, გამოსწიოს, რომ იმას თან წამოადვენოს დანარჩენნი, რომელნიც რიგრიგათ მიჰყვებიან; უნდა უჩვენოს ყოველს შემთხვევას თავისი ალაგი ცხოვრების ნაკადულში და ამ-

ნაირათ მთელს არეულ-დარეულს შემთხვეუ-
 ლობას, რომელთა ერთობა შეადგენს ცხოვ-
 რების მდინარესა, უჩვენოს თავისი რიგი და
 წესი; მისცეს ურთიერთშორისი დამოკიდებუ-
 ლი წყობა, ახსნას ამითი მთელი ცხოვრების
 ვითარება, იმისი ახლანდელი მოძრაობა და
 იმისი მომავალი ბედ-იღბალი. ამასთანავე რამ-
 დენათაც მრავალი და მრავალნაირი შემთხვე-
 ულობა დაიძრება რომელსამე ცხოვრებაში,
 რამდენათაც უფრო თავ-გასარეტებელი მასა-
 ლა ექნება მეფელტონეს დასალაგებლათ, იმ-
 დენათ უხვი მოსავალი იქნება შემდეგში, იმ-
 დენათ დიდი წარმატება მიეცემა, იმდენათ
 მძლავრი ცხოვრების ნაკადული შედგება მო-
 მაღლისთვის. და თუ მეფელტონეს იმათ გარ-
 ჩევაში მართლაც არ აერია გონება, ბევრს
 კარგს წარმოსთქვამს. ამ მხრით რომ თვალ-
 ყური ადევნოს მეფელტონემ ჩვენს ახლან-
 დელს ცხოვრების ვითარებასაც, მართლა
 რომ შესანიშნავია, მართლა რომ ჩვენი მო-
 მავალი ცხოვრების წინწამყენებელი ელემენ-

ტები თან-და-თან მრავლდება. რაც უნდა გონება ამერიოს იმათს განხილვაში, რაც უნდა უმცირესმა შემთხვეულობის მხარემ გამიქსურს და გამიზნოს ტვინი, მაინც იმდენს ვეცდები, რომ რომელსამე შესანიშნავს მხარეს ახლანდელ მოძრაობისას ხელს ვსტაცებ და ცოტაც არის ყურადღებას მივაქცევინებ მკითხველს ამ საგანზე.

თუმცა ასე ზღილობიანის სახით ვიქცევი თქვენთან, მკითხველო, თუმცა გეუბნებით, რომ მე ბევრი არა შემიძლია რა მეთქი, ცოტაოდენი რამე თუ გაცნობა ჩემისთანა მცირე ღონის პატრონმა მეფელტონემ, ისიც საკმაოდ უნდა მიითვალათ მეთქი, მაგრამ, ჩემს გულში რომ ჩახედო, ოჰ, რა განუსაზღვრელს თავმოყვარეობას შენიშნავ, ვინ იცის. სხვა მეფელტონე, რასაკვირველია, ამას არაოდეს არ იზამდა, არაოდეს არ მიგითითებდათ თავის შინაგან ამაყოფაზე. და რასაც ამაზე გეტყვი, თუ თქვენ იქიდგან მართლაც ჩემს უზომოს თავმოყვარეობას დაინახავთ, მაშ ისინი,

რომელნიც ჩემსავით გულკეთილათ არ იკადრებენ თქვენთან თავის გულის პასუხის გამოცხადებას, რაღა იქნებიან, მკითხველო? აი, ჩემი თავმოყვარება: ერთი, რომ იმ ქვეყნის კუნჭული, რომლის ცხოვრების ვითარებას ამ ჟამათ მოგახსენებთ, მთელი ქვეყნის შუაგულ წერტილათ და მთელი ქვეყნის თვალათ მიმაჩნია; მეორე, რომ ჩემი თავი, როგორც გამხილველი და დამფასებელი ამ ქვეყნის ცხოვრებისა, ყველა მწერლებზე უფრო მოხერხებულ მწერლათ და უფრო ღრმა ფილოსოფოსათ მიმაჩნია. ვფიქრობ, თუმცა ქვეყანაზე ბევრს ჭკვიანური აზრი მოსვლია თავში, ბევრს დიდის გონებით უდევნებიათ თვალყური თავის ქვეყნის ცხოვრებაზე, მაგრამ არცერთს იმათგანს ჩემისთანა მშვენიერი და მართალი აზრი თავში არ გაჩუჩუნებია მეთქი. ამბობენ, რომ ლოკრუასთანა მოხერხებული და ჭკვიანი საპოლიტიკო მეფელოტონე საფრანგეთში არ არისო, მაგრამ მე რომ შემხედეს და ერთმანეთს გავეცნოთ, და-

ლიან დარბაისლურათაც მივეგებები, ბევრ-
საც ვაქებ, ღიღს ყურადღებასაც მივაქცევ,
მაგრამ გონებაში ამას ვიფიქრებ: თუმცა
ფენ საფრანგეთის განთქმული მეფელტონე
ბრძანდები, მაგრამ, სწორეთ მოგახსენოთ, ზო-
გიერთ ჩემ ფელტონებთან კი ნურას უკაც-
რავათ, ჩემები სჯობია. თუმცა, იქნება, საბო-
ლიტიკო ფელტონები შენი ემჯობინოს, მაგ-
რამ სააღებო და სადიდმარხო ფელტონები
კი ჩემი სჯობია-მეთქი; თუმცა შენ ჭკვიანი
კაცი ხარ, მაგრამ ბევრს შემთხვევაში მე გჯო-
ბივარ-მეთქი. გულში რომ ამისთანა აზრები
მექნება, გარეგანი ყოფა-ქცევით კი ერთმა-
ნეთს დაფუმტკიცებთ ჩვეულებრივს დარბაის-
ლურს ყურადღებას. რასაკვირველია, როგორც
მე ის, აგრეთვე იმას მე მივეჩნევი თავის გულ-
ში სუსტ მეფელტონეთ და ცოტა შებრა-
ლებითაც მომექცევა; ზოგჯერ მეც მედიდუ-
რათ გადავხედავ ხოლმე და მომეტებულს
ჩემმიერ პატივის ცემაში შეიმჩნევა უფრო
შეცოდება, ვინამც თანასწორობითი მოქცევა.

ამსახით ცალკე რომ გამომკითხო მთელი ქვეყნის ფელტონებზე და წარჩინებულ მწერლებზე, ყველაში რომ ცოტა რაიმე ნაკლულევანება არ შევნიშნო, არ იქნება; და თუ შენ მიმხვედრი კაცი ხარ, ამისთანა ქვეყნის გაკიცხვაში ჩემმიერ დანახავ უზომო ჩემს თაემოყვარებას, რომელსაც ცა ქუდათ მიაჩნია და დედა-მიწა ქალამნათა და ჩემი მოძმე მეფელტონე ყველანი ჩემზე უგლახესათა. ერთი სიტყვით, როგორც ერთ მახვილგონიერმა „დროების“ მეფელტონემ თქვა: „მე ვარ და ჩემი ნაბადიო“ სწორეთ მეც იმასთანა ვარ ამ შემთხვევაში. მაგრამ, მკითხველო, წარმოიდგინეთ ჩემი უგნურება, რომ თქვენც ჩემი თვისების მგონიხართ. მაგალითად, როცა თქვენ და საქმეში თქვენი მოკამათე ერთად შეხვედრიხართ, როგორის ამაყობით ჩაგიფალიერებიათ ერთმანეთი თავიდგან ფეხებამდის, როგორ გითქვამთ გულში ორდევს ერთმანეთისათვის, რომ თუმცა შენ მარჯვე მოსაქვე ხარ, მაგრამ მე კიდევ შენზე

უკეთესი ვარო; ამამნაირი თავის მოტყუება და უგნურება არამც თუ მარტო მე და შენ გვეჭირს, მკითხველო, მთელს ქვეყნის ხალხსაც ასესჭირს და როდესაც გამოვლიან ცხოვრების ასპარეზზე საბრძოლელათ, ყოველი იმათგანი ფიქრობს გულში, რომ მე ჩემს მოკამათებზე უკეთესი ვარო, უკეთ მესმის საქმეო და ან უახლოვდება, იმ აზრით, რომ ხელში ჩავიგდებო, მოვთოკავო და გავაცურებო, ან თუ ეს ვერ მოახერხა, უპირდაპირდება, ლანძღავს და თუნდ მოსაკლავათაც არ ზოგავს იმ წმინდა აზრით, რომ იმაზედ მე უფრო მოხერხებულათ, და ქვეყნის საკეთილ დღეოთ ვიმოქმედებდიო. ამ ბრძოლაში ერთიცა და მეორეც ფიქრობს: არა მე ვარ უკეთესიო და არა მეო. ამისთანა კაცების დამოკიდებულებას თუმცა ერთი ცუდი თვისება სჭირს: მუდამ თავის უგნურების ჩენა და გულ კეთილათ თავის თავის ტყუება; მაგრამ მეორეს მხრით რამდენათაც გაცხარებით იბრძვიან ერთმანეთის მოკამათენი და რამდენა-

თაც უფრო წმინდის გულით ატყუებენ თავიანთ
 თავს, იმდენათ მესამე პირი, რომელსაც საზო-
 გადო ცხოვრება ეწოდება, უფრო მოგებულნი
 რჩება; რამდენათაც გაცხარებით და მძვინვარეთ
 იბრძვიან ორი მოდავე პირი ანუ მხარე ერ-
 თმანეთთან, იმდენათ უფრო ცხადათ და ღრმათ
 ჩნდება ორთავეს ბაასში და ლაპარაკში, სად
 არის, ან რომელია უფრო წინ წამყენებელი
 გარემოება საერო ცხოვრებისა. საზოგადო
 ცხოვრების თვალიც იმას აღირჩევს, იმ გზას
 გაჰყვება და ამით უფრო ჩქარი და დიდი კე-
 თილმდგომარეობაც ეძლევა ხოლმე. თვი-
 თონ მოკამათენი, ერთმანეთის წინააღმდე-
 გი მომხრენი ამ გულკეთილის უგნურებით
 ატეხილს სასტიკს ბრძოლაში იხოცებიან, ცალ-
 კე პირები, ან იმათი მომხრენი იღუპებიან,
 მაგრამ ცხოვრების მდინარე კი თითქოს იმა-
 თი მსხვერპლით ჰპოებს ახალს ძალას, დიდდება
 და კეთდება. მაშ გაუმარჯოს კაცების უგნურს
 თავ-მოყვარებას, გაუმარჯოს ქვეყნის საკეთილ-

დღეო ბრძოლას! დაე ამისთვის დაიღუპოვ
 კერძო პირები.

I

საცა არ გაიხედავ, ყოველგან ნიშნავ უცხო
 ამბებსა ამ ჩვენს პაწაწა ქვეყანაში. მიხვალ სუ-
 რამის სტანციაზე და იქ დაგიხვდებიან იმერლე
 ბი, რომელნიც მთაზე გადასარბენს ცეცხლის-
 ეტლს ეშმაკებივით ებლაუჭებიან და როგორც
 უნდათ და საითაც უნდათ იქით წაიყვანებენ.
 ესენი ის გრძნეული სულები და ქაჯები ხომ
 არ არიან, რომელნიც რუსთველს აუწვრია,
 ფიქრობ გონებაში, იქვე გადმოხვალ ცეცხ-
 ლის-ეტლითგან და შეხედავ მეკურტნეებსა: „ბა-
 ტონო, მიბოძეთ თქვენი ბარგი, მოვიკიდებ ზრუ-
 გზე და გოსტინიცისკენ გავშპები“ — ეს გურუ-
 ლები. ოი, დიდებაშენთვის ღმერთო, გურუ-
 ლი და მეკურტნე, ეს რა ამბავია. გურულს
 იარალი ხელში და წინ მტერი, აი იმისი საქ-
 მე. მუშაობა, კურტანი და წელმოსაწყვეტი,
 ბარგი გურულს ვინ აკადრა; უწინ რომ გუ-

რულისთვის კურტანი მიგეცა, თოფს გკრავ-
 და, ახლა კი თვითონ გეხვეწება, მიბოძე მე
 წამოგიღებო და თან კურტანსაც იკიდებს.
 გახვალ შაე-ზღვაში და შეხვალ ცეცხლის-
 გემზე. იქ მატროსი ვინ არის? მეგრელი. მე-
 მაშინვეინ არის? მეგრელი ან იმერელი. მზა-
 რეული ვინ არის. მეგრელი ან იმერელი? მო-
 სამსახურე?—მეგრელი. იქიდგან ჩაჯდები ცეც-
 ხლის-ეტლში და წამოხვალ. გზაზე ხონელი მი-
 დის, ძარში ქათმები დაუწყედევია და კალათები
 კვერცხებით აქვს სავსე. სად მიხვალ-ეუბნები?
 ტფილისში გიანლებიო, საქმეც მაქვს და სა-
 ვაჭროცო. ტფილისში მოხვალ, მიიხედ-მოი-
 ხედავ, გაოცდები: ყოველგან ლიხის მთას
 იქით მცხოვრებლებს ხედავ. რკინის გზა თით-
 ქოს იმერეთის ხალხისთვის გაეკეთებინოსთო,
 თითქოს მხოლოდ იმათ სცნესო ამისი სარ-
 გებლობა, ეცენ და იმის საშუალებით ტფი-
 ლისი თავის სავაჭრო ქალაქათ გახადესო. ისი-
 ნი დღითი-დღე მრავლდებიან ტფილისში და
 ტფილისისა ბაზარში ამრავლებენ საქართვე-

ლოს მიწა-წყლის ნაწარმოებს და აღიდებენ
 საქართველოს ხალხის აღებ-მიცემობას.

როგორც კი გზა გაეხსნა, როგორც კი
 მოისპო მუქთი შრომა, გლეხი დარწმუნდა,
 რომ იმისი შრომა მომეტებული ნაწილი
 იმასვე ეკუთვნის და ვალდებულს გადასახადს
 გარეთ სხვა, რამდენიც უნდა შეიკრიბოს,
 სულ იმისია, ამას შემდეგ ყველამ თვალი გა-
 მოახილა; გურულმა გლეხმა უშვერ ამაყობას
 თავი დაანება და კურტანი მოიღვა ზურგზე.
 იმერელმა გლეხმა კუდაბზიკობას, სტუმარ-
 მოყვარებას, მთვრალობას თავი დაანება და გა-
 სწია ქალაქს სავაჭროთ. ცოკხალი, მკვირცხ-
 ლი ხასიათი იმერეთის ხალხმა, რომელიც შე-
 წუხებას ვერ ითმენს და ხანგრძლივს, მძიმე
 უღლიანს მუშაობას ერიდება, თითქოს ფრთე-
 ბი გამოისხა ჩქარი მატარებელი ცეცხლის-
 ეტლი რომ დაინახა, ჩაჯდა შიგ და იქ მოგ-
 როვდა, სადაც დიდი აღებ-მიცემობის წერტი-
 ლებია, სადაც ბევრი შრომის მაგიერათ თვალთ-

მაქცობა, მიხედრა და სიმარჯვე სჭირია მხოლოდ მალე გამდიდრებისთვის.

თავის შრომაზე დაიმედებულმა ქართლის გლეხობამაც ბევრათ უმატა მიწის შრომას, ნაწარმოების გასასაღებელი გზა გაეხსნა და ისიც ამ ბოლოს დროს ჩასუქდა, გამოფხიზლდა, თუმცა იმის მძიმე აგებულებას მაგრე აღვილათ ვერა გამოაფხიზლებს რა. ესე ყოველივე ყველაზედ უფრო რკინის გზის ბრალია და არც იქნება ცუდი, რომ ტფილისში სავაჭრო მოძრაობით აეხსნათ იმისი მნიშვნელობა საქართველოს ერის საკეთილდღეოდ.

II

ტფილისი არის მთების ქვაბში ჩადგმული ქალაქი, ძველათგანვე ყოფილა საქართველოს ალაყაფის კარები. ეს მნიშვნელობა ჯერ კიდევ ვახტანგ გორგასლანს მიუცია ამ ალაგის მდებარეობისთვის, გაუშენებია აქ ქალაქი და ტახტიც თან გადმოუტანია. როგორც სა-

ქართველოს მცველი და გუშაგი, უკეთეს სა-
ყარაულო ადგილს ვერსად ვერ ნახავდა. შემ-
დეგ თვითონ იმან თავის სიცოცხლეშიაც ცხა-
დათ დაამტკიცა, რომ შემცდარი არ იყო. იმან
ტფილისი გახდა ორ კუთხით გავლებულ
ზღუდეების შუა წერტილათ, წინ წამოწეულ
ზღუდეების ცხვირათ და ამ სიმაგრის წყალო-
ბით საქართველოს ვახტანგ გორგასლანის სი-
ცოცხლეში მტერი ვერ შეკარებია. მას შემ-
დეგ აქამომდე მტრის საასპარეზო ალაგათ
სწორეთ ტფილისის კუთხე გახდა. თუ ეს
ქალაქი, ან უკეთ ვთქვათ, ქვეყნის ალაყაფის
კარები მტერს ხელში ეჭირებოდა, მაშინ მთე-
ლი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის საქარ-
თველოც იმის გავლენის ქვეშ ჩავარდებოდა.
ღრ.თა ვითარებისაგან აქამომდე ეს აზრი
მართლდება. არამც თუ სამხედრო შეხედუ-
ლებისამებრ, ვაჭრობითი ბრძოლაშიაც ასე
მოხდა. ფეხი გაიდგეს თუ არა ტფილისის ნი-
ადაგზე სომხებმა და სხვა ტომის ერმა, ნახე-
ვარ საუკუნესაც არ გაუვლია, რომ მთელი

ჩენი ჭვეყნის ვაჭრობა და აღებ-მიცემობა იმათ ხელში ჩავარდა. ქართველები ორმოცდაათ წელსაც ვერ გამაგრებიან ამ ახირებულს უფარხმალო ბრძოლას; მაშინ, როდესაც ორი ათასი წელი ასი და ათასი იმდენი მტერის ბრძოლას გაუმაგრდენ და ზურგიც აბრუნებინეს. რათ მოხდა ეს ამბავი?... ჩემს მეგობარს-შარშანდელ „კრებულის“ მეფელტონეს რომ ჰკითხო, ის აგიხსნის: ეგ სპარსეთის გავლენის ბრალიაო. იმათ თავისი ზარმაცი ქვემძრო მელისებური სისხლი გაურიესო საქართველოს ერის ძარღვებში და ამისგამო ერის გონება, ხასიათი, ზნეობითი მხარე და აგებულება დაჩლუნგდა, უგრძნობელი შეიქნა და იმისთვიე მოუვიდათო. თუმცა ჩემი მეგობარი მეფელტონის აზრს დიდს ყურადღებას ეძლეე და დიდათაც მიშაჩნია, მაგრამ, როგორც მოგეხსენება ყოველი მეფელტონის თავმოყვარება, მე მაინც ჩუმათ არ ვეთანხმები და რასაც მე წარმოვთქვამ ამ საგანზე უფრო მართალი მგონია. ჩემის აზრით გარეშე სისხლს ქართ-

ლელებზე იმდენი გავლენა არ ჰქონებია, რო-
 გორც თვითონ ქართლის ბუნებას. ეს ქვე-
 ყანა არის ერთი გაუწყვეტელი მინდორი
 მტკვრის გაყოლება, ანუ უკეთ ვთქვათ, ერ-
 თი განიერი ვაკე-გორა, სადაც მთებიც და
 ქედებიც კი გავაკეგორებულია. მიწა არის შა-
 ვი, მძიმე, ალაგ-ალაგ თიხიანი და ლექიანი.
 მდინარეები იმერეთის ხევებთან შედარებით
 დამლოვრებული და ზანტათ მიმდინარენი; ად-
 გილები არის სარწყავი და მიწა მძიმე ან შავი
 ან ლექიანი. ჭირნახული მოდის ბევრი, განსა-
 კუთრებით ხორბალი, რომელიც არის საქ-
 მელათ ძალიან მძიმე. ღვინო მოდის ცო-
 ტა, ზოგან სულ არა. ეწყობიან სასმელათ
 უფრო ჰურის არაყს. ორი ათასი, სამი ათასი
 წელიწადია, რაც ქართლები მიწის მუშაო-
 ბაში არიან განვითარებულნი და უცხო ქვეყ-
 ნელებიც ძველთაგანვე ამ ხალხს ეძახოდენ
 გეორგიას, ესე-იგი მხენელ-მთესველსა. იმას
 ძველთაგანვე მოუგონია ძალიან კარგათ მო-
 ხერხებული თავის მიწის სამუშაო იარაღები:

მძიმე და მაგარი გუთანი, მძიმე და მაგარი
 ურემი, მძიმე და მაგრათ ნაკეთები კვერი.
 როგორი სადგომი აქვს ქართლელს? ის
 ცხოვრობს, როგორც ქვე-წარმავალი, ქვე
 მძრომი, მიწაში. ის დედა მიწა, რომელიც
 იმას არჩენს, იმასვე ათბობს და იფარავს ზაფ-
 ხულ პაპანაქება სიცხისაგან და ზამთარ საში-
 ნელ ხმელ ყინვებისაგან. ქართლელს გველ-
 სავით გაუთხრია სორო მიწაში, რომელსაც
 ეძახიან გომებს და თუმცა ძალიან მოხერხე-
 ბული საცხოვრებელია ზამთარ და ზაფხულ,
 მაგრამ ამ გომში ჰაერია მძიმე და წამხდარი,
 ამისთანა ჰაერი სუნთქვას ამძიმებს და სისხლს
 კარგათ ვერ აკეთებს და ამისგამო კიდევ
 ამღოვრებს, ნელა ატრიალებს ტანში. ამის-
 თანა მძიმე სისხლის კაციც აგრეთვე უნდა
 გამხდარიყო მძიმე, მოძრაობაში ზანტი, გრძო-
 ბით და გონებით ძალიან ნელი, თავ-შეუდე-
 ბელი. არავითარი გაჭირება იმის მაგარ ტენის
 ძაფებს მომეტებულათ არ შეარყევდა, ამას-
 თანავე ხშიადი პური, რომელიც იმას სტომაქს

გაუტენიდა, მოძრაობაში ძალიან უნდა და-
ემძიმებინა და გვიანაც უნდა მოეშივებინა.
ამ სახით ის ძალა-უნებურათ თავის ბუნების
გავლენით უნდა შექნილიყო მძიმე, აუჩქა-
რებელი და მტკიცე მიწის მუშა, განსაკუთრე-
ბით მიწის მოყვარული, რადგან მიწა იმას
რომ ცხოვრების საშუალებას, აძლევდა, იმის
ნახევარსაც არას არგოდა თავისი ქვეყნის
მიწა-წყალი იმერელსა. შეხედეთ გუთნის დე-
დას, როგორის ზოზმანით და დაღონებით
მღერის, როცა გუთანს ერეკება. ახლოს რომ
მიხვიდეთ, მაშინვე შეატყობთ, რომ იმისი ხმ
მიწაში გუთნის სრიალთან არის შემზგავსე-
ბული, თითქოს იმის განუშორებელი დედა-
მიწა იმის ზანტს მებრეულს სიმღერას ბანს
აძლევდეს. იმას უყვარს თავის მიწა, იმაზეა
მტკიცეთ დაკავშირებული და თუნდ მოკალი
მაინც არ მოშორდება. ვის უნახავს ქართლე-
ლი, რომ თავის ქართლს თავის ნებით მო-
შორებოდეს. იმას უყვარს თავისი მიწა-წყალი
და იმის ხენა-თესვის მეტი არა იცის რა.

ამისგამო ქართლელი არც არის ვაჭარი, არც არის შორს ბედის მეძიებელი. იმას თავის კარზე აქვს ერთიცა და მეორეცა. ამისგამო სომეხსა და სხვა ტომის ხალხს დიდი ჯიბრი არ დაჭირდებოდათ, რომ მოკლე ხანს თითო-ოროლა ქართლელი მიკიტანი გამოეგდოთ ტფილისის ვაჭრობის მოედნიდამ და თვითონ ჩაეგდოთ ხელში მთელი ქვეყნის წარმოება.

იმერეთის ხალხი სულ სხვაა. იმას მიწა ცოტა აქვს, თვითონ ბუნებაც დამიწა-წყლის წყობა ისეთი დაგრეხილია, მთა-ბარიანი და ხევანი, რომ იქ მცხოვრებს ხალხს სირბილის მეტს არას ასწავლის. ყოველი ხევი ისეთის სიჩქარით გადმოეშვება მთიდგან, თითქოს მთელი მთა და ბარი თან მოაქვსო. მიწა ვერ მისცემს თავშესაფრს, ამიტომ რომ, ჯოხითაც რომ ამოჩიქნო, წყალი ამოვა. მიწა კარგი მოსავლიანია, მაგრამ იმერელი ძალიან ძვირათ ნახავს თავის მოსავალს, ან წყალი წაართმევს, ან მეწყერი; ამას გარდა მომეტებულ ნაწილათ ღომით იკვებება.

ის არის ძალიან მსუბუქი საქმელი და იმით ნაკვები კუჭი ნახევრობამდის სულ მშიერი აქვს; ზამთარში იცის ფუცხუნა სიცივე და ზაფხულ ნამიანი და ხაშმიანი ჰავა. ამისგამო იმერელი მთელი წელიწადი ფეხ-ტიტველა და-ტანტალებს გარეთ კარგს ჰაერში, შიმშილით მუდამ ფერდებ-მიკრული მელასავით, და იმასავითვე მარდი, ცქვიტი, ცოცხალი გამოხატუ-ლებისა, გონიერი მიხდომი და გარეთ საშუა-ლების ძიებაში დაუღალავი. ამისგამო ის აღ-რითგანვე მიეჩნია გარეთ რამე თავგამოსაკვებს ხელობას, თუ საქმის შოვნას, იწყო ტანტა-ლი, ხელობის სწავლა და აღებ-მიცემობა. იმას არაფრათ მიაჩნია მაგდენათ თავის ვიწრო ალაგი, რომელიც თუმცა ძალიან მშვენიერია, მაგრამ კუჭს ვერ უძღობს, და მელასავით გარე-გარე დადის საზღოს საშოვნელათ. ჯერ რკინის გზაც არ იყო, მაგრამ იმერელს ადვი-ლათ შეხედებოდი, ქართლში, კახეთში, ერე-ვანში და კასპიის ზღვის პირებზე, აგრეთვე შავი ზღვის პირები ოდესამდის იმათგან იყო

გავსილი. ცხოვრების გარემოება იმას მუდამ აჩვევდა რბენას, მახვილ-გონებიანობას, სისწრაფეს, ამისგამო ის ბუნებითად მოვაჭრე ხალხი უნდა შეიქნეს. რკინის გზამ ამ ხალხს მისცა საშუალება ტფილისში მოგროვებისა და იქ აღებ-მიცემობის დაწყებისა. მართლაც, ჯერ სამი წელიწადი არ გასულა, რაც რკინის გზა გაიხსნა, მაგრამ იმერლები ერთი ორათ გამოჩნდნენ ტფილისში.

ამ შემთხვევას ძალიან დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ჩვენს მომავალს ცხოვრებაში, ქვეყნის დამშვიდების შემდეგ ქართლის ხალხი ჩადგა თავის ჩვეულებრივს ცხოვრების კალაპოტში, მიჰყო ხელი გულდამშვიდებით უწინდელს ხენათესვას და ჩაძვრა თავის გომებში; მაშინ როდესაც საქართველოს ბურჟი და ალყათის კარები, ტფილისი გაძლიერდა, გაღონიერდა, გაივსო ხალხით, შეიქნა არამცთუ საქართველოს ერის, მთელი კავკასიის მიღეთის სავაჭრო წერტილათ; იმასში დატრილდა ასიათასი მცხოვრები. მაგრამ ვინ შეიქ-

ნაამ ალაყათის და საქართველოს დედა-ქალაქის
 პატრონი? ფეხტიტვილა, ოსმალებისაგან გა-
 ლახული და გაცარცეული სომხები, რომელთაც
 ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მუცელიც
 გამოიძღეს, სიმდიდრეც მოიპოვეს და მთელი
 ქართლ-კახეთის მიწა-წყალი, როგორც თე-
 თონ ტფილისის ქალაქი, ზოგი დაისაკუთრეს,
 ზოგი ხელში დაიგირავეს. აი, რა მოახერხა
 მკვირცხლმა მოვაჭრემ, ლატაკმა, უცხო ქვეყ-
 ნითგან გადმოვარდნილმა უმიწა-წყლო ხალ-
 ხმა. აქამდის გზის უქონელობისგამო ამ ვა-
 ქარ ხალხს საქართველოს ტომში მოკამათე
 ვაჭრობაში არ ყავდა ტფილისის ნიადაგზე.
 იმერეთის ხალხი გადაკარგული იყო მთას
 იქით. აწ რა კი რკინის გზა გაიხსნა, იმან მი-
 უთითა საქართველოს ტომის ვაჭარს ხალხს
 ხელი ტფილისზე და უთხრა: აი, შენი დედა-
 ქალაქი და საქართველოს ბურჯი გარეშე მო-
 ვაჭრე ხალხს ჩაუგდია ხელში; შენ ეს აქამ-
 დის არ იცოდი და რომ გცოდნოდა მაინც

აქამდის ვერას გაარიგებდი. აწ მიესიეთ და
 იჩინეთ თავი ტფილისის სავაჭრო ასპარეზზედ.
 ახლა იქ არის ბურთი და მოედანი, დაიწყეთ
 ტფილისის სავაჭრო ბაზარში მიწოლა და ვა-
 ჭრობა ისევ თქვენ დაირჩინეთ. უამისოთ
 ტფილისიც სამუდამოთ დაკარგულია და ქარ-
 თლ-კახეთის მიწა-წყალიც დაღუპული. ამას-
 გარდა რკინის გზა ძალიან მჭიდროთ აახლო-
 ვებს ამ ერთი ერთმანეთის წინააღმდეგ ხასია-
 თების ხალხს, იმერლებს და ქართლ-კახე-
 ლებს. იმერელია მარდი, გონება-მახვილი,
 სწრაფი მგრძნობელი და მალე თავის ამღები.
 ქართლელია მტკიცე, ჭეშმარიტი, ძლიერი და
 გამტანი. როდესაც ეს ორი თვით ერთმანეთ-
 ში გადავა, ერთის ნაკლულევანება მეორის
 ღირსებით შეივსება, მიშინ ჩვენი ცხოვრების
 ნაკადულიც ძალიან გადიდდება, იწყებს წარმა-
 ტებით ჩქარ დენას და კეთილ-დღეობაც მოახ-
 ლოვებულა. ყოველივე ამისი კვალი ახლაც
 სჩანს და ეს მოგვიტანა საქართველოს რკინის

გზამ. მაშ გაუმარჯოს ცეცხლის-ეტლს, გაუმარჯოს!

III

ბურთი ვისია? — „არც ჩვენია, არც თქვენი, ორთა შუა არის.“ ამ სასტიკს და დიდბუღს ბრძოლაში მე, როგორც შორს გამ ჭკრეტს მეფელტონეს, იმედი არ დამკარგვია. საქართველოს ერში ბევრია ისეთი საიმედო ნიშნები, რომ ის თავისას არ დაკარგავს, თუმცა, მკითხველო, მე და შენი გვარის კაცებს დიდი ხანი არა აქვს. ჩვენი წინაპრების შთამომებამ თავისი სული დალია. მე ვამბობ იმ თავად-აზნაურობაზე, რომელიც ამჟამათ საქართველოში ღონე-გამოლეულია. ათასი და ორი ათასი წლის უსამართლოებამ ეს გვარი დალუპა საქართველს ნიადაგზე. ამ წოდების ოდენი უზნეობა და ქვეყნის გამცემობა არცერთს წო-

დებას არ მიუძღვის. ძველითგანვე დაწყებული ჩვენი ქვეყანა სულ ამ ბოროტი წოდების უსამართლოებით იყო დაღუპული. ერთის მხრით იყვნენ გამდგარნი თავად-აზნაურობანი და მეორეს მხრით მეფე და მშრომელი საქართველოს ერი.

მეფე და მშრომელი ერის ნაწილი სცდილობდნენ თავის ქვეყნის გამაგრებას; მაგრამ უზნეო თავად-აზნაურობა შუაში უდგამდნენ მოკავშირეს, ხელმძღვანელობდა მხოლოდ თავის საკუთარი ინტერესით და როცა თავის სამფლობელოში დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მიდიოდა ხან სპარსელებთან, ხან ოსმალებთან, ხან სხვა ხალხთან, მოიპატონებდა თავის ქვეყანაში, გზას თვითონ უჩვენებდა, ალაყაფის კარებს თვითონ გაუღებდა და გაანადგურებინებდა თავის სამშობლოს. საწყალი მშრომელი გლეხების ქონებები იწვოდნენ, მეფე გადაეარდებოდა და მტერი ქვეყანას თელავდა. ბაგრატ მეოთხის ერთი უუღლიც საკმაოა, რომ ღიპარიტ ორ-

ბელიანი გაიქცეს და სელჩუკის სულტანს
 მოკავშირეთ გაუხდეს. მეფე უსინიდისო და უზ-
 ნეო ყოფა-ქცევისათვის ერის-თავს ისე ვერ
 მოუწოდებდა დასასჯელათ, რომ იმისი შვილი
 არ გადაეარდნილიყოს მტრის კარზე და შური
 არ ეძიოს. ამისთანა გამცემობამ და დაბალი
 ხალხის შეუბრალებლობამ თავად-აზნაურობის
 ბატონობამ და მუდამ მშრომელი ხალხის
 კისერზე ჯდომამ თან-და-თან წაუხდინა იმას
 სისხლი, ზნე და ხასიათი. იმის შთამომავლო-
 ბაში გადვიდა უხასიათობა, ცუდაობა, სულით
 სისუსტე, ღონით სილაჩრე. ბოლოს ცოდვა
 ატივტივდა, ფიალა პირამდი გაივსო ბოროტე-
 ბით და როცა თავს გადასდინდა, მაშინ სამარ-
 თალმაც მოუსწრო. დროთა-ვითარებამ ისინი
 მშრომელი ხალხის კისრიდგან გადმოასკუპა,
 დასვა ცარიელზე და უთხრა, აწ შენი ოფლითა
 და მკლავით იშრომეო. გაფუჭებული და ღონე
 გამოლყული ჩვენი თავად-აზნაურობა დარჩა
 ყოველად უნუგეშო მდგომარეობაში: შრომა
 იმას არ შეუძლია, სწავლა და მოხერხება არა

აქეს. ამის გამო ის თან-და-თან ღარიბდება
 საშუალება ხელითგან ეცლება და თან-და-თან
 ჰქრება იმის სახსენებელიც. ამ გარემოებაში
 მოგებულნი დარჩა ის ღმრავლესი ნაწილი
 ხალხისა, რომელიც ძველითგანვე გაქირებაში
 და შრომაში იყო გაწაფული. ძველითგანვე
 დაბალ წრეში ჩაყარდნის, გონიერი, სამართ-
 ლიანი, მაგრამ უსამართლოებით დაჩაგრული
 ჩვენი მუშა-ხალხი როგორც შეიქნა თავისუ-
 ფალი, სულიც მალე მოიღვა. ამჟამად მხო-
 ლოდ ის შრომობს, ის იგებს, იმას გაუდის
 თავის ღონის და გონების ძალა; მომავალიც
 ამ ჯანით ღონიერს ხალხზე ტრიალებს და
 იმდენი ბუნებითი კარგი თვისებაც აქვს, რომ
 მიუცილებლათ ბურთი და მოედანი იმას დარ-
 ჩება. მით უფრო სარწმუნოა ეს ამბავი, რომ
 ამ ქორთა ხალხის ნამდვილ შვილებათ და
 მოთავეთ სთვლის თავის-თავს ის გონება გა-
 ხსნილი და მშრომელი ახალგაზდობა, რომელ-
 ასც სულ პირველათ ქვეყნის ბედნიერება და

მთელი ერის კეთილდღეობა აქვს წინააყენებული. ამ სახით ჩვენ თავად აზნაურობის დასუსტება, დაქვეითება და მუშა ხალხის სულის ჩადგმა, იმისი წინ წამოწევა, აი ერთი დიდათ სანუგეშო ნიშანთაგანი ამ დროებისა. მაშ გაუმარჯოს მშრომელს ერს და იმის მოთავე მშრომელს, განათლებულს ახალგაზდობას. ჩვენი ქვეყნის ბედნიერება უემდევში ამათს ერთმანეთთან დაკავშირებაზე და დამეგრობაზეა დამოკიდებული.

3. წერეთელი.

1873 წლის

გაუგზავნელად. გაგზავნით.

ერთი წლით —	5 მან.	6
ნახევარი წლით —	2. 50.	3
თითო წიგნი —	„ 50	„ 60.

„დროება“ და „კრებული“ ერთათ ეღირება: ერთი წლით 9 მანეთი და ნახევარი წლით 5 მანეთი.

ხელის-მოწერა მიიღება

თ ფ ი ლ ი ს შ ი: „კრებულის“ ან „დროების“ რედაქციის კანტორაში, სოლოლაკზე სოლომონ მირიძანოვის სახლებში. აგრეთვე ივანოვის ბიბლიოთეკაში.

ქუთაისს: გ. კალანდარიშვილთან, სასულიერო სასწავლებელში, და ს. მესხისას, სილაზე.

რედაქციისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო შინაარსში მოხსენებული სტატია „მეფის სოლომონ მეორის დრო“ და ორი ლექსი ამ წიგნში არ იბეჭდება.

„კრებულის“ რედაქცია.

(გამოიცა 20 ივლისს 1873)